

TRINKOV KOLEDAR 2011

KULTURNO DRUŠTVO IVAN TRINKO

TK
11

TRINKOV KOLEDAR za leto 2011

izdalo in založilo kulturno društvo "Ivan Trinko" - Čedad

Zanj: predsednik Michele Obit

registriran na sodišču v Vidnu dne 29.12.1998 št. 30

Tisk: Juliagraf s.r.l. (Premariacco, UD) 2010

kdivantrinko@libero.it

tel., fax.: +39 0432 731386

Uredili: Lucia Trusgnach, Iole Namor (odgovorna urednica)

Prevodi: Laura Sgubin

Slika na platnici: Giacinto Iussa

Likovni vložek:

UTEKLI SO BOGOVI HIŠE

- CLAUDIA SALAMANT,
Vsi različni, vsi gluh
- MARINA CERNETIG,
Hram Kravarščaku
- ADRIANO GARIUP,
Hiše
- MARINA CERNETIG,
V spomin

Foto: Marina Cernetig, Giacinto Iussa

Grafični projekt: Alvaro Petricig

Izdajo je omogočila Dežela Furlanija Julijska krajina

KULTURNO DRUŠTVO **IVAN TRINKO** - ČEDAD

TRINKOV KOLEDAR

2011

FEBRUAR 1941

KOLEDAR

JANUAR

1	S	Mati božja Marija - Novo leto	
2	N	Bazilij - Gregor Nacijanski	
3	P	Presveto Jezusovo ime - Genovefa	
4	T	Angela Folinjska - Favsta	●
5	S	Simeon - Emilijana - Milena	
6	Č	Sveti trije kralji	
7	P	Lucijan - Rajmund	
8	S	Severin	
9	N	Jezusov krst - Julijan - Hadrijan	
10	P	Aldo - Viljem	
11	T	Pavlin Oglejski, ap. Slovencev	
12	S	Cezira - Tatjana	☽
13	Č	Hilarij - Veronika	
14	P	Odorik iz Pordenona - Feliks	
15	S	Maver - Pavel Puščavnik	
16	N	2. nav. nedelja - Marcel	
17	P	Anton Puščavnik	
18	T	Marjeta Ogrska - Priska	
19	S	Makarij - Marij - Pij	○
20	Č	Fabijan - Sebastijan	
21	P	Neža (Jana)	
22	S	Vincencij - Anastazij	
23	N	3. nav. nedelja - Emerencijana	
24	P	Frančišek Saleški	
25	T	Spreobrnitev sv. Pavla	
26	S	Timotej - Tit	☾
27	Č	Angela Merici - Henrik	
28	P	Tomaž Akvinski - Valerij	
29	S	Konstanc	
30	N	4. nav. nedelja - Martina	
31	P	Janez Bosko	

FEBRUAR

1	T	Brigita Irska	
2	S	Darovanje Jezusa - Svečnica	
3	Č	Blaž - Oska	●
4	P	Gilbert - Andrej Corsini	
5	S	Agata	
6	N	5. nav. nedelja - Pavel Miki in tovariši	
7	P	Rihard - Koleta	
8	T	Hieronim Emiliani	
9	S	Apolonija	
10	Č	Sholastika - Viljem - Alojzij	
11	P	Lurška Mati božja)
12	S	Julijan - Damijan - Evlalija	
13	N	6. nav. nedelja - Jordan - Foska	
14	P	Valentin (Zdravko) - Ciril in Metod	
15	T	Georgija - Favstin - Klavdij	
16	S	Julijana - Konrad	
17	Č	Silvin	
18	P	Janez iz Fiesole - Flavijan - Simeon Jeruz.	○
19	S	Konrad - Bonifacij	
20	N	7. nav. nedelja - Leon - Silvan	
21	P	Peter Damiani - Eleonora - Irena	
22	T	Sedež apostola Petra - Marjeta Kortonska	
23	S	Polikarp - Romana	
24	Č	Matija	☾
25	P	Valburga - Konstancij	
26	S	Aleksander - Romeo	
27	N	8. nav. nedelja - Gabrijel	
28	P	Ožbolt - Roman	

MAREC

1	T	Albin	
2	S	Karel - Simplicijan	
3	Č	Kunigunda - Ticijan	
4	P	Kazimir - Lucij	●
5	S	Olivija - Janez Jožef	
6	N	9. nav. nedelja - Miroslav - debelinca	
7	P	Perpetua in Felicita	
8	T	Janez od Boga - pust	
9	S	Frančiška Rimska - pepelnica	
10	Č	40 mučencev iz Sebaste - Makarij - Emilijan	
11	P	Konstantin - Sofronij	
12	S	Inocenc - Maksimilijan - Alojzij Orione)
13	N	1. post. nedelja - Patricija - Leander	
14	P	Matilda	
15	T	Klemen M. Dvoržak	
16	S	Hilarij Oglejski - Herbert	
17	Č	Patricij - Jedrt	
18	P	Ciril Jeruzalemski	
19	S	Sveti Jožef	○
20	N	2. post. nedelja - Marija srca Jezuša - Klavdija - kvatrnica	
21	P	Nikolaj iz Flüe	
22	T	Lea - Bernard	
23	S	Turibij iz Mongr. - Rebeka	
24	Č	Katarina Svedška	
25	P	Gospodovo oznanjenje	
26	S	Evgenija - Larisa	⊕
27	N	3. post. nedelja - Rupert - Lidija	
28	P	Bojan - Sikst III	
29	T	Bertold - Sekund	
30	S	Amedej Savojski - Janez Klimak	
31	Č	Gvido - Modest - Benjamin	

APRIL

LAM

1	P	Hugo - Marčela - Irena	
2	S	Frančišek Pavelski	
3	N	4. post. nedelja - Rihard - Luigi Scrosoppi	●
4	P	Izidor	
5	T	Vincenc	
6	S	Marcelin - Celestin	
7	Č	Janez de la Salle	
8	P	Valter - Albert	
9	S	Marija Kleofe	
10	N	5. post. nedelja - Ezekijel prerok - Apolonij - tiha nedelja	
11	P	Stanislav)
12	T	Julij	
13	S	Ida - Hermenegild	
14	Č	Lambert - Valerijan - Lidvina	
15	P	Anastazija - Peter Gonzales	
16	S	Bernardeta Lurška	
17	N	Cvetna nedelja - Ojčinca - Simon - Rudolf	
18	P	Evzebij - Apolonij	○
19	T	Ema - Marcel	
20	S	Sara - Teotim - Neža	
21	Č	Veliki četrtek	
22	P	Veliki petek	
23	S	Velika sobota	
24	N	Velika noč	
25	P	Velikonočni ponedeljek - Marko Evangel. - dan osvoboditve	☾
26	T	Marija, mati dobrega sveta - Marcelin	
27	S	Cita - Hozana	
28	Č	Ludvik Grignon - Peter Chanel	
29	P	Katarina Sienska	
30	S	Pij V. - Jožef Cottolengo	

MAJ

1	N	2. velik. nedelja - bela nedelja - Jožef delavec - praznik dela	
2	P	Atanazij	
3	T	Filip in Jakob, apostola	●
4	S	Florijan	
5	Č	Leo - Angel - Gotard	
6	P	Dominik Savio	
7	S	Gizela - Gušto - Flavij	
8	N	3. velik. nedelja - Viktor	
9	P	Izajia - Pahomij	
10	T	Antonin	☽
11	S	Odo - Ignacij	
12	Č	Leopold Mandič - Pankracij	
13	P	Fatimska Mati božja - Mafalda - Servacij	
14	S	Matija ap. - Bonifacij	
15	N	4. velik. nedelja - Zofija	
16	P	Ubald - Janez Nepomuk	
17	T	Paskal Baylon	○
18	S	Feliiks - Erik	
19	Č	Ivo - Peter Celestin	
20	P	Bernardin Sienski	
21	S	Teobald - Dino	
22	N	5. velik. nedelja - Rita	
23	P	Janez Rossi - Renata	
24	T	Marija pomočnica kristjanov	☾
25	S	Beda - Urban - Gregor VII	
26	Č	Filip Neri	
27	P	Avguštin Canterb.	
28	S	Emilij - Ignacij	
29	N	6. velik. nedelja - Maksim Emonski	
30	P	Ferdinand - Kancij in tov.	
31	T	Marijino obiskanje	

JUNIJ

1	S	Justin	●
2	Č	Marcelin - Peter - Erazem	
3	P	Karel Lwanga in tov.	
4	S	Frančišek Car. - Kvirin	
5	N	Vnebohod - Igor - Bonifacij	
6	P	Pavlina - Norbert - Gizela	
7	T	Bogumil - Robert	
8	S	Medard	
9	Č	Efrem - Primož in Felicijan	⋈
10	P	Diana - Marčela	
11	S	Barnaba, sodelavec ap.	
12	N	Binkošti - Majenca - Jolanda	
13	P	Anton Padovanski	
14	T	Valerij - Elizej prerok	
15	S	Vid	○
16	Č	Avrelijan - Beno	
17	P	Ranierij	
18	S	Marko in Marcelijan - Gregor Barbarigo - Marina	
19	N	Sveta Trojica - Gervazij in Protazij - kvatrnica	
20	P	Silverij	
21	T	Alojzij Gonzaga	
22	S	Tomaž More - Pavlin iz Nole	
23	Č	Jožef Cafasso - Agripina	☾
24	P	Rojstvo Janeza Krstnika	
25	S	Viljem	
26	N	Sveto Rešnje telo	
27	P	Ciril Aleks. - Hema Krška	
28	T	Irenej - Ada	
29	S	Peter in Pavel ap.	
30	Č	Oton - prvi rimski mučenci	

JULIJ

1	P	Srce Jezusovo - Ester	●
2	S	Srce Marijino - Oton	
3	N	14. nav. nedelja - Tomaž ap.	
4	P	Elizabeta Port. - Urh	
5	T	Ciril in Metod	
6	S	Marija Goretti	
7	Č	Klavdij - Izaija prerok - Peregrin	
8	P	Hadrijan)
9	S	Veronika Giuliani	
10	N	15. nav. nedelja - Amalija - Ljuba	
11	P	Benedikt - Olga	
12	T	Mohor in Fortunat	
13	S	Henrik - Evgen škof	
14	Č	Kamil de Lellis	
15	P	Bonaventura (Bogdan) - Rozalija	○
16	S	Karmelska Mati božja	
17	N	16. nav. nedelja - Aleš	
18	P	Friderik	
19	T	Arsen - Zlatka	
20	S	Marjeta - Elija prerok	
21	Č	Lovrenc iz Brindisija - Danijel	
22	P	Marija Magdalena - Majda	
23	S	Brigita - Apolinarij	☾
24	N	17. nav. nedelja - Kristina - Krištof	
25	P	Jakob Starejši ap.	
26	T	Joahim in Ana	
27	S	Natalija - Kliment	
28	Č	Nazarij in Celzij - Urban	
29	P	Marta - Beatrika	
30	S	Peter Krizolog	●
31	N	18. nav. nedelja - Ignacij Lojolski	

AVGUST

1	P	Alfonz M. Ligvorij	
2	T	Porcijunkula - Evzebij iz Vercellija	
3	S	Lidija	
4	Č	Janez M. Vianney	
5	P	Marija Snežna (Nives) - Ožbolt	
6	S	Jezusovo spremenjenje na gori Tabor)
7	N	19. nav. nedelja - Kajetan	
8	P	Dominik	
9	T	Edita - Roman	
10	S	Lovrenc - Hugo	
11	Č	Klara - Suzana - Jasna	
12	P	Ivana F. Chantal - Lelija	
13	S	Poncijan in Hipolit	○
14	N	20. nav. nedelja - Maksimilijan Kolbe	
15	P	Rožinca - Marijino vnebovzetje	
16	T	Rok - Štefan	
17	S	Hijacint	
18	Č	Helena	
19	P	Janez Eudes - Ludvik	
20	S	Bernard	
21	N	21. nav. nedelja - Pij X	☾
22	P	Devica Marija kraljica	
23	T	Roža iz Lime	
24	S	Jernej ap. (Bartolomej)	
25	Č	Ludvik IX. - Jožef Kalasanc	
26	P	Aleksander - Tarcizij	
27	S	Monika	
28	N	22. nav. nedelja - Avguštin	
29	P	Janezov glavosek - Sabina	●
30	T	Gavdencija - Feliks (Srečko)	
31	S	Rajmund - Rajko	

SEPTEMBER

1	Č	Egidij (Tilh)	
2	P	Ingrid	
3	S	Gregor Veliki	
4	N	23. nav. nedelja - Rozalija - Ida	»
5	P	Lovrenc Giustiniani - Mati Terezija	
6	T	Eva - Zaharija prerok	
7	S	Regina	
8	Č	Rojstvo Device Marije (bandimica)	
9	P	Peter Klaver	
10	S	Nikolaj Tolentinski	
11	N	24. nav. nedelja - Prot in Hijacint	
12	P	Marijino ime - Gvido	○
13	T	Janez Križ. Zlatousti	
14	S	Povišanje svetega Križa	
15	Č	Žalostna Mati božja (Dolores)	
16	P	Kornelij in Ciprijan	
17	S	Lambert - Robert Belarmin	
18	N	25. nav. nedelja - Jožef Kupertinski	
19	P	Januarij	
20	T	Suzana - Evstahij - Agata	☾
21	S	Matej ap. in ev.	
22	Č	Mavricij	
23	P	Pater Pij iz Pietralcine	
24	S	Marija rešiteljica jetnikov - Anton M. Slomšek	
25	N	26. nav. nedelja - Nikolaj iz Flue - Avrelija - kvatrnica	
26	P	Kozma in Damijan	
27	T	Vincencij Pavelski	●
28	S	Venčeslav	
29	Č	Mihael, Gabrijel, Rafael nadangeli	
30	P	Hieronim	

OKTOBER

1	S	Terezija Deteta Jezusa	
2	N	27. nav. nedelja - Angeli varuhi	
3	P	Romana - Evald	
4	T	Frančišek Asiški)
5	S	Favština - Placid	
6	Č	Bruno	
7	P	Rožarska Devica Marija	
8	S	Demetrij	
9	N	28. nav. nedelja - Dionizij - Janez Leonardi	
10	P	Danijel - Frančišek Borgia	
11	T	Janez XXIII. - Filip	
12	S	Firmin - Maksimilijan Celjski	○
13	Č	Edvard	
14	P	Kalist I.	
15	S	Terezija V. Avilska	
16	N	29. nav. nedelja - Hedvika - Marjeta Alacoque	
17	P	Ignacij Antiohijski	
18	T	Luka evangelist	
19	S	Pavel od Križa - Laura	
20	Č	Marija Bertilla Bosc. - Irena	☾
21	P	Uršula	
22	S	Marija Saloma	
23	N	30. nav. nedelja - Janez Kapistran	
24	P	Anton Klaret	
25	T	Darija - Gaudencij	
26	S	Evarist - Lucijan	●
27	Č	Sabina	
28	P	Simon in Juda Tadej ap.	
29	S	Narcis	
30	N	31. nav. nedelja - Marcel - Alfonz Rodriguez	
31	P	Volfgang - Lucilla	

NOVEMBER

1	T	Vsi sveti	
2	S	Verne duše)
3	Č	Just - Silvija - Martin de Porres	
4	P	Karel Boromejski (Drago)	
5	S	Zaharija - Elizabeta	
6	N	32. nav. nedelja - Lenart	
7	P	Ernest	
8	T	Bogomir	
9	S	Orest - Teodor	
10	Č	Leon Veliki	○
11	P	Martin iz Toursa	
12	S	Jozafat	
13	N	33. nav. nedelja - Diego - Stanislav Kostka	
14	P	Nikolaj Tavelič	
15	T	Albert Veliki	
16	S	Jedrt - Marjeta Škotska	
17	Č	Elizabeta Ogrska	
18	P	Posvetitev bazilike sv. Petra	☾
19	S	Matilda	
20	N	34. nav. nedelja - Kristus kralj - Edmund	
21	P	Darovanje Device Marije	
22	T	Cecilija	
23	S	Klemen	
24	Č	Firmina - Krizogon	
25	P	Katarina Alek.	●
26	S	Leonard Port.	
27	N	1. adv. nedelja - Virgil - Modest	
28	P	Jakob	
29	T	Saturnin	
30	S	Andrej ap. (Štandrež)	

DECEMBER

1	Č	Eligij - Natalija	
2	P	Bibijana (Živa)	☽
3	S	Frančišek Ksaver	
4	N	2. adv. nedelja - Barbara - Janez Damaščan	
5	P	Saba - Avrelijan	
6	T	Nikolaj - Miklavž	
7	S	Ambrož	
8	Č	Brezmadežno spočetje Device Marije	
9	P	Sirij - Valerija - Peter Fourier	
10	S	Loretska Mati božja	○
11	N	3. adv. nedelja - Damaz I.	
12	P	Amalija - Ivana Frančiška de Chantal - Guadalupska Mati Božja	
13	T	Lucija	
14	S	Janez od Križa	
15	Č	Virginija - Silvija	
16	P	Adela - Albina	
17	S	Lazar iz Betanije	
18	N	4. adv. nedelja - Gracijan - Adela - kvatrnica	☾
19	P	Urban V. - Favsta	
20	T	Dominik - Evgenij in Makarij	
21	S	Peter Kanizij	
22	Č	Frančiska Cabrini - Demetrij	
23	P	Janez Kancij - Viktorija	
24	S	Sveti večer - Adam in Eva	●
25	N	Božič	
26	P	Štefan	
27	T	Janez ap. in ev. - Fabijola	
28	S	Nedolžni otroci, mučenci	
29	Č	Tomaž Becket - David	
30	P	Sveta družina - Ruggero - Evgen	
31	S	Silvester	

LETO 2011

LUCIA TRUSGNACH – CEKOVA

Leto 2011 je navadno leto, ima 365 dni, začne se v soboto in konča prav tako v soboto. Februar ima 28 dni.

Cerkveno leto se začne s prvo adventno nedeljo, 28. novembra 2010, in traja do prve adventne nedelje, 27. novembra 2011. Pri nedeljskih mašah se berejo berila in evangeliji iz leta A.

Letni časi:

Pomlad: 21. marca. Sonce stopi v znamenje Ovna ob 00.21.

Pomladni ekvinokcij. Začne se pomlad.

Poletje: 21. junija. Sonce stopi v znamenje Raka ob 19.16.

Poletni solsticij. Začne se poletje.

Jesen: 23. septembra. Sonce stopi v znamenje Tehtnice ob 11.04.

Jesenski ekvinokcij. Začne se jesen.

Zima: 22. decembra. Sonce stopi v znamenje Kozoroga ob 6.30.

Zimski solsticij. Začne se zima.

V "poletni čas" (ko premaknemo kazalce za uro naprej) stopimo v noči na zadnjo nedeljo v marcu (27. marca); k "sončnemu času" pa se vrnemo na zadnjo nedeljo v oktobru (30. oktobra), ko premaknemo kazalce za uro nazaj.

Premakljivi prazniki v novem letu

Pepelnica: 9. marca. Prva kvatrna nedelja: 20. marca. Velika noč: 24. aprila.

Vnebohod: 5. junija. Majenca, Binkošti: 12. junija. Presveta Trojica, Druga kvatrna nedelja: 19. junija. Presveto Telo: 26. junija. Tretja kvatrna nedelja: 25. septembra.

Prva adventna nedelja: 27. novembra. četrta kvatrna nedelja: 18. decembra.

Leto 2011 je v znamenjem Venere, ki je Soncu drugi najbližji planet (povprečna

oddaljenost je 108 milijonov km), Zemlji pa najbližji planet. Venera je približno tako velika kot Zemlja, njena masa je 82% Zemljine.

Astronomi pravijo, da je Venere Zemljin sestrični planet, ker imata obe podobno velikost, maso, gostoto in prostornino. Do leta 1961 so celo domnevali, da je Venera Zemlji podoben planet in da morda na njej obstaja življenje. Seveda zdaj vemo, da se Venera precej razlikuje od Zemlje. Obdaja jo več plasti oblakov, debelih nekaj kilometrov, ki popolnoma zakrivajo pogled na njeno površje. Gosto Venerino ozračje povzroči učinek tople grede. Temperatura na njenem površju je zato narasla na približno 470° C, tlak pa je 92-krat večji od Zemljinega na morski gladini. Ker je Venera tako vroča, je življenje na njenem površju nemogoče.

Nenavadna je tudi zaradi vzratnega (retrogradnega) vrtenja. Okoli svoje osi se namreč vrti v nasprotni smeri, kot pa se giblje okoli Sonca. Vrtilni čas je 243 dni, zato je Venerin dan daljši kot njeno leto.

Venero poznamo že iz prazgodovinskih časov. Poleg Sonca in Lune je najsvetlejšo nebesno telo na nebu. Zaradi njene svetlobe, so jo imenovali po rimski boginji lepote in ljubezni.

Prvi zapisi o Veneri so stari 4000 let. Babilonci so bili prepričani, da gre za dve različni nebesni telesi – za zvezdo Danico, ki vzide tik pred sončnim vzhodom in za zvezdo Večernico, ki zaide tik pred sončnem zahodu. Šele leta 500 pred našim štetjem je grški znanstvenik in filozof Pitagora prepoznal, da je to ena in ista zvezda. Italijanski astronom Galileo Galilei je prvi opazoval Venero skozi teleskop. Odkril je, da nam kaže mene, podobne Luninim, in da skozi ves cikel spreminja navidezno velikost. Po tem je sklepal, da Venera kroži okoli Sonca, da je Sonce središče vseh planetnih orbit in da je Kopernikov model vesolja pravilen.

Ameriška sonda Mariner 2 je 14. decembra 1962 letela mimo Venere približno 35.000 km nad površjem. Mimo Venere sta kasneje letela še Mariner 5 in Mariner 10. Sondi Pioneer Venus 1 in Pioneer Venus 2 sta se spustili na površje planeta, Magellan pa je 10. avgusta 1990 vstopil v orbito Venere. Sovjetska zveza je na Venero poslala več avtomatskih sond, med njimi Venero 9 in Venero 10, ki sta tudi pristali na površje planeta.

Vpliv planetov

Rojstna karta je izris planetov, ki so se v trenutku posameznikovega rojstva nahajali v točno določenih znamenjih. Prikazuje potenciale, ki jih človek dobi ob rojstvu. Poda splošen oris značaja, temperamenta, potencialov, vitalnosti in tudi splošnih

okoliščin življenja na posameznem področju (partnerstvo, poklic, izobraževanje). Ne more pa povedati nič določenega o sedanjosti.

Vsako znamenje v horoskopu je pod vplivom enega planeta. Planeti potujejo počasi in bistveno ne vplivajo na vsakdanje razpoloženje, zaznamujejo pa različna obdobja našega življenja. Z vsakim planetom pride Luna v konjunkcijo enkrat na mesec, Sonce pa vsaj enkrat na leto. To nam nudi veliko priložnosti za opazovanje samih sebe in dogajanja okoli nas.

Vpliv Venere

Venera je povezana z našimi čustvi in željami. Glede na položaj, ki ga ima v zodiakalnem znamenju ob posameznikovem rojstvu med drugim vpliva tudi na človekovo čustvovanje in osebno srečo.

Je simbol ljubezni, harmonije in partnerskih odnosov. Predstavlja tiste vrednote v ljubezni, ki jih želimo in iščemo pri drugih. Venera je ženski planet, je zmerna in dobrotljiva. Deli telesa, si so vezani nanjo, so maternica, ledvice, rodila, semenčniki, dojke, grlo, ledja, jetra.

Vreme

Če si ogledamo vsa obdobja Venerina leta, lahko ugotovimo, da prevladuje v vsakem letnem času deževno vreme, da pa je tudi soparno in precej toplo.

Pomlad je deževna, lepo vreme se pojavi pozno spomladi. Ponavadi je zmerna, kar ugodno vpliva na vse sadje.

Poletje je zelo toplo; če je spomladi preveč deževja, je poletje vroče in suho. Grozdje lepo raste in daje izvrstno vino.

Jeseni je v začetku navadno lepo in toplo vreme, ki pa ne traja dolgo. Zato je treba čimprej opraviti poljska dela. Sredi novembra se navadno pojavi led, ki se ne odtaja do božiča.

Zima je v začetku zelo suha, od polovice februarja dalje pa zelo deževna z mnogimi nalivi, ki lahko povzročijo hude povodnji.

ZGODOVINA, JEZIK, IZROČILO

POZDRAV TRINKOVEMU KOLEDARJU

Z zadovoljstvom pozdravljam Trinkov koledar za leto 2011, najstarejšo periodično publikacijo v Nadiških dolinah, ki nas že z imenom spominja na plemenito delo Ivana Trinka, zamejskega narodnega buditelja, polnih 22 let tudi deželnega svetovalca v Vidnu; zagovornika strpnih odnosov med narodoma, kjer je sožitje možno in razlike niso moteče, ob upoštevanju osnovnih pravic, ki gredo manjšinskemu narodu, njegovemu maternemu jeziku in osmišljenim tradicionalnim vrednotam.

Česar se je msgr. Ivan Trinko ob svojem, na skrajni slovenski zahodni rob potisnjem narodu do pretresljivosti zavedal, je bilo vprašanje človekove identitete, ki je podlaga za oblikovanje lastne zavesti in narodove kulture.

Ob drugačni, nekaj stoletij trajajoči zgodovinski usodi, ki je zarezala meje med kraje in ljudi Beneške Slovenije, ostaja pomembno dejstvo, da so Terske in Nadiške doline, čeprav pomanjkljivo, ostajale povezane s slovenskim kulturnim in jezikovnim prostorom.

Vsem okoliščinam navkljub se v zadnjem obdobju soočamo tudi z uradnimi spremembami in pobudami posebnega pomena, ki naj ovrednotijo slovenski jezik v Videnski pokrajini, tako med samimi pripadniki slovenske narodne skupnosti, kot med furlanskimi in italijanskimi sosedi.

Kulturnemu društvu Ivan Trinko ob tej priložnosti izrekam osebno zahvalo za uspešno delo na področju povezovanja Slovencev v zamejskem prostoru.

S spoštovanjem,

dr. Boštjan Žekš

MINISTER ZA SLOVENCE V ZAMEJSTVU IN PO SVETU

Špeter, 18.6.2010.

V OSPREDJU SKRB ZA SLOVENSKI JEZIK

PREGLED LETA 2010

IOLE NAMOR

Velika manifestacija v podporo dvojezični šoli 18. junija 2010 v Špetru je bila brez dvoma dogodek leta. Prvič v svoji zgodovini smo Slovenci iz Benečije šli množično vedro in samozavestno na cesto, da bi preprečili poskus razdrobitve šole v tri sosednje občine prav v trenutku njene največje ranljivosti. V prvi polovici marca je namreč župan Špetra podpisal odlok za njeno evakuacijo zaradi protipotresne varnosti. Zato je bilo treba stavbo izprazniti in šola se je morala čez noč preseliti včasne prostore. Tik pred koncem šolskega leta pa še ni bilo znano, kje bo dočkala tri ali več let trajajočo preureditev šolskih prostorov. Zato je bila potrebna manifestacija. Prvič v zgodovini je Špeter doživel slovensko manifestacijo z množičnim sprevodom po glavni cesti sredi vasi. Organizirali so jo starši, ki so se skupaj z osebjem šole, s slovenskimi in z italijanskimi transparenti zavzeli za svojo zakonsko zajamčeno pravico do izobraževanja v slovenskem jeziku in za enakopravnost dvojezične šole v italijanskem šolskem sistemu oziroma v okviru šolske mreže Nadiških dolin. Obenem so s svojim živahnim in hkrati umirjenim nastopom izpričali zvestobo načelom večjezičnosti in multikulturalnosti, potrdili zakoreninjenost šole v beneško zemljo in njeno istočasno odprtost ter evropsko naravnost. Okrog šole so se, kot rečeno, strnili starši, ki so v odnosu do krajevne občinske uprave in vseh drugih institucionalnih sogovornikov odigrali odločilno vlogo (že drugič po bitki za dvojezično nižjo srednjo šolo) ter uspeli šolo obdržati v Špetru. Manifestacije so se udeležili tudi bivši učenci, danes dijaki ali univerzitetni študentje. V bran dvojezične šole so seveda nastopile tudi beneške manjšinske organizacije in marsikomu se je ob spominu na težko zgodovino Slovencev pod Matajurjem in pred tem dokazom ponosa in samozavesti najbolj mladega in vitalnega dela skupnosti utrnila tudi solza. Junjska manifestacija v Špetru je bila le ena, sicer najodmevnejša, od pobud, ki so jih starši z otroki izpeljali skupaj z učitelji in profesorji. Trikrat so se zbrali tudi

pred prefekturo v Vidnu. V začetku avgusta, ko je bilo vse še zamrznjeno in se ni vedelo, kje bo šola delovala v naslednjem šolskem letu, pa so nekaj dni zaporedoma manifestirali pred špetrskim županstvom, kjer tudi so zbirali podpise pod peticijo. Posebej gre izpostaviti dejstvo, da so bili v prvi vrsti v bitki za dvojezično špetrsko šolo tudi starši otrok, ki niso slovenskega porekla, živijo v Čedadu in okolici in so izbrali špetrsko šolo zaradi njene kakovosti in dvojezičnega pedagoškega modela. Veliko je bilo srečanj s političnimi in institucionalnimi predstavniki na vseh ravneh. Končno je 7. avgusta padla dokončna odločitev. Manifestacije, sestanki, dogovarjanja, spori, pritiski, pogajanja: potrebnih je bilo pet mesev napetosti, da smo prišli tja, kjer smo bili na začetku, saj je Občina Špeter potrdila namestitev šole v severni del učiteljsišča, v šolski zavod (z nekaterimi dodatnimi prostori) ter na sedež Gorske skupnosti, kjer je že bila od polovice marca do konca lanskega šolskega leta. Ob neodločnosti župana Manzinija so v tej zgodbi zaviralno delovali tudi drugi institucionalni subjekti, od nekaterih krajevnih, pokrajinskih in deželnih upraviteljev do Pokrajine Viden in vodstva čedadjskega zavoda Paolo Diacono, ki ima v uporabi prostore špetrskega zavoda. Zelo odgovorno in konstruktivno je po drugi strani nastopila deželna vlada FJK v osebi odbornika Molinara, ki si je prizadeval za ugoditev nesoglasij med javnimi upravami in šolskimi strukturami ter vsedržavna vlada, ki je hitro zagotovila precejšnja finančna sredstva za obnovo šolskega poslopja. Druga negativna plat te zgodbe je zaprtost, ki jo je pokazala srednja šola z italijanskim učnim jezikom v Špetru, saj so bili tako vodstvo šole kot učno osebje in starši proti temu, da bi začasno sprejeli pod svojo streho vrstnike iz dvojezične šole. Ne gre le za grd primer sebičnosti in zaprtosti, gre tudi za zamujeno priložnost za integracijo otrok in dialog med šolama, ki bi gotovo prispeval h kvalitetni rasti obeh.

Dogajanje okrog šolskih prostorov je zameglilo pomemben mejnik v zgodovini dvojezične šole: junija 2010 so prvi dijaki zaključili, in to z dobrim uspehom, triletni cikel dvojezične nižje srednje šole v Špetru.

Vprašanje slovenskega šolanja otrok v videnski pokrajini je bilo lansko leto v ospredju po vsem teritoriju ob meji, kjer v zadnjem obdobju raste zanimanje za slovenščino in

se večja želja, da bi bil pouk slovenskega jezika vključen v kurikularni šolski program in ne občasen in marginalen predmet.

Povsod pa so se ravnatelji in krajevne uprave morali spopasti s problemom, kako financirati pouk slovenskega jezika. Sredstev iz zakona 482, iz katerega so doslej črpali denar tudi za pouk slovenščine, je namreč vse manj. Zaščitni zakon za slovensko manjšino (št. 38) pa v posebnem členu posvečenem šolstvu v videnski pokrajini predvideva tečaje slovenščine in v slovenščini na vseh šolskih stopnjah, a "brez dodatnih stroškov za državo", kot obsesivno ponavlja zakon. Problem je bil za šolsko leto 2010-2011 rešen tako, da so stroške delno krile slovenske organizacije (Inštitut za slovensko kulturo, SKGZ in Planika), del sredstev pa so dobili iz poglavja namenjenega ekonomskemu razvoju naših krajev. Tako bodo letos imeli celoletne tečaje slovenščine v osnovnih šolah v Tipani in Bardu v Terskih dolinah ter v Ukvah v Kanalski dolini, kjer imajo tečaji slovenščine najbolj bogato tradicijo. Tam imajo z njimi tudi največ izkušenj, tečaje slovenščine pa obiskuje 200 otrok.

Očitno je potrebna zakonska ureditev tega vprašanja, kajti brez dodatnih sredstev ne bo možno udejaniti zakonskih zaščitnih določil. Tu lahko priskoči na pomoč Dežela FJK, hvalevredna pa je tudi pobuda senatorke Tamare Blažine, ki pripravlja zakonski osnutek za slovensko šolstvo v FJK, v katerem obravnava celovito šolsko problematiko in tudi specifikko videnske pokrajine.

Leta 2010 se bomo spominjali tudi zaradi napetosti in hude nestrpnosti v Reziji, ki jo je sprožila prošnja za prvo dvojezično osebno izkaznico. Zanj je zaprosil občan Rezije Gabriele Cherubini, sicer priseljensec iz Bologne, in jo je konec julija dobil le z vztrajanjem in hladno krvjo. V končni fazi pa je moralo nastopiti celo notranje ministrstvo, ki je zavrnilo predlog občinske uprave, da bi bila izkaznica dvojezična italijansko - rezijanska ter postavilo župana pred njegove odgovornosti in dolžnosti. Občinska uprava z županom Chinesejem na čelu se je na vse načine trudila, da bi se izognila izvajanju zaščitnega zakona in ko ni imela več argumentov je "spodbudila" proteste pred županstvom, ki so se nadaljevali več dni. Do protestov pa je prišlo tudi pred kulturnim domom.

Sredi avgusta je župan sklical občinski svet, ki je sprejel dokument, s katerim zahteva izstop Rezijanov iz slovenske manjšine in njihovo vključitev v furlansko jezikovno skupnost, kar je kulturno in jezikovno pravi nesmisel in obenem v nasprotju

z zaščitnimi zakoni. Podoben dokument je novembra sprejel tudi pokrajinski svet Pokrajine Viden.

Poletje v Reziji je še dodatno zastrepila anketa, ki jo je povsem nestrokovno, netransparentno in v neskladju z zakonom o zasebnosti izpeljala občinska uprava, in s katero je poizvedovala o čutu pripadnosti in verski ter nacionalni naravnosti občanov. Kot kaže, so pri anketi sodelovali v pretežni meri rezijanski izseljenci, ki se v dolino pod Kaninom vračajo le za poletne počitnice. Izidi so tako potrdili to, kar je želel župan. S to pobudo pa se je seveda vzdušje v dolini dodatno poslabšalo.

Leto 2010 je bilo tudi leto dvojezičnih krajevnih napisov. V začetku leta so postavili "popravljen" dvojezične table v Reziji z napol slovensko in napol italijansko pisavo, ki jo je določila nova občinska uprava. Spomladi so neznanci pomazali dvojezične table v Nadiških dolinah. Nekateri župani in predvsem čedajski deželni svetnik so ob tej priložnosti postavili na zatožno klop slovensko manjšino in jo obtožili mazaške akcije. Ko so predstavniki SKGZ, SSO in Inštituta za slovensko kulturo vložili prijavo proti neznanecem, se je vsa zadeva polegla. Razveseljivo pa je dejstvo, da je dvojezične table postavila občina Podbonesec; sicer po predhodni spremembi občinskega statuta in trikratni razpravi v občinskem svetu zaradi nasprotovanja opozicije. Jeseni so postavili dvojezične napise tudi v občini Sovodnja, kar je nova desnosredinska uprava z županjo Mariso Loszach na čelu skušala na vse načine preprečiti. Najprej je zavlačevala, nato pa se je želela odpovedati deželnemu prispevku. Ko ji to ni uspelo, si je pa izmislila posebno pisavo za slovenska imena: v bistvu so jih napisali v italijanščini z določenimi popravki, vendar je tudi ta poskus propadel zaradi odločnega nastopa Dežele FJK, ki je od občine zahtevala, da upošteva slovensko pisavo.

Leta 2010 se bomo spominjali tudi zaradi spornega obnašanja županov Nadiških dolin, ki so se osmešili s pismom zunanjemu ministru Francu Frattiniju, v katerem so se v bistvu izrekli proti dvojezični špetrski šoli. Nekaj tednov kasneje pa so skupaj z Občino Čedad podpisali dokument, ki so ga posredovali predsedniku dežele Tondu, in v katerem so predlagali ukinitve gorske skupnosti in ustanovitev združenja

občin, ki bi mu načelovala Občina Čedad, na katero bi prenesli vse pristojnosti gorske skupnosti. Tudi za socio-ekonomski razvoj Nadiških dolin naj bi skrbel Čedad. Očitno se je to zdelo preveč celo Deželi, ki tega stališča v okviru razprave o reformi krajevnih uprav ni upoštevala.

Seveda so se po naših dolinah tudi v letu 2010 vrstili številni kulturni dogodki. Posebej živahno je bilo slovensko kulturno središče v Špetru, kjer potekajo skozi celo leto številne izobraževalne dejavnosti namenjene v prvi vrsti mladim. Vsega v tem pregledu ne moremo omeniti, nekatere dogodke pa je vredno izpostaviti.

24. aprila so pri cerkvi Device Marije na Krasu v dreški občini slovesno odkrili spomenik slovenskim duhovnikom Jožefu Gošnjaku, Ivanu Siniccu, Antoniu Domenisu, Mariu Laurenčiču in Valentinu Birtiču. "Našim duhovnikom, ki so se trudili po poti resnice in pravice, v hvaležen spomin" se glasi napis na spomeniku, pobudo zanj pa sta dali domače kulturno društvo Kobilja glava in štirinajstdnevnik Dom.

V Čedadu se je ponovila lepa pobuda Kapljice zgodovine in kulture, ki povezuje kulturno društvo Ivan Trinko in druge slovenske organizacije s čedajskimi kulturnimi sredinami. Gostila jo je tudi tokrat družina Costantini, v središču pozornosti pa so bile povezave med Čedadom in Idrijo.

V Ukvah se je slovenski kulturni praznik odvijal v nekdanji mlekarni sredi vasi, ki so jo po poplavi obnovili tudi s sredstvi, ki so jih zbrali Slovenci v FJK in Sloveniji in je postala pomembno kulturno središče v Kanalski dolini. Tu ima svoje udobne prostore slovensko kulturno središče Planika. Praznik je med drugim potrdil tesno sodelovanje s šolo, protagonisti so bili namreč malčki iz vrta in učenci, ki so pokazali, kako pridno se učijo slovenščine.

Profesor Viljem Černo je bil v Sloveniji deležen velikega priznanja, podelili so mu Štrekljevo nagrado za njegovo delo na področju zbiranja in ohranjanja slovenskega ljudskega izročila.

Oktobra so na Matajurju skromno, a zelo doživeto, skupaj s prijatelji vsega slovensko-italijanskega obmejnega pasu, praznovali desetletnico koč Dom na Matajuri. Postavila jo je Planinska družina Benečije, ki že deset let s prostovoljnim delom svojih članov skrbi, da je ob nedeljah odprta skozi vse leto.

Velik uspeh je imel tudi Senjam beneške piesmi na Lesah, ki je na pobudo kultur-

nega društva Rečan spet zbral okrog sebe mlade beneške ustvarjalce na glasbenem področju. Tokrat je imel čezmejno valenco, saj je na njem nastopil tudi mešani sovodenjsko-livški ansambel in s tem segel tudi na Goriško. Tudi letos je izšel CD z dvanajstimi pesmimi, ki so jih predstavili na dvodnevni zelo dobro obiskani prireditvi.

Še posebej velja omeniti tudi drugi CD skupine Bk Evolution, ki je postala pomembna glasbena realnost Nadiških in Terskih dolin in se z njo Benečija predstavlja v širšem slovenskem okolju. Jablen je naslov CD-ja, ki vsebuje pesmi v terskem dialektu, avtor katerih je pevec skupine Igor Černo. Ena pesem, za katero je besedilo napisala Silvana Paletti, je v rezijanščini, ostale pa je napisal in uglasbil Davide Klodič.

Tik pred koncem leta je na pobudo kulturnega društva Ivan Trinko izšla tudi "Mlada lipa, pravce domah narete", dragocena publikacija pretežno v terskem dialektu (v različici iz Subida) z izborom besedil Brune Balloch. Gre za prvo tako obsežno objavo (95 besedil), posvečeno kulturnemu izročilu in jezikovnemu bogastvu Slovencev iz goratega predela občine Ahten, ki predstavlja veliko pridobitev za domačine in celotno manjšinsko skupnost ter obenem pravo poslastico za jezikoslovce. Pravce domah narete so bile že objavljene v brošuri Mlada lipa, ki že od leta 1997 izhaja vsako leto kot priloga Trinkovega koledarja.

Skozi celo leto so se v Terskih in Nadiških dolinah ter v Čedadu in Vidnu vrstile številne prireditve, ki sodijo v projekt Inštituta za slovensko kulturo z naslovom Večjezična srečanja. Med njimi naj omenimo radijske oddaje z naslovom Pismo iz Benečije, ki jih ISK tedensko pripravlja in jih predvajajo po radiu Alpski val v Posočju ter radiu Onde furlane v Vidnu in širši Furlaniji. Leto pa smo nekako zaključili v gledališču Palamostre v Vidnu, kjer sta bila 3. in 4. decembra dva velika koncerta. Prvi je bil posvečen mladi slovenski ustvarjalnosti in na njem so nastopili beneški bend Bk Evolution ter slovenska benda iz avstrijske Koroške in iz Ljubljane. Drugi večer pa je bil posvečen furlanski mladi glasbeni sceni.

Razveseljivo je tudi dejstvo, da se vse bolj uveljavlja slovenska prisotnost v Čedadu in da se utrjuje kulturno sodelovanje društva Ivan Trinko s čedajsko občinsko upravo. V ta okvir sodita tudi dve veliki razstavi slikarke Lorette Dorbolò in umetnika Klavdija Palčiča, pri organizaciji katerih je Občina Čedad sodelovala, ju gostila v prestižnem razstavnem centru v bivši cerkvi S. Maria dei Battuti ter nad obema prevzela pokroviteljstvo.

RAZMIŠLJANJE OB 10-LETNICI ZAŠČITNEGA ZAKONA

TAMARA BLAŽINA

Spregovoriti danes o desetletnici sprejetja zaščitnega zakona spodbuja k dvojnemu razmišljanju. Po eni strani o naporih, ki so pripeljali do tega pomembnega dosežka in o vzdušju, v katerem je do njega prišlo. Po drugi strani pa se je treba zaustaviti pri učinkih zakona na slovensko narodnostno skupnost v Italiji oziroma na celotno ozemlje, na katerem prebiva. Ob tem ne moremo prezreti osnovne ugotovitve, da bi bili brez zakona Slovenci v Italiji šibkejši in siromašnejši, prepuščeni na milost in nemilost trenutnim političnim večinam, predmet medstrankarskega barantanja, kamen spotike pri razvijanju dobrososedskih odnosov med Italijo in Slovenijo. Kaj takega danes ni več mogoče; Slovenci v Italiji smo prej z zakonom št. 482 iz leta 1999 "Zaščita zgodovinskih jezikovnih skupin", potem z zakonom št. 38 iz leta 2001 in nenazadnje še z deželnim zakonom št. 26 iz leta 2007 "Deželne norme za zaščito slovenske jezikovne skupnosti" zakonsko priznani kot polnopravni državljani, pripadniki jezikovne manjšine, ki ji pripadajo specifične zaščitne norme v duhu evropskih listin o manjšinah. Lahko trdimo, da je zakon 38 dejansko mejnik v zgodovini Slovencev v Italiji ter celotnega večjezičnega prostora, v katerem živimo. Na kratko bom obnovila dolg in kompleksen proces, ki je 14. februarja 2001 nazadnje le privedel do dokončne odobritve zaščitnega zakona v senatu. Prvi zakonski osnutki za globalno zaščito slovenske manjšine v Italiji segajo v 70. leta in od takrat dalje se več ali manj v vsaki zakonodajni dobi pojavljajo sorodni predlogi slovenskih (a ne samo) parlamentarcev, od poslanca Albina Škerka dalje. Kljub večkratnim poskusom in raznovrstnim pritiskom se predlogi niso premaknili z mrtve točke. Naštavanje vseh etap tega dolgega postopka bi bilo za bralce suhoparno in nezanimivo, vendar pa velja omeniti posebno Cassandrovo komisijo pri predsedstvu vlade, ki je v treh letih (od 1978 do 1980) opravila izredno dragoceno delo, ki pa žal ni obrodilo zaželenih sadov. Vseskozi smo bili priča odkritemu

nasprotovanju sprejetju zakona, predvsem na krajevni ravni in v desnosredinski politični opciji. V dolgem obdobju prizadevanj za zakon je prišlo do pomenljivih dogodkov, ki so še kako zaznamovali tukajšnji prostor: Osimski sporazumi, padec Berlinskega zidu, razpad Jugoslavije in osamosvojitve Slovenije. Zaščita slovenske narodnostne skupnosti v Italiji pa je kljub vsem spremembam ostajala še vedno na mrtvi točki, saj je bila za marsikoga trn v peti. Zato, da se stvar premakne, je bilo potrebno uresničiti še dodatne tri pogoje. Prvi pogoj je bil utrditi splošno pozitivno razpoloženje javnega menja in civilne družbe do manjšinskega vprašanja. To se je v devetdesetih letih tudi zgodilo, saj je prišlo do odobritve okvirnega zakona za zaščito zgodovinskih jezikovnih manjšin v Italiji, tudi na podlagi sprejetja Evropske listine o manjšinskih jezikih.

Drugi pogoj je treba iskati v naklonjeni vladni večini, in torej levosredinski vladi, kot je dejansko bila ob sprejetju zakona. Čeprav so bile zaznavne nekatere težave tudi znotraj te koalicije, so prevladale bolj odprte, temu vprašanju bolj naklonjene sile. Priznati je treba, da so bile levičarske stranke idejno vseskozi na strani manjšinskih pravic.

In končno je bilo potrebno spremeniti vizijo in gledanje manjšine same na koncept zaščite, in torej na vsebino zakona. Treba je bilo poiskati take rešitve, ki bi odgovarjale ne samo potrebam manjšine, ampak širše krajevne skupnosti. Potreben je bil zakon, ki ne bi prispeval k ustvarjanju novih napetosti, in ki bi vseboval nekatera osnovna načela, kot so postopnost, soglasje, dogovarjanje, soudeležnost in ne vsiljevanje. Za doseg končnega cilja se je bilo treba na nek način odpovedati našim gledanjem na globalnost, na natančno opredelitev ozemlja in še kaki drugi zahtevi. Marsikateri aspekt je ostal tudi nedorečen. Potrebno je bilo veliko dobre volje, politične izkušenosti in taktiziranja, pa tudi pripravljenosti na kompromise. Takratni večinski poročevalec Maselli je bil temu kos in je ob stalni podpori manjšinskega predstavništva uspel pripeljati zadevo do konca. Enotnost manjšine okrog sprejetega besedila je bila odločilnega pomena, pa čeprav so se nekateri kasneje skušali na nek način od njega ograditi.

Danes je seveda lahko kritizirati vsebino zakona in takratne odločitve, se hudovati nad pomanjkljivostmi in nad ne vedno enostavnim tolmačenjem posameznih členov. Pa vendar, če takrat ne bi bili sposobni tistega odgovornega ravnanja, bi danes lahko le hrepeneli po zakonu. Februarja leta 2001 smo dejansko ujeli zadnji vlak, saj smo bili tik pred iztekom zakonodajne dobe. Kot vemo, je potem sledila desnosredinska vlada in šele leta 2006 smo imeli v Italiji spet nam naklonjeno Prodijevo vlado, ki

pa je bila številčno šibka in bi s težavo odobrila tako sporen zakon. Danes pa ni treba posebej poudarjati, kakšen je odnos vladnih strank do slovenske narodnostne skupnosti v Italiji.

Prepričana sem, in z menoj to prepričanje deli večina Slovencev, da je zaščitni zakon v duhu sodobnega evropskega gledanja na manjšinsko problematiko, saj upošteva bistvene elemente zaščite pravic in jih uokvirja v širši kontekst državljanskih pravic, predvsem pa prepušča posamezniku možnost izbire. Sprejeto besedilo ne ustvarja nekih etničnih kletk, novih nasprotovanj in zaprtosti, ampak stremi k ustvarjanju strpnosti, pozitivnega sodelovanja in integracije. Tudi zaradi tega ob odobritvi zakona ni prišlo do nestrpnosti in sovražnih izgrediv, kot smo jih bili vajeni v preteklosti. Nenazadnje menim, da je tudi zakon prispeval, da smo postali Slovenci sestavni del tukajšnje stvarnosti, da smo prisotni v vseh segmentih družbenega življenja, da smo kot posamezniki in skupnost polnopravno in suvereno soudeleženi pri naporih za rast in razvoj tukajšnjega teritorija.

Na kratko bi podala še oceno učinkov in rezultatov zakona na položaj slovenske manjšine: v prvi vrsti je treba poudariti, da je zakon 38/2001 zgodovinskega pomena za Slovence v videmski pokrajini, saj jih prvič uradno priznava in s tem postavlja vse Slovence na isto raven. To priznanje je skupaj s priznanjem dvojezične špeterske šole največja odlika zaščitnega zakona; temu je treba dodati še skrb za razvoj tamkajšnjega teritorija (preko člena 21), saj je zakonodajalec pametno določil, da je brez socialno - gospodarske rasti tudi obstoj tamkajšnje skupnosti pod vprašajem. Od leta 2001 dalje ni nič več tako, kot je bilo, kljub stalnim pritiskom, kot lahko ugotovljamo prav v zadnjih mesecih. Slovenske prisotnosti v Nadiških, v Terski in Kanalski dolini ter v Reziji se ne da izbrisati. Danes razpolagamo z državnim in deželnim zakonom, z dekretom predsednika republike in dekretom predsednika dežele FJK. Vemo, da ti rezultati niso bili samoumevni. Koliko pritiskov, koliko avdicij, koliko mediacij je bilo potrebnih. Pa vendar!

Z udejanjanjem zaščitnega zakona ne moremo biti povsem zadovoljni, saj je ostal še marsikateri člen le na papirju. Pri tem bi rada postavila v ospredje prvo splošno ugotovitev: rimski mlini so tudi v tem primeru prepočasni. Nič novega; tako kot se normalno dogaja s celotno italijansko javno upravo, se ta tudi pri uresničevanju posameznih členov obnaša zelo birokratsko, uvaja kompleksne postopke, prenaša odgovornost z enega urada na drugega in s tem dejansko zavlačuje reševanje posameznih problemov. Seveda ne smemo tega poploševati, saj smo naredili veliko korakov naprej. Želim le izpostaviti, da v glavnem nimamo opravka z nekim načelnim

nasprotovanjem vsebini zakona; to se dogaja le v minimalni obliki. Težave se kažejo tudi v dejstvu, da so dejansko nekatere postavke zakona težko razumljive in jih je tudi zaradi naknadnih zakonskih sprememb težko uresničiti. Pa še to: nekaterih že ustaljenih pravic smo se pripadniki manjšine doslej bolj malo posluževali (n.pr. členu o vračanju slovenskih priimkov in imen), pri drugih pa se še nismo dogovorili, katera rešitev bi bila najboljša ali najbolj primerna (n.pr. pri členu o ustanovitvi samostojne sekcije pri konservatoriju Tartini).

Vendar to moje razmišljanje noče biti pesimistično obarvano, prej obratno, saj so kljub vsemu rezultati in pozitivni učinki zakona zelo vidni in izraziti. Pri tem bi ponovno izpostavila videmsko pokrajino in podržavljenje dvojezične šole v Špetru, kar je prispevalo tudi k njeni nadaljnji rasti in posledičnemu podržavljenju nižje srednje šole. Tudi ta rezultat smo dosegli ob odločilni podpori levosredinskih vlad, tako v Rimu kot v deželi.

Z opredelitvijo ozemlja, kjer je naseljena slovenska manjšina, je zakon na nek način prešel v živo in ob odločilni vlogi paritetnega odbora postaja otipljiva stvarnost. Prav gotovo pa je udejanjanje zakona prepočasno in bi morali zato preveriti naše nadaljnje korake. Verjetno je največ težav vezanih na finančna sredstva iz 16. člena, ki govori o podpori kulturnim ustanovam; s tem v zvezi so bila v zadnjih letih potrebna stalna prizadevanja celotne skupnosti. Istočasno moramo poskrbeti, da ne bi prišlo do nazadovanja, do krčenja že uveljavljenih pravic.

In nenazadnje menim, da je po desetih letih verjetno napočil čas, da pomislimo na nadgradnjo zakona 38, saj se je v tem času marsikaj spremenilo, v prvi vrsti zakonodaja na posameznih področjih; in ravno zato smo začeli s šolo, saj moramo naš šolski sistem prilagoditi reformam, ki so bile v teh letih sprejete. Manjšina sama je na nek način poklicana, da premisli sedanjo situacijo, da posodobi lastno delovanje in organiziranost, da kritično oceni svojo vlogo v tem večjezičnem prostoru, tudi v luči novih razmer ter velikih družbenih sprememb, še posebej pa v luči bodočih izzivov.

DESETLETNICA KOT IZZIV

RUDI PAVŠIČ

Deset let po sprejemu zaščitnega zakona za Slovence v Furlaniji Julijski krajini lahko opravimo obračun in ocenimo, v kolikšni meri so se zaščitne norme vrastle v naš prostor, kako jih je dojela naša skupnost in kako drugi, predvsem osrednje državne in deželne institucije.

Desetletnica nam obenem nudi priložnost, da preverimo, če smo se kot manjšina primerno pripravili na novi čas, ki ga zaznamujejo pomembni zakonski predpisi, a tudi spremenjene razmere v Evropi in še posebej izboljšani odnosi med Slovenijo in Italijo (in Furlanijo Julijsko krajino). Odgovor ne more biti zadovoljiv. V bistvu zamujamo. To velja na institucionalni ravni kot tudi znotraj naše skupnosti in nenazadnje tudi v odnosih med matico in zamejstvom.

Obmejni prostor ponuja v skupnem evropskem kontekstu enkratne priložnosti za integracijske procese, trajnejše sodelovanje in skupno rast. Odprava fizične meje med Italijo in Slovenijo je pomenila zgodovinsko etapo pri obnavljanju enotnosti obmejnega prostora. Kaj pa so države in dežele v njem resnično storile za doseg tega cilja, je drugo vprašanje. Osebnostno mislim, da premalo.

Območje, ki ga zaznamujemo z geografskim pojmom Alpe-Jadran, je gospodarsko, kulturno in socialno zelo razvito in tudi dobro organizirano. Vse to pa je treba primerno povezati v sistem, ki bo presejal ozke deželne oziroma državne meje. Zavedati se moramo nujnosti strateških sinergij in načrtov. Delovati moramo v smeri skupnega interesa in skupne vizije bodočnosti. Še vedno pa delujemo, kot da meje še obstajajo, ne samo tiste psihološke, ki se težje brišejo, ampak tudi stvarne, ki so sad težke zgodovinske preteklosti.

Če to velja za širše območje, bi moralo podobno veljati tudi za našo skupnost. Slovenci v Italiji bi morali postati protagonisti tega procesa. Preveč pa smo zaprti sami vase, te vizije ne znamo primerno prenašati v svoje življenje, v svojo organiziranost.

Zasidrani smo v modele preteklosti, delujemo ločevalno in s težavo gledamo v jutrišnji čas. Vse preveč nas pogojuje zgodovina.

Po sprejetju zaščitnega zakona sta krovni organizaciji prvič v povojnem času skupno organizirali Programsko konferenco, da bi se primerneje pripravili na velike spremembe zaradi sprejetih zakonskih predpisov tako na državni kot kasneje tudi na deželni ravni. Določili smo prioritete in zapisali skupne obveznosti.

Programska konferenca ni dosegla zastavljenih ciljev. Del manjšine se je odločil drugače in v bistvu ustavil proces medsebojnega povezovanja in združevanja. Prevladali so drugi interesi, ki so bili bolj vezani na preteklost, na zgodovinske delitve in na male interese. Zamudili smo edinstveno priložnost.

Danes, z določeno časovno distanco, lahko rečem, da obstaja več razlogov, zaradi katerih ne moremo biti ravno zadovoljni. Za zdajšnje vodilne državne in deželne inštitucije smo postali nevidna manjšina. Ne posvečajo nam tiste pozornosti, ki bi jo narekovala strategija, ki sem jo omenjal v prejšnjih stavkih. Še vedno nas obravnavajo izključno proračunsko (in precej poniževalno), ne znajo razumeti, da so manjšine v tem prostoru dolgoročna investicija. Tudi v tem primeru je pogled še vedno usmerjen v preteklost in v male strankarsko-volilne računice, ki se nič več ne obrestujejo.

Znotraj naše skupnosti manjkajo jasni pogledi in izbire v zvezi z nadgradnjo manjšinskega sistema. Naša skupnost potrebuje določene reformne spremembe, ki naj težijo k večji učinkovitosti in uspešnosti. Značilnost naše organiziranosti je v tem, da razpolagamo z izredno velikim številom organizacij, ki so posejane po ozemlju, na katerem živi naša skupnost. Druga značilnost je, da je naša organiziranost izraz pretekle nazorske pluralnosti. To pomeni, da na področju delujejo med seboj podobne organizacije.

Ob načelnem spoštovanju manjšinske pluralnosti se nam postavlja vprašanje, če je ta naš organizacijski ustroj še vedno aktualen in učinkovit in če dejansko odgovarja današnjim in jutrišnjim potrebam naših ljudi. Smo resnično prepričani, da je to, s čimer razpolagamo, najboljše, kar zmoremo?

SKGZ je prepričana, da beležimo določeno organizacijsko in vsebinsko zamudo in da je zato potrebno, da resno in v medsebojnem spoštovanju poiščemo nove smeri in nove načine delovanja in strukturiranja v za manjšino tako pomembnem družbenem segmentu, kot je civilna družba. Določijo naj se za vrednotenje dejavnosti na osnovi utrjevanja slovenskega jezika, razpoznavnosti, znanja in izobraževanja, inovativnosti, ustvarjalnosti, razvojne vizije, preseganja krajevnih okvirov, čezmejnega povezovanja in medkulturnega dialoga.

Ob desetletnici zaščitnega zakona velja resno razmisliti tudi o teh vprašanjih.

VLOGA PARITETNEGA ODBORA PRI IZVAJANJU ZAKONA O ZAŠČITI SLOVENSKE MANJŠINE

BOJAN BREZIGAR

V februarju bo minilo natanko deset let, odkar je italijanski parlament odobril zakon za zaščito slovenske manjšine v Italiji, bolje poznan po svoji številki kot Zakon 38. S tem zakonom je država dopolnila obvezo za izpolnitev 6. člena ustave (Republika s posebnimi določili štiti jezikovne manjšine), potem ko je poldrugo leto prej sprejela zakon 482, v katerem je določila zakonski okvir zaščite vseh jezikovnih manjšin v Italiji.

Vendar zaščitni zakon kot celota ne bo predmet tega prispevka; pisal bom samo o enem aspektu, to je o zadolžitvah in o delu paritetnega odbora oziroma Institucionalnega paritetnega odbora za vprašanja slovenske manjšine, kot se to telo uradno imenuje.

Kot je razvidno že iz naziva, je paritetni odbor institucionalno telo italijanske republike. Pravzaprav je to edino institucionalno telo, ki je v Italiji zadolženo za obravnavanje slovenske manjšine. Sestavlja ga dvajset članov, od teh je deset pripadnikov slovenske manjšine v Italiji. Zakon natančno določa sestavo odbora, ki je zelo kompleksna. Štiri člane, od katerih enega pripadnika slovenske manjšine, imenuje neposredno vlada; tri pripadnike slovenske manjšine izvoli skupščina vseh slovenskih izvoljenih predstavnikov v občinskih in pokrajinskih svetih na območju, kjer živi slovenska manjšina; šest članov imenuje deželna vlada, od teh štiri pripadnike slovenske manjšine na predlog najbolj reprezentativnih organizacij manjšine, sedem članov, od teh dva pripadnika manjšine, pa izvoli deželni svet z omejenim glasovanjem. Pravilnik določa, da paritetni odbor iz svoje srede izvoli predsednika in podpredsednika, ki pripadata različnima jezikovnim skupinam.

Zakon 38 tudi natančno določa pristojnosti paritetnega odbora. Te lahko razdelimo na štiri skupine.

Paritetni odbor ima pravico do odločanja o samo enem vprašanju, to je o določitvi ozemlja, na katerem se uveljavlja zakon za zaščito slovenske manjšine. Postopek je znan, vendar ga velja tukaj obnoviti: tretjina članov občinskega sveta ali 15 odstotkov prebivalstva predlaga paritetnemu odboru vključitev občine v območje zaščite, paritetni odbor preveri verodostojnost zahteve in jo nato posreduje vladi, ki sestavi osnutek odloka in ga pošlje v podpis predsedniku republike. Kot je določil državni svet, nimata ne vlada in niti predsednik republike pravice spreminjati sklepa paritetnega odbora; lahko s podpisom zavlačujeta, ne moreta pa določiti drugačnega ozemlja. To pomeni, da lahko samo paritetni odbor odloča o tem, na katerem ozemlju bo uveljavljen zaščitni zakon.

V 10. členu je določeno, da paritetni odbor lahko predlaga predsedniku deželne vlade seznam ustanov, ki so dolžne na območju, ki sodi v njihove pristojnosti, postaviti napise tudi v slovenskem jeziku. Tu gre za pravico do predloga, iz česar izhaja, da predsednik Dežele ni dolžan sprejeti predlogov paritetnega odbora, ampak jih lahko spremeni, kar se je, kot bomo videli, dejansko tudi zgodilo.

V 21. členu, ki govori o gospodarskih in družbenih dejavnostih, je zapisano, da morajo javne uprave v posvetovalna telesa, ki so pristojna za gospodarsko, družbeno in urbanistično načrtovanje, vključiti primerno zastopstvo slovenske manjšine, v dogovoru s paritetnim odborom. Tu je torej obvezen dogovor med odborom in krajevnimi upravami, kar je navsezadnje pomembna pristojnost. Ta člen se je doslej izvajal v minimalni obliki, saj je odbor do konca oktobra 2010 izdal samo eno soglasje.

Vsi ostali člani, ki govorijo o paritetnem odboru, pa se omejujejo na mnenje, ki je obvezno, vendar ne obvezujoče. Tako se mora paritetni odbor izrekati o odpiranju novih šol s slovenskim učnim jezikom, tudi v videmski pokrajini, o vračanju nepremičnin, o financiranju javnih uprav za izvajanje jezikovnih pravic, o enotnem besedilu določil za zaščito manjšine in o priznanju sindikalnih organizacij. Ampak v vseh teh primerih gre samo za mnenje.

To so torej pristojnosti paritetnega odbora, kateremu javnost pripisuje veliko večja pooblastila in ga ima za nekakšnega "psa čuvaja" zaščitnega zakona. Dejansko to ne drži, čeprav je paritetni odbor opravil nekaj dela tudi izven svojih pristojnosti, predvsem z nekaterimi avdicijami, na primer s predstavniki tržaškega konservatorija Tartini, ki še ni oblikoval slovenske sekcije ali z vodstvom tržaškega sedeža italijanske radiotelevizije RAI v zvezi s prehodom na digitalno televizijo, z namenom, da bi spodbudil rešitve, ki bi bile najustreznejše za slovensko manjšino.

Začetna leta paritetnega odbora, ki ga je vodil prvi predsednik Rado Race, so bila zelo težka. Italijanska vlada in deželna vlada sta namreč v odbor imenovali, deželni svet pa izvolil, veliko število predstavnikov, ki k delu niso pristopili v dobri veri, ampak so si zadali cilj, da ovirajo in po možnosti zaustavijo delovanje odbora. Ker pravilnik določa, da je za sklepčnost odbora potrebna prisotnost najmanj enajstih članov, vendar najmanj pet Slovencev in najmanj pet Italijanov, so številni italijanski predstavniki s sistematično odsotnostjo onemogočili delovanje odbora. Kljub temu je paritetnemu odboru uspelo oblikovati sklep o določitvi ozemlja uveljavljanja zaščitnega zakona, vendar je takratna Berlusconijska vlada ta predlog sprva hotela spremeniti, ko pa je državni svet potrdil, da to ni mogoče, je vlada vrnila sklep paritetnemu odboru z zahtevo po dodatnih pojasnilih. Tako je postalo jasno, da ta vlada ne bo rešila bistvenega vprašanja za začetek izvajanja zaščitnega zakona.

Treba je bilo počakati na volitve leta 2006. Vlada, ki je bila takrat izvoljena (vodil jo je Romano Prodi), pa je potrebovala skoraj leto dni, preden je imenovala nov paritetni odbor, v katerem ni bilo več kopice predstavnikov, ki bi se borili proti zaščitnemu zakonu, ampak je bilo nasprotujočih glasov veliko manj, še ti pa so stvarno pristopili k delu in le enkrat se je zgodilo, da je bil odbor ob sklepčnost, ker je predstavnik desnice demonstrativno zapustil sejo.

Tako je paritetni odbor potrdil sklep prejšnjega odbora in ga poslal v Rim; tokrat je bil postopek hiter in septembra 2007 je predsednik republike Giorgio Napolitano podpisal odlok s seznamom dvaintridesetih občin, v katerih se uveljavlja zakon za zaščito slovenske manjšine.

Poleti 2007 je paritetni odbor opravil še dve pomembni nalogi.

Izdal je povoljno mnenje za dopolnitev dvojezične šole v Špetru z odprtjem prvega razreda nižje srednje šole. Dejavnost odbora se ni omejila samo na mnenje, ampak je bila vsestranska, kajti odprtje šole je bilo zaradi številnih birokratskih zapletov vprašljivo do zadnjega trenutka. Tako je treba povedati, da je generalni direktor za organizacijo šol na ministrstvu za šolstvo prekinil dopust in se vrnil na ministrstvo, da je v avgustu podpisal sklep o odprtju prvega razreda srednje šole v Špetru.

Druga naloga, ki jo je odbor opravil že poleti 2007, pa je zadevala uveljavljanje 10. člena zaščitnega zakona, ki govori o dvojezičnih napisih. Paritetni odbor je na avdicijah zaslíšal predstavnike dvaintridesetih občin, treh pokrajin in dveh gorskih skupnosti ter v skladu z njihovimi predlogi izdelal prvi seznam javnih ustanov, ki naj bi bile dolžne nameščati dvojezične napise. Ker zakon dopušča, da predsednik Dežele v zvezi s tem vprašanjem sprejme več zaporednih odlokov, je takrat odbor

ocenil, da bi v začetni fazi upoštevali predloge krajevnih uprav. Kljub temu je odbor v seznam vključil občini Naborjet Ovčja ves in Špeter, katerih župana sta menila, da so že obstoječi dvojezični napisi zadostna raven zaščite, in okrožji Vzhodni in Zahodni Kras občine Trst, kjer je župan napovedal, da bi postavil napise samo ob začetku in ob koncu vasi. Paritetni odbor je na željo župana Rezije predlagal, da se za to občino uporabi krajevna varianta slovenskega jezika, za občino Trbiž pa prav tako na željo občine predlagal, da se v enaki meri upoštevata tudi furlanski in nemški jezik. Postopek na deželi se je zavlekel leto in tri mesece, nakar je predsednik Dežele izdal dva odloka, pri čemer je upošteval voljo županov. Občini Naborjet Ovčja ves in Špeter sta tako izostali, za občino Trst pa je predsednik sprejel županov predlog. Kasneje je ob soglasju župana, tudi po posredovanju krajevnih predstavnikov slovenske manjšine, predsednik Dežele izdal tudi odlok za občino Naborjet Ovčja ves. V letu 2009 in 2010 pa je paritetni odbor izpeljal postopek in oblikoval predsedniku Dežele predlog za uvedbo dvojezičnih napisov tudi s strani ustanov, ki opravljajo javne storitve: gre za podjetja, ki upravljajo javne prevoze, železnico, ceste in avtoceste, poštno storitve, letališče in državno radiotelevizijo. Postopek je v teku in, če ne bo hujših ovir, bo predsednik Dežele sredi leta 2011 izdal ustrezní odlok. Zakon mu namreč veleva, da se pred takim sklepom posvetuje z vsemi zainteresiranimi ustanovami.

To so torej glavna vprašanja, s katerimi se je paritetni odbor ukvarjal v teh letih.

Za konec je potrebna še kratka ocena, najprej z vidika pravnega delovanja odbora in nato politična ocena.

Kot že rečeno, je paritetni odbor institucija italijanske republike. Odbor torej ni politični forum, kjer se sprejemajo resolucije, ampak je državni organ, ki sprejema sklepe na osnovi zakonskih določil. To je kompleksna institucija: za tajništvo odbora skrbi Dežela, točneje generalni sekretariat predsedstva deželne vlade, tajnik odbora pa je generalni direktor Urada za dežele pri predsedstvu vlade. Birokratsko je treba torej ob vsakem sklepu uskladiti predsedstvo vlade in generalni sekretariat Dežele, pri čemer se včasih dogaja, da državna in deželna zakonodaja nista v celoti usklajeni. Tako prihaja do zamud zaradi iskanja usklajenih rešitev, kar se je na primer zgodilo ob razpisu za izdajo raziskave o izvajanju 8. člena zakona, ki govori o individualnih jezikovnih pravicah. Vendar pa je treba obema ustanovama, tako predsedstvu vlade kot Deželi, priznati vsaj za čas od leta 2007 dalje veliko kooperativnost in pripravljenost za reševanje vprašanj.

Na političnem področju odbor po letu 2007 ni več naletel na nepremostljive ovire.

Seveda, vsa vprašanja niso bila rešena v skladu z njegovimi predlogi, vendar zgotovo ni mogoče govoriti o politični blokadi ali o nasprotovanju dela odbora. V odboru samem prihaja včasih do soočenja, izpostavljena so različna mnenja, vendar so bili v zadnjih letih vsi sklepi sprejeti z veliko večino glasov.

Seveda pa se postavlja vprašanje, s čim se bo paritetni odbor še ukvarjal, ko bo izpolnil obveze, ki izhajajo iz 9. člena (dvojezični napisi) in iz 21. člena (gospodarski, družbeni in urbanistični razvoj) zaščitnega zakona. Preostale mu bodo samo tiste pristojnosti, kjer le izreka mnenje. Zato bo morda takrat treba razmišljati o drugačnih rešitvah, ki pa bi predpostavljale dopolnitev zakona. Splošno gospodarsko in politično stanje pa jasno kaže, da sedanji čas ni primeren za tako razmišljanje.

TA PYRWA WRIDNA RIČ TO JĚ, DA ISA LĚČ NA NES RIKONJOŠINA

LUIGIA NEGRO ŠIMILJONAWA

Den drůi bot to ćejo byt dĚset lit, ki mamu lĚč nůmĚr 38 od lĚta 2001. Isa to jĚ na lĚč karjĚ wridna zo-nes. Isa lĚč na rikonjošina, da tu-w noši Reġuni jĚ ta slavinska minoronĉa ano na se nalaža tu-w kumůne od Tarviža dardo ta-w Trst tu ki se romonġjo te slavinske djalĚte alibůj te slavinski ozyk.

So prašly dĚset lit ano to jĚ prow pošpenot na nozĚd za vġdĚt, da ka isa lĚč jĚ nin dala tu-w isĚ dĚset lit.

Ta pyrwa wridna riĉ to jĚ, da isa lĚč na nes rikonjošina. Po isĚj lĚĉi pa Prešident od taa laškaa pajġza, Giorgio Napolitano, jĚ podpġsel, satembarja lĚta 2007, dekrĚt tu ki so napġsani kumůnavi tu ki vala isa lĚč. Ta-mġ isĚmi kumůni jĚ pa Rezija.

Tu-w te zadnje lita to se pravi růdi veĉ nu veĉ od ise lĚĉi. Kiri romonġjo pa slabo od nġi. Ni dijo, da isa lĚč ĉĚ nin wkrest nošĚ romoninġĚ; ni dijo, da isa lĚč ĉĚ nin wkrest nošĚ štorjo ano na ĉĚ nin parnastyt kůj škůde rat. Ano nijvinĉa škůda – ni dijo růdi – to ĉĚ byt ita da ĉi bomo se nawuĉili po slavinski to jĚ rivono wsĚ!

Mo to jĚ fis itako?

Muĉ škůd na jĚ nin parnasla isa lĚĉ?

Na jĚ nin wkradla nošĚ storjo?

To bašta se wstavit nu mojo, se obledet ōkol nu ōkol ano si pomġslit nu mojo za vġdĚt, da to nġ itako.

To risen, da ubġmo nošĚ romonġjĚ mo ĉi a ubġmo to nġ zajtů, ki tu-w Reziji somo pōĉali ziz iso lĚĉjo romonyt wsy po slavinski. (Mogari be to bilo itako ki, ĉi be wmĚli po slavinski, mošima otrocy, so be tĚlo ĉot karjĚ mo karjĚ veĉ, ōkol ti vasi pa po nes romonyt! Mo, škůda, to nġ itako! Se ĉůjĚ růdi veĉ nu veĉ romonyt po laški!). ĉi ūbimo nošĚ romoninġĚ to jĚ zajtů, ki te laški ozyk wzomġwa mġsto nošamo romoninġo. Mo isō so na raĉĚ!

Wsak tu-w Reziji vi som, da isa lĚč na nġ wkradla fis nikar.

Pošpenimo, invěci, da ka na jě nin dala isa lěč!

So ma račyt, da isa lěč na vala za wso slavinsko minorončo. To přídě račyt, da na jě za minorončo, ki jě iten w Tyrstě ano ta-na Kraso, tu-w Oríci ano tu-w noši provinči. Iten w Tyrstě ano tu-w Oríci minoronča na jě lōpo organizona ano na ma karjě ni ištucjun za kultūro, ki isa lěč pomoa: to so škole, škole za se nawučit mūziko, jě teatro, so asočajuni, ki skarbijo za ozyk, za wūže, za ples, za otroke ano šćě drūě. Čemo wídět, da ka isa lěč jě nin dala nyn tu-w Reziji.

Dardo inyn te nejbojě wridni artīkol, ki jě nin pomoel to jě artīkol nūmēr 12, ki an parwídina da tu-w škuli se morěj wučit po nes, po slavinski ano pa kultūro od swija kraja. Isa to jě na lipa rič, ki na nin pomoa dyržet orě nošě romoninjě ano nošo kultūro.

Za račyt varatad to nī rat itō, ki se dila tu-w škuli, to be tělo byt prow, da be měli mēt škulo tej to ki jě tu-w Sin Pjěrino, tu ki so se wučī po laški ano po slavinski ano ni učijo pa djalēte. Be měli pa mī itako, to be tělo byt na lipa rič.

Den drūi wridni artīkol zo-nes to jě artīkol nūmēr 21 tu ki to napīsano da kumunita montane, ki so tu-w noši provinči tu ki je ta slavinska minoronča (ta ta-na Pultabiji ano ta iten w Sin Pjěrino) ričawawajo wsakě lěto 1 miljardo ti stari lir za pomoet noši ekonomiji. Kuntribute jě je barel – pa litos – pa neš kumūn ano pa nošě dite, itī ki majo no imprezo.

To jě za zawalit Bōa, ano te slavinske organizacijuni, ki ni so dělale lita nu lita, za dorivet mēt iso lěč ano se špira, da na nin pomoej pa wbronit noše škole ano neš kumūn, zajtō ki kar bomo měli škole čejo ostet tu-w dolīni pa fameje. Či škole bojo se zaǵale mīslin, da pa mī tu-w Reziji nīmamo ne lipe lita ta-prad nomi.

Jiščimo dyržet orě itō, ki mamō tu-w Reziji ano ledajmo za tyt na ta-prid ano nē na nozēd.

RISORGIMENT IN 'NACIONALNA'
ZAVEST BENEŠKIH UPRAVITELJU
OB 150-LETNICI PROGLASITVE ITALIJANSKE KRALJEVINE
IN 145-LETNICI PRIKLJUČITVE BENEČIJE ITALIJI

GIORGIO BANCHIG

Dne 17. marča 1861 je italijanski parlament v Torinu proglasil Italijansko kraljevino in za nje kralja Viktorija Emanuela II. Do tega je paršluo po drugi vojski za indipendenco (1859) in dolgi varsti plebiscitu, ki so se lieta 1860 varstili v raznih italijanskih deželah in ki so jasno pokazali, de Italijani želijo biti vključeni v enotno daržavo od Alp do Sicilije.

Tiste Italije pa so bli izključeni dežela Veneto, h kateri sta pripadala tudi Furlanija in Benečija, ter dežela Lazio in miesto Rim, ki sta ostala pod papeževo oblastjo do lieta 1870.

Avstrija je obdržala Veneto, kier sta takuo sklenila francoski imperator Napoleon III. in avstrijski Franc Jožef, in tuo pruoť dogovoru med Cavourjam in Napoleonam samim v Plombiersu (21. luja 1858), po katerem naj bi vsa Padska ravnica pripadala Italiji.

Dejstvo, de je Veneto ostu zuna nove Italije, je za italijanske patriote predstavljalo odparto rano. Se nieso dajali meru in znotra kot zuna dežele so se organizirali, de bi čimprej paršluo do združitve z Italijo. Duh italijanskega Risorgimenta je biu zlo razširjen in močan tudi v Furlaniji in Benečiji, kjer so gledali na Italijo kot 'rešiteljico' od zunanje, forešte oblasti, ki se je kazala avtoritarna in ne pozorna na potrebe in zahtieve ljudstva.

Benečija (v glavnem Nediške doline) je imiela še dodatne pritožbe na račun avstrijskih oblasti, zatuo ki nieso priznale posebnost tele slovenske deželice in ji nieso varnile starodavnih avtonomnih sodnih in administrativnih inštitucij, ki jih je uživala pod Beneško Republiko. Dne 4. aprila 1816 so avstrijske oblasti odpravile 36 sosiednji in potardile administrativno francosko preureditev krajevnih uprav, po kateri je bluo v Nediških dolinah ustanovljenih osam kamunu (Dreka,

Garmak, Ruonac, Sauodnja, Špietar, Sriednje, Svet Lienart in Tarčet), medtem ko sta ble Landarska in Mierska banka kot sodni ustanovi popolnoma odpravljeni. V Špietru je bilo ustanovljeno sodišče parve stopnje (*giudicatura di pace*), kjer pa so uradniki in funkcionarji znali slovenski jezik in ga nicali v odnosih z domačini (Podrecca 1887: 148).

Stvar se je popolnoma spremenila lieta 1818, kår so avstrijske oblasti zaparle špietarsko sodišče in ga združile s čedajskim, kar je predstavljalo dodano nezadovoljstvo ljudi in administratorju.

Trečji hud žlah pruoit staremu socialnemu sistemu Benečije je predstavljala prodaja kamunj, se prave skupnih zemljišč sosiednji. Dekret je bio objavljen 16. obrila 1839 (Flores 1998: 70), ki pa je bio potarjen šele lieta 1848, medtem ko sta deljenje in prodaja parcel šla naprej do lieta 1852 (Podrecca 1884: 89).

Zauoj uničenja starodavnih inštitucij in socialnega sistema so se Benečani postavili pruoit avstrijskim oblastem, podperjali risorgimentalne ideje in se vključili v pruoitavstrijska gibanja. V revolucionarnem lietu 1848 so parjeli v roke orožje in obkolili avstrijske čete na Svetim Martinu (Trinko 1912: 667 – 678; Podrecca 1884: 24; Rutar 1899: 170; Melik 1978: 110). Nekateri Benečani so naslednje lieto skočili na pomuoč Benetkam, kjer je Ludovico Manin proglosiu Beneško Republiko.

In prù spomin na avtonomijo in privilegije, ki so jih uživali pod Serenissimo, je prepriču župane se obarnit na najvišje avstrijske oblasti Lombarda - Veneta in jih prosit, de bi Nediškim dolinam varnili vsaj nekaj pravic.

Tuo se je zgodilo 11. obrila 1850, se prave dvie lieta po revolucionarnem 1848. Kar nieso utegnili doseč z orožjam in uporam, so skušali pridobit s ponižnim in dokumentiranim pismam grofu Radetzkemu, ki je bio lieta 1849 imenovan za vojaškega in civilnega poglavarja Lombarda - Veneta s sedežem v Veroni. V pismu, ki ga hrani arhiv Špietarskega kamuna, je osam županu Nediških dolin prosilo za dvie stvari: sodišče parve stopnje s sedežem v Špietru ter uradnike in drugo osebje sodišča, ki bi znalo govorit in pisat tudi v slovenskem jeziku. Za domače administratorje je očitno šluo za zahtieve glavnega pomiena, brez katerih bi Benečija zgubila nje posebnost in avtonomijo. De bi Radetzkega prepričali o dobroti in potrebi njih zahtiev, so župani naštieli številne dokumente ne samuo beneških dožu in senata, v katerih je bla celuo od lieta 1492 priznana admini-

strativna in sodna avtonomija Skiavonije (*Schiavonia*), pa tud avstrijskih oblasti, ki so lieta 1797 in potlè po Napoleonovi kraljevini prevzele oblast na teritoriju Beneške Republike.

Župani svojo prošnjo operjajo na tri tarditve: 1. Vse vlade in tudi sedanja avstrijska so priznale, de je Skiavonija ločena od drugih dežel; 2. vse vlade in tudi sedanja so priznale pravico in potrebo po ločeni upravi Skiavonije; 3. vse vlade in tudi sedanja so do lieta 1818 priznale pravico in potrebo po ločeni sodni upravi.

In naprej so župani svojo prošnjo operjali na stanje teritorija in jezik prebivalstva: vsi al skor vsi ljudje (okuole 14 - 15 tavžint) govorijo slovansko-kranjsko-ilirski jezik (*tutti o quasi tutti parlanti il solo slavo-cragnolino-illirico*). Zauoj pogostih prepiru so Benečani prisiljeni se obarnit na čedajsko preturo in zatio zapravljajo veliko denarja, medtem ko je pravica zlo počasna. Benečija, pišejo naprej župani, se hvali s številnimi ljudmi, ki so se vešuolali v teologiji, medicini, jusu, farmacije, matematike, geometrije in ki so zauoj pomankanja diela prisiljeni iskat dielo zuna svojega teritorija. Druga točka, na kateri so župani operjali svojo prošnjo, so bli dokumenti Beneške Republike, ki so priznavali posebno sodno in administrativno avtonomijo ter privilegije Benečije.

Torej slovenski jezik, vesoko šuolanje številnih ljudi in zgodovinska tradicija so bli glavni elementi za prosit varnitev sodne avtonomije. Šele lieta 1850 župani Nediških dolin so imieli živ spomin na preteklo avtonomijo in so upali, de jim bo varnjena. Verjetno zatio ki, kot bomo vidli, njih prošnja nie bla uslišana, so administratorji in večina ljudi le naprej upali, de jim bo Italija, ki je zanje predstavljala Beneško Republiko, varnila starodavne pravice in so takuo podperjali risorgimentalne ideje. Ne samuo, številni mladi so se vključevali v piemontske čete, se borili pruo Avstriji in za zedinjenje Italije.

Kakuo se na spuomnit na Carla Podrecco, advokata s slovenkimi koreninami, ki je v treh bukvih 'odkriu' beneško zgodovino, oblieku ardečo srajco Garibaldinu in se udeležiu 2. vojske za italijansko indipendenco in Garibaldijeve kampanje na Siciliji in Južni Italiji? Kakuo na drugi strani se na spuomnit, de v italijanskim Risorgimentu so ble razširjene ideje o spoštovanju drugih kultur in jeziku, o sodelovanju med narodi, o potrebi vsiem ljudstvam zagotovit frajnost in indipendenco? Na zadnjo se na smie pozabit, de je Giuseppe Mazzini z veliko pozornostjo slediu nacionalnim gibanjam južnih Slovanu in predlagu ustanovitev daržave, kot nieko švicarsko konfederacijo, ki bi jih združevala (glej Pirievec 1966).

In vendar kot poštene avstrijski državljani so Benečani in njih predstavniki zmieram upali, de se oblasti zaviedajo njih potreb in uslišijo njih prošnje.

Takuo se je 1. marča 1861 kamunsko predstavništvo iz Špietra (*Rappresentanza comunale di San Pietro degli Slavi*), ki so jo sestavljali trije poslanci (Antonio Muligh, Giuseppe Struzzo, trečji podpis nie jasen), s pismam obarnilo na Dunaj in mu predložilo nov problem, tuo je namien avstrijskih oblasti odpraviti politično-administrativni okraj Špietar (*distretto politico-amministrativo XIII° di San Pietro degli Slavi*). V pismu, ki je hranjeno v kamunskim arhivu v Špietru in je naslovljeno niekemu ministru (verjetno za Notranje zadeve) dunajske vlade, se predstavništvo na začetku sklicuje na prošnjo iz lieta 1850, o kateri je biu že govor. Iz telega dokumenta zvemo, de, četud tista prošnja nie bla sparjeta, je bla priznana pravica po sodišču parve stopnje v Špietru s slovenskimi uradniki.

Najparvo v pismu špietarski poslanci opisujejo stanje Nediških dolin. V njih živi 15 tavžint ljudi, ki izključno govorijo slovansko-kranjski jezik (*la loro lingua è sempre ed unicamente la slavo-cragnolina*); na teritoriju se štejejo 9842 podjetij z neštietimi parcelami, katerih število je zrastlo po sparjetju zakona iz lieta 1839 o prodaji kamunj, se prave skupnih vaških posestev. Na teritoriju je 50 cierkvi, za katere skarbijo takuoimenovane fabricerije, tuo je uprave cerkvene imovine; razvito je targonje s sosiednjimi slovenskimi deželami.

Ne samuo špietarski poslanci prosijo za ohranitev svojega okraja, ampak ga želijo razšerit na slovanske vasi okraja Fuojda, ki je biu tekrat združen s čedajskim. Pišejo: "Znano je, de je Čedajski okraj previč obremenjen še posebe, potlè ki so mu pridružili fuojdski. Če bi določili še Špietar njega stanje bi postalo zlo težkuo in bi bluo trieba povečat število uradniku s poznanjam slovanskega jezika." De bi olajšali Čedad, pametni beneški poslanci predlagajo, de bi Špietarskemu okraju pridružili slovanske in gorske vasi nad Fuojdo. Takuo bi nastau slovanski okraj s kakimi 20 - 24 tavžint prebivalci, pišejo špietarski poslanci.

Telo pismo kaže nieko 'nacionalno' zavieat domačih administratorju. Bli so prepričani, de Benečani pripadajo slovanskemu narodu in so imieli ponos na svojo identiteto, na katero so se lahko sklicevali, de bi branili svoje posebne inštitucije. Pismo je bluo napisano 150 liet od tega in točno 17 dni priet ku je italijanski parlament v Torinu razglasil Kraljevino Italije in Viktorja Emanuela II. za nje kralja. Tisto nuoč so v znamenju veselja tud Benečani paržgali velike kresuove po gorah in tuo v pričakovanju priključitve k Italiji, ki je bluo po 2. vojski za independenco lieta 1859 samuo odloženo.

Po polietni vojski in zasedanju Furlanije s strani italijanskih čet je 3. otuberja 1866 avstrijski imperator Franc Jožef na Dunaju dovolju združitev Veneta s Kraljevino Italije. V dneh 21. in 22. otuberja se je v Furlaniji in Benečiji daržu plebiscit, s katerim je bluo potarjeno, kar je bluo že sklenjeno na Dunaju. Plebiscit se je daržu na odpartem prestoru in možje so glasoval pred vsiem. V Nediških dolinah je za Italijo glasovalo 3687 volilcu (na okuole 15 tavžint prebivalcu); an sam "ne" je biu v Svetim Lienartu. Teli so bli glasuoivi za Italijo v vsakem kamunu: 688 v Špietru, 313 v Dreki, 421 v Garmaku, 352 v Ruoncu, 607 v Svetim Lienartu, 404 v Sauodnji, 440 v Sriednjem in 462 v Tarčetu. Kot piše podutanski famoštar Anton Bankič v farnih zgodovinskih bukvah se je glasovanje varšilo v prazničnem duhu: "Plebiscit z muziko ramonike v Špietru in Svetem Lienartu, v kraju Nabarbje. Vsak vičer so godci ramonike hodili od vasi do vasi in uekali: 'Živio Viktor Enmanuel II., kralj Italije z Rimam kot prestolnico!'".

Kot so zgodovinarji dokazali (glej Beran 1996) plebiscit je biu le formalnega značaja in je bla izključno interna italijanska zadieva. Se prave, de je Italija s plebiscitam tiela dokazat, de so daržavljani Veneta želieli se združiti z Italijo. V resnici pa je dobila deželo iz rok francoskega imperatorja Napoleona III., kateremu jo je bla že priet Avstrija izročila. Takuo, če se je bluo zgodilo, de so bli Benečani, Furlani al Veneti glasovali pruoit priključitvi Italiji, se nie bluo nič bistvenega zgodilo. Narvič je biu spet Napoleon vzeu v roke zadievo in jo riešu v dogovoru z drugimi daržavami, ki so ble v njo vpletene.

Lahko pa bi se moglo zgoditi, de bi Benečija ostala pod Avstrijo v zameno okraja Červinjan in tuo na predlogu Italije. Čeprù je 4. člen mirovne pogodbe podpisane na Dunaju 3. otuberja določu, de meje med Italijo in Avstrijo muorejo ostat tiste med kraljevino Lombardo - Veneto in Avstrijo, se je že pred mirovno pogodbo in tudi po nji na italijanskem al avstrijskem predlogu odparlo vprašanje, kje naj bi tekla dokončna meja.

V pismu z dne 13. 9. 1866 je namiestnik avstrijskega imperatorja v Tarstu pisu na Zunanje ministerstvo na Dunaju, de se v Gorici šierijo glasuoivi o zamenjavi červinjanskega okraja s slovenskim gorskim okrajam (*slawische Distrikte*) videnske province, kjer se ljudje preživljajo le z živinorejo in planinskim kmetovanjam (*Alpenwirtschaft*, Beran 1996: 116).

Kar pa iz vič razlogu se nie zgodilo. Takuo je Benečija ostala pod Italijo in je zanjo komaj miesac dni po plebiscitu začela križova pot in tuo s programam, ki je biu objavljen v *Giornale di Udine* iz dne 22. 11. 1866, v katerem je bluo jasno napisano, de tiste Slovane je treba iztrebiti, uničiti ...

Literatura

- Giorgio BANCHIG, 1797 – 1918, *L'epoca dei grandi cambiamenti*, v *Valli del Natisone – Nediške doline*, Špietar – San Pietro al Natisone 2000 (z literaturo)
- Jaromir BERAN, *Plebiscit in razmejitev v Benečiji (1866 in 1867)*, v *Zahodno sosedstvo*, Ljubljana 1996
- Vasilij MELIK, *Gli sloveni della Benecia*, v *La storia della Slavia Italiana*, Špietar – San Pietro al Natisone 1978
- Jože PIRJEVEC, *Mazzini in južni Slovani*, v *Zahodno sosedstvo*, Ljubljana 1996
- Carlo PODRECCA, *Slavia Italiana*, Cividale del Friuli 1884
- Carlo PODRECCA, *Le vicinie*, Cividale 1887
- Ivan TRINKO, *S. Pietro e la valle del Natisone*, v *Guida delle Prealpi Giulie*, Udine 1912

PROJEKT JEZIKLINGUA
VEČJEZIČNOST KOT BOGASTVO IN VREDNOTA
ČEZMEJNEGA SLOVENSKO-ITALIJANSKEGA OBMOČJA

SUZI PERTOT

V Evropi so nekatere skupnosti govorcev manj razširjenih jezikov v zadnjih desetletjih skušale oživiti ali/in razširiti rabo svojega jezika. Pred dobrimi dvajsetimi leti so tako jezikovni aktivisti kot teoretiki postavljali v ospredje podpiranje jezikovnega prenosa preko vzgoje in javnih občil. Kasneje so prvo mesto zasedli politično priznanje, zakonodaja in pravice ter javni viri. Pri manjšinah, ki so te cilje dosegle, pa se je izkazalo, da prenos politike v stvarnost ni samoumeven in da se je prav v tej fazi marsikaj zataknilo. Čeprav so bile te rešitve/reforme potrebne, so se izkazale za neučinkovite tam, kjer ni bila upoštevana vrsta drugih prvin, ki spodbujajo vitalnost jezika, se pravi tam, kjer niso predvideli posegov, usmerjenih v oživiljanje in širjenje rabe jezika med konkretnimi govorcji, ki jezik uporabljajo v vsakodnevni komunikaciji in ga tako tudi prenašajo na naslednjo generacijo.

Nekateri manj razširjeni evropski jeziki (Severna Irska, baskovske dežele in Wales), ki so jih (in jih še) oživljali, dokazujejo, da je še pred določitvijo zakonodaje, predpisov in pravic potrebno promovirati jezik med govorcji. Jasno namreč postaja, da je načrtovanje jezikovnega statusa le sredstvo za doseg pravnega varstva. To jamči pravico do rabe jezika, ne pa ohranjanja in nadgrajevanja komunikacijskih sposobnosti govorcev manjšinskega jezika. Tako se zna celo zgoditi, da lepega dne zakone imamo, produktivnih govorcev pa je vedno manj ali jih ni več, kljub temu da se posamezniki še dalje identificirajo z manjšinskim jezikom.

Med razlogi, ki lahko privedejo do takega stanja, navajajo strokovnjaki tudi prepočasno udejanjanje pravnega varstva: ko se začnejo zakoni izvajati, je od njihove odobritve preteklo toliko časa, da so nastopile že take družbene spremembe, ki bi terjale, da se zakoni na novo prilagodijo. Vendar tudi pravočasna uveljavitev ni jamstvo za uspešnost, kajti na udejanjanje duha zaščitnih določil in državnih servisov vpliva vrsta spremenljivk. Zato je bistveno, da se posveča primerna pozornost

vrednotenju izvajanja aplikativnih norm in oblik javne podpore, ki naj bi ustrezale pričakovanjem in dejanskim potrebam govorcev.

In prav na osnovi takih in podobnih ugotovitev se je uveljavilo prepričanje, da so ob pravni zaščiti ali celo pred njo potrebni posegi, usmerjeni v širjenje števila govorcev oziroma v ustvarjanje pogojev in potrebe po rabi jezika v praktično-sporazumevalne namene. Če hočemo, da se jezik zasidra, pa mora v skupnosti in v posameznih govoricah nujno pridobiti tudi neko vrednost. Zato teoretiki naglašajo potrebo po vzporednem načrtovanju tako jezikovnega statusa kot tehnik širjenja rabe jezika. Opozarjajo pa tudi, da mora vsaka jezikovna manjšina izdelati in stalno prilagajati neki svoj model, kajti niti dve izhodiščni stanji nista enaki.

Jezikovna politika, ki jo izvajajo Slovenci v Italiji, od nekdanjega privilegira pravno varstvo in izboljšanje družbenega statusa. Opazovalci načinov uresničevanja zakonov pri drugih manjšinah pa opozarjajo, da bi bilo treba tudi prilagajati javne storitve "konkretnim" ljudem in usposobiti govorce, da se poslužujejo doseženih jezikovnih pravic. Istočasno je tudi potrebno tržiti manjšinski jezik med negovorci in ustvarjati manjšinskemu jeziku prijazno okolje.

Med Slovenci v Italiji kakor tudi med Italijani v Sloveniji je skrb za ohranjanje in nadgrajevanje jezikovnih sposobnosti govorcev zgodovinsko vodilno načelo družbenopolitičnega delovanja. Neposredna skrb za medgeneracijski prenos jezika je bila tu kot pri manjšinah drugod po Evropi poverjena najprej družini, na družbeni ravni pa predvsem šoli, posredno pa medijem in vsem oblikam organiziranega življenja, ki ustvarjajo možnosti srečevanja in udejstvovanja v manjšinskem jeziku. O jezikovnem načrtovanju na individualni ravni, ki bi ustvarjalo individualne mreže jezikovnih stikov v manjšinskem jeziku in tržilo manjšinski jezik med govorce drugih jezikov, predvsem večinskega, pa se je na tem območju začelo razmišljati šele pred kratkim. Ta razmišljanja pa so se relativno kmalu konkretizirala v projektu *JEZIKLINGUA*.

Projekt *JEZIKLINGUA* je izraz večletnega učinkovitega sodelovanja slovenske narodne skupnosti v Italiji z italijansko narodno skupnostjo v Sloveniji. S sredstvi evropskih programov sta obe manjšini že uresničili vrsto pomembnih projektov, ki so obogatili kulturno in socialno ponudbo širšega čezmejnega prostora.

Projekt *JEZIKLINGUA* je financiran s sredstvi Programa za čezmejno sodelovanje Slovenija-Italija 2007-2013. V skladu z Lizbonsko in Göteborgsko strategijo ter nacionalnimi in regionalnimi politikami je glavni cilj projekta promocija in širitev rabe italijanskega oziroma slovenskega jezika ter boljše poznavanje kulture in tradicije s pomočjo dragocenih danosti ozemlja, na katerem poleg večinskega prebivalstva živita

tudi dve manjšini – v Sloveniji italijanska in v Italiji slovenska. S projektnimi dejavnostmi želimo doseči operativne cilje Prednostne naloge 3, kot so: ohranitev kulturne dediščine, poglobitev medkulturne izmenjave ter promocija in širjenje slovenskega oziroma italijanskega jezika. Na ta način bomo prispevali k večji privlačnosti in boljši konkurenčnosti obeh jezikov, kar je pomemben cilj tega programa.

Za uspeh projekta je ključna vključitev najpomembnejših ustanov obeh manjšin (slovenske v Italiji in italijanske v Sloveniji) v vse projektne aktivnosti s ciljem promovirati in podpreti družbeno kohezijo na italijansko-slovenskem obmejnem območju, vzajemno spoznavati avtohtone kulture tega območja ter jezik sosednje države.

Vodilni partner projekta je Ciljno začasno združenje "Jezik-Lingua", ki je bilo ustanovljeno zaradi potreb tega projekta. Združenje sestavljajo Inštitut za slovensko kulturo iz Špetra in krovni organizaciji slovenske narodne skupnosti v Italiji – Slovenska kulturno-gospodarska zveza in Svet slovenskih organizacij.

Projektni partnerji so temeljna združenja in ustanove italijanske narodne skupnosti v Sloveniji¹. Poleg njih so partnerji tudi nekatere univerze ter študijski center², ki bodo projekt strokovno in znanstveno podkrepile.

Projekt predvideva vzpostavitev multimedijskega centra za promocijo in širitev slovenskega jezika in kulture v Italiji, in sicer v Špetru. Osnovni namen multimedijskega centra za slovenski jezik je promocija jezika in kulture slovenske skupnosti v deželi Furlaniji - Julijski krajini (FJK). Širše gledano se multimedijski center posveča tako predstavljanju in promociji jezika in kulture na tem območju kot tudi promociji samega območja.

V Sloveniji je predvidena postavitev predstavitvene in promocijske točke "Infoknjige", kjer bodo predstavljene publikacije, ki jih izdaja italijanska narodna skupnost. Center bo tudi promocijska točka za italijanski jezik v Sloveniji.

Obe strukturi bosta namenjeni tudi promociji ciljev in rezultatov projektnih dejavnosti. Z namenom, da se poveča raba slovenščine in italijanščine kot večinskega oz. manjšinskega jezika in razširi poznavanje teh jezikov na programskem območju, je predviden skupek jezikovnih aktivnosti, ki bodo ustvarile potrebne pogoje za to, da se zainteresirani posamezniki zblížajo z jezikom manjšine oz. jezikom bližnje sosednje države (italijanščino/slovenščino) in usvojijo osnove jezika, da govorci, ki jezik že obvladajo, izpopolnijo ustno in pisno izražanje in končno, da se poveča vedenje o značilnostih večjezične vzgoje in življenja v večjezičnem okolju³. Zvrstili se bodo brezplačni italijansko-slovenski splošni jezikovni tečaji za vso populacijo ter specialistični tečaji funkcijskih zvrsti za ustanove, javne organizacije in svete dela, ki bodo

obenem tudi priložnost za promocijo večjezičnosti med večinskim prebivalstvom in ustvarjanju večjezičnosti prijaznega okolja⁴.

Projekt *JEZIKLINGUA* namerava ovrednotiti bogato skupno kulturno in literarno dediščino ter tradicijo in to predstaviti mlajšim generacijam in širšemu krogu prebivalstva na čezmejnem območju. Načrtuje se ponatis knjižnih fondov v Italiji in katalogizacija ter ustrezna predstavitev dragocenih knjižnih fondov v Sloveniji, prevodi literarne produkcije Slovencev v Italiji in Italijanov v Sloveniji. Kulturna in literarna dediščina bosta tudi predmet študijskih posvetov.

V projektu bodo aktivno sodelovale šole različnih stopenj in vrst. Specifične didaktične dejavnosti, izmenjave med šolniki, srečevanje na medmrežju in v živo med učenci in dijaki bodo prispevali k vzpostavitvi trajnega sodelovanja med šolami in pobratenju med sorodnimi izobraževalnimi ustanovami, omogočili bodo izmenjavo know-howa na področju izobraževanja in predvsem pripomogli k sklepanju prijateljstev med prebivalstvom čezmejnega območja.

Predvidene so tudi znanstvene raziskave, vezane na vse projektne faze. Te bodo omogočile vzpostavitev privlačne komunikacijske strategije, ki bo pritegnila k študiju zgoraj omenjenih jezikov.

Vse informacije o projektu *JEZIKLINGUA* in nekatere dejavnosti bodo dosegljive na spletni strani projekta, ki bo postavljena v ta namen.

1 - Društvo pripadnikov italijanske narodne skupnosti – Italijanska unija; Obalna samoupravna skupnost italijanske narodnosti – OSSIN; Promocijsko, kulturno, izobraževalno in razvojno italijansko središče "Carlo Combi"; Osrednja knjižnica "Srečko Vilhar"; Samoupravna skupnost italijanske narodnosti Koper – SSIN Koper.

2 - Univerza na Primorskem; Mednarodni center za večjezičnost Univerze v Vidmu; Oddelek za tuje književnosti, primerjalno književnost in kulturne študije Univerze v Trstu; Univerzitetni konzorcij Furlanije; Univerza Ca' Foscari iz Benetk; Študijski center Jacques Maritain.

3 - Gre za brezplačne tečaje slovenščine v Italiji in italijanščine v Sloveniji, svetovanje za starševstvo v večjezičnem okolju; igre, publikacije, spletno gradivo in različne z jezikom povezane dejavnosti za otroke, promocijsko knjižno, spletno in filmsko gradivo za spodbujanje večjezičnosti in večkulturnosti.

4 - Gre za spletni jezikovno-svetovalni servis; pravni slovar; lektorat slovenskega jezika na Univerzi Ca' Foscari v Benetkah; oblikovanje rednega magistrskega študija slovenskega jezika in književnosti na Filozofski fakulteti Univerze v Trstu.

DVAJSET LET KOBARIŠKEGA MUZEJA IN DESET LET FUNDACIJE "POTI MIRU V POSOČJU"

ZDRAVKO LIKAR

Avstrijska vojaška prisega

Prisegamo pri Bogu Vsegamogočnem svečano prisego, da bodemo Njegovemu apostolskemu Veličanstvu, našemu presvetlemu knezu in gospodu

Karlu I.

po božji milosti cesarju avstrijskemu, kralju češkemu itd., apostolskemu kralju ogrskemu, zvesti in pokorni kakor tudi prevzvišenim generalom, sploh vsem predpostavljenim in višjim poslušni, da jih bodemo častili in varovali, njihove zapovedi in povelja v vsaki službi izpolnjevali, se proti vsakemu sovražniku, kdorkoli to bodi in kjerkoli to zahteva volja njegovega cesarskega in kraljevega Veličanstva, na vodi, na zemlji in v zraku, podnevi in ponoči, v bitkah in naskokih, v bojih in podvzetjih katerekoli vrste, z eno besedo: na vsakem kraju, vsak čas in pri vsaki priložnosti hrabro in možato borili, naše čete, zastave, znamenja in topove v nobenem slučaju ne zapustili, da se ne bomo spuščali s sovražnikom niti v najmanjše dogovore, da se hočemo vedno tako, kakor zahtevajo postave in kakor pristoja pridnim vojnikom, zadržati in na ta način v časti živeti in umreti. Tako gotovo nam Bog pomagaj! Amen!

Ob prebiranju te vojaške prisega se človek zgrozi. Milijoni vojakov, mladih fantov in mož, so prisegali cesarjem in kraljem, da bodo zanje trpeli in umirali. Cesarji in kralji, generali in politiki, so v klavnico pošiljali trume mladeničev, da so se tolkli za njihove interese, za njihov pohlep.

Vojna je nenormalno stanje. Razvnete so strasti, sovražnost na eni strani rodi sovražnost na drugi. Nekateri celo pravijo, da je bila prva svetovna vojna viteška, častna.

To je laž! Prva svetovna vojna je bila klavnica brez primere! Povsod po bojiščih je tekla kri v potokih, padali so snopi mladih življenj. Vsepovsod so odmevali kriki ranjencev. Med vojaki in civilisti so se vrstile decimacije. Oficirji so svoje vojake streljali v hrbet, ker niso hoteli več v klavnico. Streljali in obežali so civiliste. Tisoči so umirali v ujetniških in begunskih taboriščih. Človek je takrat zopet, kot že tolikokrat prej, postal povampirjena zver.

Vsem vojakom, ne glede na to, na kateri strani so stali, in ne glede na to, za katerega cesarja ali kralja so se bojevali, je bila skupna samo ena želja: preživeti in še enkrat videti domači kraj in objeti svoje najdražje.

Kmalu bo minilo sto let od začetka prve svetovne vojne. Posočje in Kobarid je vojna zaznamovala za vedno. Usodni spopad oktobra 1917 je naše kraje in Kobarid še posebej zarisal na svetovni zemljevid. Ta zgodovinski kapital, to nesrečo stotisočev je bilo treba ohraniti v spominu. Zaradi opomina!

Ustanovitev Kobariškega muzeja in Fundacije

Ideja o muzeju v Kobaridu se mi je porodila julija 1989. Obmejno mestece je bilo takrat vsak dan preplavljeno z italijanskimi gosti. Od sredine šestdesetih let do osamosvojitve Slovenije je mejni prehod Robič prestopilo tudi po več kot deset tisoč italijanskih državljanov dnevno. Pa sem si mislil, zakaj ne bi tej veliki množici in drugim obiskovalcem doline ponudili še kaj več kot bencin, meso in cigarete!? Zakaj jim ne bi pokazali vloge Kobarida in Posočja v zgodovini – da bi jim poleg telesne ponudili še duševno hrano.

Bitka pri Kobaridu je Italijo pretresla do temeljev. Kobarid, Caporetto pozna vsak italijanski šolar, v italijanski zavesti je postal sinonim za največjo katastrofo.

Ideja o ustanovitvi ustanove, ki bi se ukvarjala z obnovo nepremične dediščine prve svetovne vojne, raziskovanjem in razvojem zgodovinskega turizma, je vzniknila podobno kot muzejska.

Julija leta 2000 je bila na avstrogrškem vojaškem pokopališču v Soči ob koncu obnovitvenih del slovesnost. Ker nam je pri obnovi pokopališča pomagala organiza-

cija Črni križ iz Salzburga, so se slovesnosti udeležili visoki avstrijski gostje. Slav-
nostna govornika sta bila avstrijski veleposlanik in dr. Anton Jeglič, takrat državni
sekretar na Ministrstvu za znanost in tehnologijo. Po slovesnosti smo se zbrali na
kosilu na Pristavi v Lepeni.

Bil je čudovit, sončen poletni dan. Okoliške gore so kipele nad nami v vsej svoji
lepoti. Gostom pri omizju sem razlagal, kje so po okoliških gorah med prvo svetovno
vojno potekali avstroogrski in italijanski položaji ter o tem, da je dediščina iz prve
vojne zelo dobro ohranjena, a premalo znana. Zato bi jo morali kar najbolj približati
ljudem in jo izrabiti v turistične namene. Dr. Anton Jeglič je takoj zagrabil za idejo
in predlagal, naj kar najhitreje pripravim program obnove nepremične dediščine ter
v program vključim raziskovalno in turistično dejavnost.

V nekaj dneh sem pripravil desetletni program in ga poslal dr. Jegliču. Program je
takoj romal na pristojne vladne odbore in 18. septembra leta 2000 ga je Vlada RS
sprejela. V sklepu Vlade RS je bilo napisano, naj se za izvedbo programa ustanovi
fundacija. Vlada je mene imenovala za vodjo projekta ter naštela ministrstva, ki naj
finančno podprejo izvajanje projekta. Fundacija, ki smo ji naredi ime "Poti miru v
Posočju", je bila ustanovljena 1. decembra leta 2000. Ustanovitveni člani so bili aka-
demik prof. dr. Robert Blinc, prof. dr. Anton Jeglič, Željko Cimprič in Zdravko Likar.

Fundacija je v desetih letih delovanja opravila veliko dela, za kar je prejela občinska
in državna priznanja ter celo priznanje Evropske komisije.

Organizacija

Kobariški muzej je nastal spontano, kot želja skupine krajanov Kobariške, da svetu
pokažejo burno zgodovino Kobarida in vsega Posočja. Tudi organizacija muzeja je
nekaj posebnega. Sprva je muzej deloval pod okriljem Turističnega društva Kobarid,
pozneje je spreminjal organizacijske oblike. Sedaj je neprofitna družba z omejeno
odgovornostjo. Vsak teden se sestane muzejski odbor, ki usmerja programsko naravn-
anost muzeja.

Prav tako neprofitna je ustanova Fundacija, ki je bila ustanovljena v skladu z zako-
nom o ustanovah. Močan in odločilen pospešek ji je dal dr. Anton Jeglič. Vlada je
dala pobudo za njeno ustanovitev, sprejela je desetletni program in imenovala vodjo

za izvajanje programa. Fundacijo upravlja uprava, katere predsednik je Zdravko Likar, člani pa so: akademik prof. dr. Robert Blinc, univ. prof. dr. Anton Jeglič, dr. Petra Svoltjšak, mag. Damjana Fortunat Černilogar, mag. Miloš Bizjak, Miloš Volarič in Željko Cimprič.

Organizacijsko se Kobariški muzej in Fundacija razlikujeta; skupno jima je, da sta oba neprofitna. Delo muzeja usmerja muzejski odbor, zaposlenim v Fundaciji pa pomagajo člani uprave. Poglavitna naloga članov uprave Fundacije je predvsem skrbeti za nemoteno delo in čim boljše financiranje ustanove.

Kadrovska zasedba

Prvih nekaj let je bil v Kobariškem muzeju zaposlen le Vojko Hobič. Bil je vse: upravnik, vodnik, organizacijski vodja, gospodar stavbe. Nekaj let se je za muzej dobesedno razdal; delal je vse dni, tudi nedelje in praznike. Pozneje so se zaposlili še drugi sodelavci, usposobljeni so bili številni vodniki.

Fundacija ima vseskozi zaposlene mlade, zagnane in nadebudne dekleta in fante. Odlikujejo jih zavzetost, radovednost in želja po uspehu. Strokovno se morajo še izpopolniti, saj izkušnje in poznavanje zgodovine ne pridejo čez noč.

Financiranje

Kobariški muzej je nastal na povsem neobičajen način. Ustvarilo ga je okoli 25 navdušencev. Ves denar za obnovo Mašerove hiše ter za postavitve muzejske zbirke je zbral predsednik gradbenega odbora Zdravko Likar, večino denarja so prispevali sponzorji in donatorji, znaten delež pa Republika Slovenija in Občina Tolmin. Zgodba o zbiranju denarja za muzej je zares neponovljiva, saj je bil pravi čudež v enem letu zbrati ves potreben denar za obnovo velike Mašerove hiše in za izdelavo vse potrebne notranje opreme, muzejske opreme ter za izdelavo makete, fotografij, vitrin ... Muzej se v vseh dvajsetih letih obstoja vzdržuje z denarjem od vstopnine ter z denarjem, pridobljenim na razpisih.

Fundacija je zaživela ob podpori nekaterih ministrstev. Financiranje Fundacije ne poteka tekoče, saj se je treba vsako leto zelo potruditi za pridobitev denarja od ministrstev. Sčasoma so manjše deleže prispevale še občine Bovec, Kobarid in Tolmin

ter sponzorji in donatorji. V zadnjih letih je čedalje višji prihodek od lastne dejavnosti, največ od prodaje blaga in uslug v turistični pisarni Fundacije ter od vodenja po Poti miru. Fundacija je nekajkrat pridobila denar tudi na evropskih razpisih.

Poslanstvo muzeja in Fundacije

Kobariški muzej je nastal predvsem kot opomin, da se vojne ne smejo več dogajati. V ospredje je postavil navadne vojake, pahnjene v krvavi vojni ples. Njihova mladost je bila zatrta v kali, iz vojne so prišli postarani, pohabljeni, njihova duša je bila za vedno ranjena. Njim smo postavili spomenik, ne generalom in politikom, ki so zakuhali klanje brez primere. Muzej skrbi za premično dediščino in na nazoren način pokaže, kako so živeli, se bojevali, trpeli in umirali vojaki v prvi vojni. Posočje in Kobarid sta zaradi znamenite 12. soške bitke postala poznana po vsem svetu. Tudi muzej je zaradi svojega poslanstva in objektivnosti postal poznan v Evropi in svetu.

Fundacija je nastala zaradi varovanja nepremične zgodovinske dediščine ter zaradi zbiranja in obdelave dokumentarnega gradiva o prvi svetovni vojni. Njen pomen je velik tudi zaradi razvoja zgodovinskega turizma, zaposlovanja mladih ter kulturnega poslanstva, ki ga opravlja v Sloveniji in zamejstvu.

Dejavnosti Fundacije se prepletajo z dejavnostmi Kobariškega, Tolminskega in Goriškega muzeja, Zavoda za kulturno dediščino, Lokalne turistične organizacije Sotočje in Bovec ter Triglavskega narodnega parka. Fundacija dopolnjuje poslanstvo muzejev in Zavoda, saj skrbi za nepremično zgodovinsko dediščino v naravi. S Potjo miru in s šestimi muzeji na prostem je Fundacija ustvarila učilnice v naravi, kjer je obiskovalcem omogočen vpogled v razmere, v katerih so fantje in moške v Posočju preživeli 29 vojnih mesecev.

Sodelovanje muzeja in Fundacije

Muzej in Fundacija sta v minulih desetih letih zgledno sodelovala. Fundacija ima turistično informacijsko pisarno, ki se lepo dopolnjuje s podobno muzejsko pisarno v sosednji stavbi. Javni delavci Fundacije in Turističnega društva Kobarid so skupaj s člani zgodovinskih društev uredili stokilometrsko Pot miru in muzeje na prostem, vzdržujejo kobariško zgodovinsko pot ter druge poti in zgodovinske točke v Posočju.

Fundacija je namenjena širjenju vedenja o burni zgodovini Posočja, predvsem o prvi svetovni vojni, in pomembno dopolnjuje poslanstvo Kobariškega muzeja.

Turistični ponudniki v Posočju so razdrobljeni, premalo povezani. Fundacija je ena redkih organizacij v Posočju, ki deluje na ozemlju vseh treh občin in v zamejstvu ter opravlja pri tem pomembno povezovalno vlogo.

Zgodovinski turizem je v svetu zelo razvit in ponekod predstavlja najpomembnejšo gospodarsko panogo. V prvi svetovni vojni je bilo odprtih več front, ki so za vedno zaznamovale pokrajine in ljudi. Posledice vojne so vidne še danes. Nešteto je vojaških pokopališč, cerkva, utrdb, vojaških cest, tisoče kilometrov strelskih jarkov.

Verdun, Somma, Yprès, Dolomiti, Karnija, Cer, Galicija, Karpati, Kobarid, Posočje, Kras so le najbolj poznani kraji in območja, kjer se je pisala svetovna zgodovina. Na območju nekdanje zahodne fronte je zgodovinski turizem zelo razvit. Med najpomembnejšimi viri zaslužka prebivalstva od Verduna do Yprèsa je prav zgodovinski turizem. Posočje ima še večje naravne in zgodovinske danosti, zgodovinska dediščina je tu veliko bolje ohranjena. Zgodovinski turizem bi pri nas lahko pomenil še veliko več kot pomeni danes.

Kobariški in Tolminski muzej ter Fundacija Poti miru v Posočju so le najpomembnejše ustanove, ki prispevajo k razvijanju zgodovinskega turizma. Občine, lokalni turistični organizaciji in turistični ponudniki pa morajo podpirati prizadevanja omenjenih treh ustanov, da se bo zgodovinski turizem v Posočju še bolj razvil in tako postal eden pomembnejših virov dohodka prebivalcev Posočja.

Pomen Kobariškega muzeja in Fundacije za sosede v Italiji

Muzej govori o tragični usodi stotisočev, ki so trpeli in umirali v Posočju. Bili so iz vseh krajev Italije, številni iz videmske pokrajine. Med njimi mnogo Slovencev od Čedadada do Trbiža. Bili so v obeh vojskujočih se armadah. Številni so grobovi in še sedaj potomci iščejo kraj poslednjega počitka svojih dedov in pradedov. Muzej in Fundacija hranita spomine na te ljudi. Fundacija je pripravila popis padlih v Zgoranjem Posočju. Več kot dvajset tisoč padlih je popisanih: kdaj in kje so padli, kje so pokopani, odkod so bili, v kateri enoti so bili. Fundacija je speljala stokilometrsko

Pot miru od Loga pod Mangrtom do Mosta na Soči. Postaje na tej poti so muzeji na prostem. Eden izmed njih, na Kolovratu, je prav na mejni črti med Slovenijo in Italijo in deloma seže tudi na beneško stran. Tisoči ga vsako leto obišejo; še največ z beneške strani.

Muzej in Fundacija prirejata številne kulturne prireditve in na teh Slovenci iz zamejstva predstavljajo svojo kulturo in izročilo. Fundacija želi postati med drugim tudi stičišče kulturnih dogodkov Slovencev z obeh strani meje.

Poslanstvo muzeja in Fundacije je mirovno sporočilo, ki pravi, naj med narodi vladata mir in prijateljstvo.

A najpomembneje pa je seveda ohraniti spomin na tisoče trpečih in umirajočih ob bistri Soči!

V spomin in opomin!

DOM NA MATAJURE IMA 10 LIET

MOJE MISLI ...

LUISA BATTISTIG

Tan pred vrat od kočice stojin, v rokah daržin kjuč za jo odpriet an ...
*kjuč odpre moje misli ... Jest san nazaj tista čičica, ki odperja vrata svojega kazona
gor na planine. Potle zaniete oginj v šporgetu antada čaka ... čaka, de pride tata, ki
gor na Skednju sieče travo. Čaka, de pridejo sestre, ki so šle krave past ... čaka, de
pride mama, ki je šla dol damu v Dolenj konac po špežo.*

*Jest san pa sama. Blizu vrat so singloti puni uode, tiste prazne jih nucamo pa za
mlieko, kar se pomuzejo krave. Mlieko denemo tu bandone an ga ponese gor v
mlekarinco. Čakan sede na tisti veliki štengi pred vrat an gledan gor pruoť Kaloni,
kjer tata sieče. Ku vse čičice sanjan kajšna bon, kar zrasten, kar bon velika ... pa
šele na vien, ka se zgodi an dan gor na tistin sviete, gor na Skednju ...*

Ankrat, včera, donas ... vse se mieša v moji glavi. Stari an novi spomini.

Donas Kajancu kazon Tu Dolin pod Matajure je nimar zapart. Na vso muoč ga je teu
imiet adan stric, kar smo se partili sviet an hrame v moji družini.

Bogu hvala, donašnji dan niesan vič žalostna, če stric nan ga je vzeu.

Tan gor na Skednju je že deset liet Dom na Matajure, odpart celo lieto tu nedejo
pozime an tu saboto an nedejo pa poliete. Planinska družina Benečije je zazidala
lepo kočico za vse tiste ljudi, ki imajo radi ne samuo planine, breguove, gore, pa tud
naš slovenski dialekt. Velika pomuoč je paršla an od vsieh tistih planincu, ki že puno
liet sodelujejo z nam.

V telih deset liet vsak krat, ki san bla dežurna v koči, al pa za kajšno drugo stvar,
san zapoznala zaries puno ljudi, ki so paršli parvi krat na Matajur al pa v našo kočico.
Dost ljudi nas nieso poznali, dost so nas vprašal, duo smo an zaki guormo po sloven-
sko. Vsakemu radoviednemu človeiku, ki nie poznu naše zgodovine an kulture, smo
poviedali, kar je želeu znat. Vič ku kajšan je pogledu an prebrau tiste naše bukva na

ruoke napisane, ki pravejo an kažejo dielo, kar smo jo začeli zidat.
Smiešno je bluo pa, kar je kajšan vprašu, če kočja je v Italiji al v Sloveniji.
Lepuo je bluo videt an poslušat vse tiste ljudi, ki so bli takuo radi bit par naši kočji
an so se varnili veseli dol v dolino an nan obljubili, de pridejo še.
V mislih iman vse tiste, ki pravejo, de tist kos sveta, tista kočja, dajo človeku pozitivno energijo.
Vse tuole me veseli, vse tuole da muoč za iti naprej.
Donas moje misli gredo do vsieh tistih naših parjateljju, do tistih družin, moži, žen,
ki tu deset liet so bli vičkrat dežurni v kočji al pa ki so nan nimar dali adno roko, kar
smo imieli potrebo. Nobedan na more plačat vso tolo fadijo, čeglih vien, de vsi smo
se puno potrudili z dobro voljo.
Za naprej se troštamo, de pridejo blizu nan pomat naši te mladi; radi jin pokažemo,
kuo jubiti Dom na Matajure.

Vsak krat, kar zaperjamo vrata od kočje za se varniti damu ... *an jest zaperjan vrata
mojih misli ... Mama partisne vrata kazona pruot sebe an naco me peje damu ... Jest
se čujen žalostna, antada jo vprašan, zaki peje samuo mene damu, ka na bon vič na
planine? Pa ona douon po uoznic me prave, de muormo iti hitro, muormo poskarbiet.
Jutre bo velik guod, bo Rožinca, an jest, ku vse tiste čičice, ki so imiele parvo obhajilo
v tistin liete, bomo muorle trosit rože pred utarjan Device Marije na precesji. Bon
muorla oblieč to dugo an lepo bielo kikjo, diet še sprožo an vel na glavo. Mama me
obljube, de jutre vičer se nazaj varnemo na planino.*

*Douon po pot vsakantkaj ona se ustave za potargat, ubrat nieke posebne rože, ki
gredo tu tist pušjac, ki jutre ona ponese požegnavat v cierkvo.*

*Mama je pred mano an jest jo gledan, kuo gre ... jest an ona imamo na nogah žeke
vse ponucane, pa vseglh smo barke za hodit dol pruot brez se maj prevrieč al popuznit
na tla ...*

*Gledan tist pušjac, tiste rože takuo zbrane, ki mama nese ta naruoč an, ki takuo
posebno an lepuo dišijo ...*

*Tista ostane dišava mojih zbranih spominu na planine ... (pa tuole se zaviem, kar
bon velika!).*

PUJDI NA MATAJUR

Pujdi,
grema na Matajur,
odpart je naš duom.
Tan gor na planine
je sviet, kjer oživeješ.

Pogled ga,
kar si dol v planji:
domovina naša on je.
Pa če greš gor pruoť njemu,
misliš, de on te objema.

Prideš
gor na suoj varh
an tan par kapelci
videš oku tebe
drug sviet,
čuješ v sebe
veseje, jubezan.

Matajur kaže
vesoke gore,
zelene doline,
majhane vasi,
tu hosti stisnjene,
planjo do muorja.

MATAJUR

An brieg
na more bit
"naš an njih"!

Je od vsieh.
Ima adno ime
an adan varh,
kjer vsi se srečamo.

Ostanejo ograje,
ki žvine dol varžejo
al preskočijo.

Ostanejo konfini,
v kajšni glavi človeka
šele premočni.

ŽUAN AN TONE NA RAJU

NOVA VILAZEM TOUTERSKI DOLINI

IGOR CERNO

Žuan an Tone so umarli. Šli so z Buan anu s Sveto Marijo že več kuj 60. liet od našaa časa. Ko so bi šenjé na zemji, so živieli tou Terski dolini: Žuan tou Barde, Tone pa tou Sedliščah. Mieli so dičar svo dolino. Uorili so tou terščini an to se jim zdielo tekej liepo! Pa poten so začeli jim pravit, ke namesto sonce to muore rećé "sole", namesto travnik to muore rećé "prato", namesto živjenje to muore rećé "vita". Začeli so jim pravit, ke souse njih slovienske besiede ne redó već liepo. Muorli so uoriti samo po italijansko, će so tieli mierno in lujšo živiti. Zattoo so skrili te stare slovienske besiede tou árlo ...

T.: "Lej lej! Žuan, pojdi san! Pomerke našo liepo dolino!"

Ž.: "Kuo to toćua? Kej slabaa?"

T.: "Ne ne! Lej lej! Nu so storli dan librín: 'Il Glossario del dialetto del Torre di Jan Baudouin de Courtenay'. Zbrali so naše besiede. Liliana Spinozzi Monai je naredila to veliko dielo. Pravijo, ke naš jezik an naša kultura so veliko boastvo."

Ž.: "Kuo!? Kaj? Injelé to se more uoriti po tersko brez strahu? An pravijo, ke to je liepo?"

T.: "Ja ja! Prau takó. Žuan! Pomerke! Po – mer – ke! Nu ućejo tou škuoli naš jezik! Pošluši te male: sonce, travnik, živjenje!"

Ž.: "Tou škuoli!? Dan bot, tou škuoli, maeštra na me osederla! S čudnim aćentom me je gála: 'Qui lo slavvvo nnon si ppaarla! In Ittalia siammo'. Tako mi je rekla!"

T.: "Pa inje to se more! To se more! Pomisli! Še Viljem, ki je dan barjen an dan znan profesor, inje ući slovienski jezik našim judan vsako soboto, tou Muzeju. Do učera so mu pravili, ke u je 'titín' an 'komunist'. Injelé nu ga pošlušajo, zake te mladi nu majó dičar znati!"

Ž.: "To je ries. Nám, je manjkalo znanje!"

T.: "Žuan! Lej! Tou Barde te mali godejo harmoniko: so nastavili Glasbeno Matico! Čoj! Mi se imamo radi radi radi radi".

Ž.: "Ja! An sinjé! Čoj, kako liepo nu pojó po tersko naši mladi! Barski oktet pousod poje svo Pesem živienja!"

T.: "Ej Žuan! A vieš, ke to se more pošlušati še moderne muzike tou terščini: Jablen, Tvoja poezija, Na vrh gore! Skupina Bk evolution je to naredila."

Ž.: "Če čudno ime!"

T.: "Joj, in moraš šenjé čuti, kako ropotajo tou našem jeziku!"

Ž.: "Lej lej! Tone!"

T.: "Kuo še?"

Ž.: "Tou Barde so se zbrale Naše doline ukop: mladi iz Benečije in iz Rezije in iz Slovenije nu pojó an nu plešejo sousje ukop!"

T.: "Ja! Vidim in čujem: usaki je svoboden uoriti, peti, recitirati tou sve besiedi!"

Ž.: "Joj Tone! Naša Terska dolina je speka liepa tej dan bót!"

T.: "Ja! To je ries! Ker na teli zemji sonce je speka sonce, travnik je speka travnik an živjenje je speka živjenje."

DIALEKTA 2010

MIHA OBIT

Murska Sobota (v madžarščini Muraszombat, v nemščini Olsnitz) leži prav tam, ob reki Muri, v Prekmurju, nekaj kilometrov od Avstrije, Madžarske in Hrvaške. V tem mestu, ki šteje malo manj kot dvajset tisoč prebivalcev, je proti koncu maja 2010 potekal prvi festival slovenske narečne književnosti Dialekta, s katerim želijo organizatorji povezati ustvarjalce in poustvarjalce slovenske narečne besede ter strokovnjake, ki se z narečnostjo – v tem primeru z narečno poezijo – ukvarjajo.

“Ena od posebnosti in hkrati dragocenosti slovenskega jezikovnega in etničnega prostora – so v predstavitvi festivala napisali organizatorji, med temi naj omenim predvsem prof. Francija Justa – je narečna pisanost, saj Slovenci v zgodovinsko pogojenih pokrajinah Štajerski, Koroški, Kranjski, Prekmurju in na Goriškem, v Istri ter v zamejstvu govorimo preko 50 narečij, znotraj njih pa še več krajevnih govorov. Narečno ni samo slovensko ljudsko izročilo, mnogi slovenski pisatelji so pisali v narečju in še danes v narečjih nastaja del slovenske književnosti v domovini in v zamejstvu.”

Še zlasti v slovenskem zamejstvu imajo krajevna narečja pomembno kulturno in narodnostno vlogo, prav zato so me kot predsednika društva Ivan Trinko in predvsem kot predstavnika slovenske manjšine v videnski pokrajini na festival povabili.

Zbrani avtorji narečnih besedil in različni strokovnjaki so tako želeli skozi pogovore in razprave pridobiti širši pogled na narečno ustvarjalnost in premisliti, kakšen pomen ima le-ta za identiteto posameznika in skupnosti.

Med prireditvami velja omeniti okroglo mizo z naslovom “Melodija in verz slovenske narečne poezije” in simpozij na temo “Globaliteta – lokaliteta – identiteta”, ki je potekal v Špitalu v Gornji Radgoni, kar zadeva mene, pa predvsem srečanje z učenci srednje šole v Beltincih, blizu Murske Sobote, kjer sem skupaj z Miroslavom Slanom nastopil tudi kot pesnik. Poznani slovenski dramatik, pesnik in pisatelj Miroslav Slana je napisal nad dvajset knjig za odrasle in otroke.

Na simpoziju sta med drugimi predavali prof. Marija Stanonik, literarna zgodovinarica in etnologinja, ki teoretično obravnava, zbira in izdaja slovstveno folkloro in je izdala slovensko pesnjenje v času druge svetovne vojne ter prof. Mihaela Koretnik, jezikoslovka, ki se ukvarja s slovensko dialektologijo, predvsem z raziskovanjem panonskih narečij. Obe sta pударili pomen narečne književnosti v Sloveniji in v "zamejskem prostoru", istočasno pa, kot je rekla prof. Stanonik, "ne smemo pozabiti na slovenski knjižni jezik, ki nas tesno povezuje, mi pa se na naši strani lahko obogatimo z našimi narečji."

Moj poseg o pesniškem ustvarjanju v Beneški Sloveniji se je končal s pesmijo Marine Cernetig, katere zadnji verz "Pa nič nie še umarło" je tudi naslov njene zbirke.

Festival Dialekta je lansko leto doživel samo svoj prvi del, saj ima projekt cilj obravnavo zvrstne podobe slovenske narečne književnosti (letos bo govor o narečni pripovedni prozi, prihodnje leto pa o narečnem gledališču), glavni cilj pa je izmenjava stališč, mnenj in izkušenj med ustvarjalci in poustvarjalci slovenske narečne književnosti, da bi se ta del slovenske kulture umestil v družbeno-kulturni sedanjik.

POGLED ČEZ

MOJE POTI K BENEŠKIM ROJAKOM

MIRJAM MUŽENIČ

Pred dnevi sem dobila prijazno vabilo navdušenih slovenskih popotnikov, naj jih znova spremljam na izlet v Benečijo. Tradicionalni praznik kostanja in toplo domače vzdušje, ki nas je prevzelo ob zadnji poti v Gorenji Tarbij, smo sicer že zamudili. Škoda! Dvojna pravzaprav, saj narava, kot poročajo krajevni časopisi, ni bila radodarna s tem žlahtnim plodom, grenak priokus pa so dodale tudi politične razprtije organizatorjev uveljavljenega ljudskega druženja. Pa razumi, kdor more ...

V želji, da bi izbrala kar najbolj zanimivo pot med vasicami s tipično beneško podobo, s pomniki nekdanjega časa in k ljudem, ki se z obiskovalci še pogovarjajo v domačem narečju, sem v mislih preletela dolgo obdobje svojih poti k beneškim rojakom. Kdaj sem prvič poročala iz Čedadada in Špetra? Kateri dogodki iz osrčja Benečije so bili deležni pozornosti javnosti v matični državi? In ljudje? Kdo so bili tisti, ki so mi prvi odprli svoja domača vrata, sprva nezaupljivo in previdno, sčasoma tako na široko, kot so njihova vrata odprta danes?! Več jih je in večinoma so to isti ljudje, tisti od takrat in tudi danes!

Sojenje slovenskima duhovnikoma

Začetke mojega dopisniškega dela iz Furlanije Julijske krajine je zaznamoval sodni postopek proti župniku iz Tarčmuna Božu Zuanelli in monsignorju Marinu Qualizzi, ki sta bila osumljena kaznivega dejanja obrekovanja nekaterih že pokojnih voditeljev polvojaške tajne organizacije Gladio, znane po tem, da je v povojnih letih tudi z nasiljem branila vzhodno italijansko mejo pred Titom in komunizmom. Na zatožno klop sta morala avtorja knjige Mračna leta Benečije, ki je pravzaprav zbirka podlistkov, objavljenih v verskem časopisu Dom. Sodno obravnavo so sprožili sorodniki pokojnega generala italijanske vojske in pomembnega voditelja

Gladia Luigija Olivierija, Alda Specogne in Lorenza Marseua, prepričani, da njihovi starši niso zakrivali dejanj, ki so opisana v knjigi. Zahtevali so prepoved knjige, denarno odškodnino in javno opravičilo.

Tako razmišljanje in odločitev za sodni pregon sta bila težko razumljiva in sporna. Tudi laiku se je najprej zastavilo vprašanje, zakaj so se za tak korak odločili "še" poleti 1997? Kolektivno so namreč pozabili povsem resnično dejstvo, da so vsebino knjige poznali že nekaj let prej. V podlistkih je namreč izhajala na straneh Doma od 1991. do 1994. leta in so v uredništvu še hranili pisma bralcev v odgovor na objavljena besedila. Duhovnik Marino Qualizza je v knjigi napisal spremno besedo in v njej poudaril, da je nastala le v želji, da bi javnosti osvetlili zgodovinska dejanja, ki so Slovincem v Benečiji povzročila ogromno gorja. Župnik Božo Zuanella pa je vsebino napisal na osnovi številnih dokumentov iz arhivov Tretjega korpusa prostovoljcev za svobodo, kot se je imenovala organizacija Italijanov in tudi nekaterih prebivalcev slovenske narodnosti, ki so se počutili Italijane in zato poklicane, da branijo italijanstvo domačih dolin. Šlo je torej za prepis arhivskih podatkov, za utemeljeno zgodovinsko obravnavo in sklepanje na osnovi različnih listin, dnevnikov, publikacij in člankov. Opisane značilnosti sodnega postopka so takrat silile v razmišljanje, ali ne bo morda to politični proces? Javni tožilec je to sicer takoj zanikal in poudaril, da ga tudi v primeru obsodbe duhovnikov, ne gre razumeti kot nov primer diskriminacije slovenske narodne skupnosti v Italiji.

Na drugi strani so bili povsem drugačnega mnenja! "To bo politični proces proti duhovnikoma, proti Slovincema," sta v moj mikrofonski takrat povedala avtorja knjige. "Braniva obstoj in dostojanstvo naših ljudi ..."

Čudno so gledali na hodnikih sodišča v Pordenonu, mene z mikrofonom v rokah in snemalca s kamero na ramenih. Tudi glasnih pripomb sva bila deležna, vrata v sodno dvorano pa so nama zaprli v obraz. Ko sem v vseh naslednjih letih na sodišču v Trstu spremljala procese, v katere so bili vpleteni pripadniki slovenske narodne skupnosti ali slovenski državljani, sem predhodno pisno zaprosila za dovoljenje za vstop v sodno palačo najprej in potem za poročanje. Pa tudi tako ni šlo vedno brez zapletov in težav. Nasprotno!

Maša narodov v videmski stolnici

Da brani ta obstoj in dostojanstvo beneških ljudi, sta ob procesu v Pordenonu povedala avtorja knjige. Njima ob bok sem vedno postavljala še nekaj pokončnih Slovincem v Benečiji, gospoda Viljema Černa iz Barda med prvimi. Z njim je bil tesno

povezan tudi veličastni dogodek oktobra leta 2005 v Vidmu. V tamkajšnji stolnici so namreč krstno izvedli Mašo narodov goriškega avtorja Avgusta Ipavca in s tem prvovrstnim dogodkom, ki so ga sooblikovali tudi izvajalci iz Slovenije, se je v Videm po 130 letih uradno vrnila slovenska beseda. Molitev za mir z besedo in glasbo štirih sosednjih narodov, ki je nastala še pred vstopom Slovenije v Evropsko unijo, so zbrani sprejeli z velikim navdušenjem. Monsignor Francesco Frezza je pobudo ocenil kot željo po utrditvi enotnosti med tamkajšnjimi tremi narodnostmi: slovansko, germansko in latinsko. Tedanji župan Sergio Cecotti pa je preprosto izjavil, da je bil koncert zelo lep, da je napolnil dušo in srce!

Spominjam se zadovoljstva gospoda Černa, ki me je o dogodku osebno obvestil. Spominjam se njegovega nasmeha in sijočih oči, ki so izžarevale navdušenje in ponos. Začutila sem posebno razpoloženje človeka, ki sicer vedno in povsod ohranja svojo mirnost in skromnost.

Tako je bilo tudi slabi dve leti kasneje, ko so mu v domačem Bardu pripravili slovesnost ob življenjskem jubileju. Domači župnik mu je v cerkvi, zgrajeni v obnovi po katastrofalnem potresu leta 1976, daroval mašo v slovenskem jeziku, pevci so zapeli pesmi v terskem narečju. Černu je prišla voščiti tudi večja skupina poznavalcev njegovega dela iz Ljubljane, združenih v krogu Univerze za tretje življenjsko obdobje, pod vodstvom prof. Milene Kožuh. Avtorica knjige o Terskih dolinah je slavljenca spoznala že ob svojem prvem obisku v tamkajšnjih krajih pred več kot tremi desetletji in še danes rada ponavlja, da je bil vedno od vseh najbolj topla osebnost. Za slavljenco so lepe besede našli vsi zbrani, prav posebej pa tudi zakonca Jožica in Tone Krašovec, s katerima po prvem srečanju v Bardu še vedno ohranjam prijazne vezi. Ob Černovem osebnem prazniku sem v Slovenijo poročala, da je svoje plodno življenje namenil delu za slovensko narodno skupnost, od politike, šolstva, kulture in jezika. Pa tudi to, da njegovo trnovo pot dobro odslikava izkušnja z italijansko policijo, ki je materi grozila z odvzemom pokojnine zato, ker je sina poslala v slovenski dijaški dom v Gorico.

Viljemu Černu smo se za dostojanstveno in spoštljivo delo v domovini zahvalili s podelitvijo državnega odlikovanja.

Ko se sanje uresničijo

Bilo je septembra leta 2007 in "ta čas bo trajno zapisan v zgodovino slovenskih rojakov za zahodno državno mejo", sem poročala. "Po dolgem času so dobili, kar jim zakonito pripada!"

Na prvi dan novega šolskega leta so v Špetru, pod streho dvojezičnega šolskega centra z vrtcem in osnovno šolo, odprli tudi dvojezično nižjo srednjo šolo. V prvem razredu je bilo takrat 16 otrok, ki bi sicer morali pouk nadaljevati v italijanski šoli. Za novo šolo so si prizadevali njihovi starši, slovenske narodnostne organizacije, Paritetni odbor za uresničevanje zaščitnega zakona za Slovence v Italiji, pa tudi številni politiki v Furlaniji Julijski krajini in celo Rimu. Odločilna je bila dobra volja Slovincem naklonjene levosredinske vlade Romana Prodiya, s katero so lahko obšli še tako okostenelo administracijo.

Ta vlada je, po petih letih stopicanja na mestu, naprej potegnila tudi slovenski zaščitni zakon, ki ga je italijanski parlament sprejel na valentinovo leta 2001. Kmalu po volilni zmagi in prevzemu vladnega krmila je oblikovala nov Paritetni odbor, potrdila seznam dvaintridesetih občin, v katerih naj veljajo zaščitna določila in s podpisom predsednika republike omogočila začetek njihovega uresničevanja. Nikoli ne bom pozabila otroškega živčava na priložnostni slovesnosti, gostoljubja ravnateljice Žive Gruden, ki, kljub odgovornostim do množice gostov, ni odklonila pogovora za naš radio in televizijo. Pa zgovornih besed Elene Domenis, mame takratne prvošolke iz Čedadada: "Dosegli smo, da naših otrok ni treba seliti drugam in iskati izobraževanje, kot smo ga imeli doslej - ob spoštovanju dvojezičnosti, ki je doma v teh dolinah!"

Bila sem tudi presenečena in zagotovo ne edina, nad dejstvom, da pridobitev še ni imela tudi novega napisa. Tablo z imenom so zbranim sicer pokazali, a kaj, ko sem vajena, da je ime izklesano na kamniti podlagi in obešeno na pročelju ob glavnih vhodnih vratih. Kakorkoli, kljub pomanjkljivosti v obliki, je vsebinsko šolsko delo zaživel tako, da je šolska ustanova zaslužno zelo priljubljena in cenjena daleč naokrog. Zaradi tega pa tudi mnogim trn v peti, kar je pokazalo sramotno dogajanje ob iskanju nadomestnih prostorov potem, ko se je šola zaradi varnostnih razlogov v primeru potresa morala izseliti.

Umiranje Benečije

Da sta dvojezična šola in mlajši Inštitut za slovensko kulturo v Špetru stebra slovenske prisotnosti v krajih pod Matajurjem, sem v enem svojih radijskih in televizijskih prispevkov povedala septembra pred tremi leti. Na snemalno pot me je spodbudil statistični podatek, da je Benečija najbolj revno območje dežele Furlanije Julijske krajine in, da je med sedmimi občinami na dnu lestvice kar šest krajev v prostoru vzhodno od Čedadada. Objavila sem tudi zaskrbljujočo številko, da je v sedmih bene-

ških občinah še v času po drugi svetovni vojni živelo skoraj 17 tisoč ljudi, medtem ko so jih leta 2007 prešteli le še šest tisoč in sto, torej dobrih 60 odstotkov manj. V vaseh ostajajo le stari, v izpraznjene hiše pa prihajajo tujci, ki govorijo le italijansko ali tuje jezike, imajo svojo kulturo in tudi vero, so mi pripovedovali naključni sogovorniki. Pa še, da prihodnost vidijo v turizmu, morda, pa v evropskih razvojnih programih, tudi čezmejnih s Slovenijo.

Obiskala sem uspešno slovensko podjetje Mipot v Krminu, ki je takrat širilo svoje proizvodne zmogljivosti v elektroniki in sestavinah za specializirano vesoljsko tehnologijo. Ta pa, po pripovedi odgovornih v podjetju, zahteva nenehno dopolnjevanje znanja v koraku s časom in potrebami naročnikov. Zaposlovali so 80 ljudi, petina je bila Slovencev.

Veliko let prej sem si ogledala tudi proizvodnjo v Hoblesu v špetrski obrtni coni. Dobro sem jo ocenjevala, saj je bilo videti vse tako mojstrsko in brezhibno, tako, da je bila novica o zaprtju tovarne pravi hladen tuš.

Imela sem tudi srečno roko pri pripravi enega od mnogih novinarskih prispevkov za praznični december. Povsem naključno sem zavrtela telefonsko številko obrtnika iz okolice Čedadada, ki si kruh služi s peko in prodajo guban. Prijazno me je sprejel, pravzaprav je bilo v delavnici več moških in nobene ženske, ki tradicionalno veljajo za tiste z zlatimi rokami, mi pokazal postopek od začetka do konca, mi dovolil tudi televizijsko snemanje in na koncu poskrbel še za sladko slovo. Razrezal je gubano in odprl steklenico rujnega z najlepšimi voščili za prihajajoče leto in morebitno ponovno srečanje. Ko sem bila nekaj dni kasneje povabljen na predpraznično slovesnost in so gostitelji postregli tudi z enakim pecivom, sem navdušeno pripovedovala o obisku pri čedajskih pekih gubane.

Med veterani mirovnih operacij

V dolgoletnih novinarskih izkušnjah nisem spoznavala le slovensko podobo videmske pokrajine, temveč tudi povsem italijansko in celo vojaško. Vabilo na štiridnevno usposabljanje za vojnega poročevalca, ki so ga izvedli na poligonu v Vidmu, me je presenetilo. Z enoto redne italijanske vojske, ki je poskrbela za zanimiv program, sem se prvič srečala ob njihovi vrnitvi iz Iraka, kar so proslavili s parado v Trstu. Kaže, da sem se jim takrat dobro zapisala, saj so me začeli redno obveščati o vsem svojem delu in dogajanjih. Zahvalila sem se jim za pozornost in jih opozorila, da sem slovenska, torej tuja novinarka, misleč, da so to dejstvo preprosto spregledali. Pa ga niso, saj so me povabili še enkrat in še bolj prijazno kot prvič. In tako sva

se z odličnim televizijskim snemalcem Damjanom ob najavljeni uri prikazala na glavnem vhodu videmskega poligona. Ja, vstop v italijanski vojaški svet je bil enako prijazen, kot ob prihodu v letalsko bazo v Cerviji, kjer so mi kot prvi tuji novinarki po zapletenem postopku nekaj dni pred vstopom Slovenije v Evropsko unijo vendarle odprli vrata.

Edina Slovenca v brigadi Pozzuolo del Friuli sva bila deležna vse pozornosti in tudi naklonjenosti. Tako vojakov in njihovih starešin, kot tudi italijanskih kolegov, ki so v Videm prišli iz vse države in osrednjih italijanskih medijev. V lepem spominu ostaja tudi naklonjenost italijanskih gostiteljev tega usposabljanja Slovincem in slovenski vojski, s katero so Italijani že nekajkrat delili mednarodna prizadevanja za ohranitev miru v svetu, pa tudi izkušnje v trilateralni brigadi Julija.

Nekatere enote, ki so skrbele za izvedbo usposabljanja, so kasneje odpotovale na mednarodno mirovno misijo v Libanon, kamor so odšli tudi slovenski vojaki. Redno so po elektronski pošti poročali o svojem delu, tudi o tem, da domačine učijo peči kruh. Priloženo fotografijo sem shranila v arhivu.

Knjižno darilo slovenskim rojakom

Ko sem se se neke zgodnje pomladi vračala od Luigie Negro iz Rezije, kot vedno na tej poti polna vprašanj zakaj, kako je mogoče, kdaj se bo razpoloženje spremenilo, sem si obljubila, da bom za to čudovito kolegico in njene ljudi naredila kaj dobrega. Toda, kaj? Kolikor so dopuščale programske možnosti domače medijske hiše, sem pisala, snemala in poročala o vseh in vsem, kar se je v dolini pod Kaninom dogajalo. Za pošteno profesionalno informacijo o slovenskih koreninah Rezijanov sem šla tudi na pokopališče, se sprehodila med grobovi in zapisovala priimke in imena pokojnih. Odločila sem se na hitro! Knjige! Zbrala bom slovenske knjige in jih podarila tistim, ki bi jih brali. V koprski knjigarni Libris so bili takoj pripravljene pomagati, prav tako nekateri posamezniki. Nabralo se je lepo število novih knjig, različnih avtorjev, vsebin, slovenskih založb ..., ki smo jih, v soboto na pragu poletja, odpeljali v Špeter. Bilo nas je za poln avtobus, z nami je bil pisatelj Marjan Tomšič in tudi skupina kulturnega društva iz Koštabone. Skupaj z gostitelji v Špetru smo spontano oblikovali zanimiv program, tako, da je bilo druženje v veselje gostov in gostiteljev.

V pripravah na pot v Benečijo sem o tem povedala tudi tedanjemu slovenskemu generalnemu konzulu v Trstu Jožetu Šušmelju, izvrstnemu poznavalcu razmer in iskrenemu prijatelju naših rojakov. V slovesnem nagovoru zbranim je, med drugim, povedal, da gre za "zgodovinski dan, ki naj postane vsakoleten!"

Sama ga nisem ponovila, čeprav za kaj takega ni nikoli prepozno!

Sem pa dolgo vrsto let vsako svoje novo koledarsko leto začela z obiskom Dneva emigranta v Čedadu. Misel na ta praznik je še vedno povezana s hitenjem in občutkom, da moram vse sogovornike posneti še pred začetkom programa v dvorani gledališča Ristori. Zato, ker so v dvorani ugasnili luči in je dvorano zajela popolna tema, brez možnosti, da bi snemala ali kaj zapisala v svojo beležnico. Predvsem pa sem hitela zato, da sem bila v radijskem studiu in televizijski montaži pravočasna in sta bila prispevka lahko objavljena še isti večer.

Kolikokrat mi je bilo hudo, ker nisem uspela stisniti roke vsem tistim, ki bi jim rada voščila. Z marsikom sem želela poklepetati, pa ni bilo časa. Niti enega programa Dneva emigranta nisem videla do konca, čeprav bi z veseljem sedela v dvorani in se z užitkom prepustila dogajanju na odru. Žal ...

Želim si, da bi na praznik s tako bogato tradicijo in zgodovinskim sporočilom prišla kot obiskovalka in v dvorani ostala do zadnjega aplavza. Morda pa bom, kdaj!

PLAMEN, KI ŠE VEDNO GORI

LJUDSKA VSTAJA NA PUSTNI ČETRTEK (*JOIBE GRASSE*) LETA 1511

CARLI PUP*

Leta 2011 bo minilo 500 let od furlanskega upora na pustni četrtek (*Joibe Grasse*), ki se je začel v Vidnu 27. februarja 1511. To je edinstvena priložnost, da širimo vedenje o tem zgodovinskem dogodku in se poglobimo v družbene, politične in gospodarske okoliščine, ki so mu botrovale. Kljub njenemu pomenu je namreč zgodovina vstaje premalo poznana tudi v sami Furlaniji: po eni strani je ujeta v površno in ponekod celo stereotipno razumevanje dogodkov, po drugi pa je povsem nepoznana. Nedvomno je razlog za to v skromnem zanimanju, ki ga je italijanski šolski sistem izkazal za dogajanja na "obrobnih" območjih, pa tudi v pomanjkanju objav o uporih. Pomislimo, da sta doslej izšli samo dve monografiji o furlanski vstaji iz leta 1511 (prva je izšla leta 1993 v angleškem jeziku in še ni bila prevedena v italijanščino). Tu pa ni šlo le za največjo ljudsko vstajo, ki je kdaj koli zajela Furlanijo, ampak za največjo na širšem italijanskem ozemlju v času renesanse. Poleg tega je bila to prva večja ljudska vstaja v srednji Evropi v 16. stoletju, zato lahko nanjo gledamo kot na predhodnico evropskih dogajanj tistega zgodovinskega obdobja. Petstoletnica vstaje je zato izjemna priložnost, da obudimo spomin na ta dogodek in Furlanom povrnemo pomemben del njihove zgodovine. Kot pri vseh zgodbah pa je najbolje, da začnemo na samem začetku.

Politično in družbeno ozadje v Furlaniji pred uporom

Beneška republika je s silovito vojaško operacijo leta 1420 osvojila furlanski patriarhat. Za beneške oblasti je bil nadzor nad Furlanijo ključnega pomena zaradi treh razlogov: zagotavljanje vojaške varnosti s širšim ozemeljskim pasom, ki lahko ublaži napade s kopnega; neposredni nadzor nad trgovskimi potmi s srednjo Evropo; večja razpoložljivost strateških surovin, kot je les, in živil.

Beneška oblast nad furlanskim ozemljem pa je bila še veliko let negotova, najprej zaradi diplomatskih in vojaških poskusov patriarha Ludvika Tecka za ponovno pri-

dobitev izgubljenega ozemlja, potem pa zaradi vse večjih habsburških ambicij po nadzoru nad celotno Furlanijo. Beneška republika se je zato odločila – četudi je po eni strani neusmiljeno odstranila glavne nasprotnike –, da preostalim furlanskim fevdalcem in krajevnim skupnostim prizna iste upravne in sodne pravice, ki so jih uživali pred osvojitvijo. Še naprej je obstajal tudi furlanski parlament, čeprav so mu odvzeli glavne pristojnosti, novo politično oblast pa je zastopal namestnik, ki so ga izbrali iz vrst beneške oligarhije.

Na prvi pogled kaže, da politični preobrat na življenje furlanskega prebivalstva ni bistveno vplival. V resnici pa je bilo drugače. Furlanski plemiči so izkoristili staro navado beneških oblasti, da se pri nadzorovanju območja opirajo na lokalno plemstvo, ter tako pridobili več pravic pri izvajanju sodne oblasti na svojih območjih in pri uporabi sile proti kmečkemu prebivalstvu. Če so, na primer, na prelomu med 14. in 15. stoletjem kmetje s pritiskom dosegli ugodnejše pogoje pri sklepanju novih najemnih pogodb in večjo prizanesljivost pri zamudah ali neplačevanju najemnin, se je v drugi polovici 15. stoletja tudi zaradi povečanja števila prebivalcev zmanjšalo razumevanje do neplačevanja najemnin, povečale pa so se odpovedi spolovinarjem. Poleg tega se je spor med lastniki in kmeti o vrednosti izboljšav, ki so jih slednji izpeljali na posestvih, leta 1503 zaključil v korist posestnikov. Tudi zahteve plemstva, da bi nadzorovali obširna posestva, ki so jih kmetje skupno upravljali (*comunis ali comunâ*), so povzročile vse večja družbena razhajanja. Že leta 1508 je eden od glavnih predstavnikov furlanskega plemstva, Francesco Strassoldo, zaskrbljeno izjavil, da so kmetje *“hanno facto monopolij, conventicule, et assunanze in varie et diverse ville et lochi di questa Patria da 500, 800, de mille, doi milia persone et più dove hanno inter cetera dicto et usate nefandissime e diaboliche massime da tagliar a pezzi prelati, zentilhomini, castellani et cittadini”*¹.

Temu je treba dodati še gospodarski zastoj (zaradi beneške politike, ki je ovirala razvoj konkurenčnih dejavnosti na kopnem) in opustošenja, ki so jih za seboj pustili najprej turški vpadi in od leta 1508 dalje vojaški spopadi med Benetkami in Habsburškim cesarstvom (ki so se mu nato pridružile tudi članice cambraiske zveze). Vojna se je nadaljevala do leta 1516 kljub začasnim premirjem, ki so jim sledili hudi spopadi, in kot opozarja Nicolò Guicciardini, so bile njene posledice usodne predvsem za Furlanijo, *“assaltato ora da' viniziani, ora da' tedeschi; ora difeso, ora predato da' gentiluomini del paese; e facendosi ora innanzi questi, ora ritirandosi quelli, secondo l'occasione, non si sentiva per tutto altro che morti, sacchi e incendi, accadendo spesso che un luogo medesimo saccheggiato prima da una parte*

fu poi saccheggiato e abbruciato dall'altra: e da pochissimi luoghi, che erano forti, in fuori, sottoposto tutto il resto a questa miserabile distruzione²".

Politični in družbeni položaj v Furlaniji je še toliko bolj zaostroval spopad med *Strumîrsi* in *Çambarlansi*. Med prve je spadala večina plemičev furlanske domovine (*Patria*), ki so imeli oblast nad parlamentom; to so bili pravi klani (npr. klan Della Torre, Colloredo in Strassoldo), ki so s habsburškim cesarstvom, v katerem so za razliko od Beneške republike našli možnost za uveljavitev, delili skupna posestva, sorodstva in mišljenja. Drugi tabor pa je bil povezan z najmočnejšo furlansko družino Savorgnan, ki je edina sodila pod beneško plemstvo in zato uživala posebno podporo. Družina Savorgnan je želela Furlanijo spremeniti v neke vrste sinjorijo pod svojo oblastjo in je zato izvajala dinamično in brezobzirno politiko, saj je podpirala kmečke skupnosti pri spopadih s krajevnim plemstvom. Na tak način je povečala svoj vpliv v videnski sosednji (*Arengo*) in prevzela nadzor nad kmečkimi milicami (*Cernide*). Razkol med dvema taboroma, ki ima svoje korenine še v času patriarhata in se je zaključil šele leta 1568 s pravnim dejanjem, ki so ga slovesno praznovali v Benetkah, je dosegel višek z nastopom plemiča Antonia Savorgnana na čelu *Çambarlansov*.

Zaradi naraščanja družbene napetosti, krute vojne med Benetkami in Habsburžani, vse hujšega spopada med *Strumîrsi* in *Çambarlansi* so se razmere vse bolj zaostrovale. Številna znamenja so opozarjala na bližajočo se nevarnost: 30. julija 1509 so kmetje napadli grad v Sterpu in ujeli Nicolaja Colloreda ter njegove straže, marca leta 1510 je delegacijo plemičev, ki jo je vodil Alvise della Torre, na poti iz Benetk nedaleč od Codroipa napadla skupina kmetov. Vendar je šele leta 1511 upor prerasel v pravo ljudsko vstajo.

Ljudska vstaja na pustni četrtek (*Joiibe Grasse*)

27. februarja 1511 je bil pust na višku. Na pustni četrtek (*Joiibe Grasse*) se je v Vidnu gnetla velika množica ljudi, ki so prišli tudi iz sosednjih vasi. Ko se je vračala iz izvidnice zunaj mesta zaradi suma, da se v bližini nahajajo cesarske čete, se je skupina Cernid znašla sredi spopada med pristaši obeh plemiških taborov. To je bila iskra, ki je sprožila upor: v kratkem so kmečke milice (*Cernide*) s podporo videnskih popolanov in kmetov, ki so prišli iz sosednjih vasi, napadli plemiške palače in jih drugo za drugo zavzeli, oropali in zažgali. Vnel se je pravi lov na pristaše osrednjih furlanskih plemiških družin, v katerem so padli številni ugledni predstavniki *Strumîrsov*. Namestnik beneške oblasti se je zatekel na videnski grad, mesto pa je ostalo tri dni v rokah furlanskih kmetov in popolanov. Stanje se je umirilo šele prve

dni marca s prihodom beneških čet, ki so vkorakale iz gradiške trdnjave, pa tudi iz Trevisa in samih Benetk.

Medtem ko je plamen upora v Vidnu počasi ugašal, je zajel druge kraje Furlanije. Kmetje, ki so se povezali v prave partizanske čete, so zavzeli, oropali in zažgali gradove v krajih Arcano, Bračan, Caporiacco, Cergneu, Colloredo di Montalbano, Cusano, Fagagna, Moruzzo, Porpetto, Pavona, San Daniele, Spilimbergo, Susans, Čenta, Villalta, Valvasone in Zoppola, za las pa so se rešili gradovi v krajih Fratta, Mels, Pers in Zucco. Napadli so tudi plemiške palače v Guminu, Tolmeču in Pušji vasi. Spopade so beležili tudi v krajih Codroipo, Cordovado, Madrisio, Portogruaro, Prampero, Salvarolo, Tricesimo in Varmo. Zaradi ljudske vstaje, ki se je tako naglo širila, so se furlanski plemiči in beneške oblasti združili in po zmagi na območju reke Cellina ponovno vzpostavili mir skorajda povsod. Kuga in potres, ki sta kmalu zatem prizadela Furlanijo, sta zaokročila dogajanje. Na nekaterih območjih, kot sta San Daniele in Spilimbergo, pa so se nemiri nadaljevali še dolgo. Napetost ni popuščala niti v številnih kmečkih skupnostih, kamor so po nekaterih pričevanjih plemičem in meščanom s silo preprečevali vstop. Odpor kmečkih skupnosti, hud udarec, ki ga je utrpel plemiški tabor, in potreba Benečanov, da ohranijo podporo *Cernid* v vojni proti Habsburžanom, so preprečili, da bi se upor zaključil s tragičnim pokolom.

Strumîrsi so poskušali pripisati vso odgovornost za vstajo Antoniu Savorgnanu, toda preiskave beneškega zaupnika Andrea Loredana so pokazale, da pri tem ni imel nobene neposredne vloge, kar je še povečalo jezo njegovih nasprotnikov. Savorgnan pa se ni več počutil varnega in se je odločil, da se pridruži cesarskemu taboru. Vendar pa mu niti to dejanje ni rešilo življenja; njegovi sovražniki so se mu namreč maščevali v Beljaku marca leta 1512.

V takratnih zgodovinskih spisih, ki so jih pisali predvsem pripadniki *Strumîrsov*, so upornike opisovali kot navadne lutke v rokah Antonia Savorgnana, ki so mu pripisovali odgovornost za upor. V tem pogledu je posebno zanimivo besedilo z naslovom "*Historia della crudel zobia grassa*", ki ga je napisal Gregorio Amaseo. Z opisom spreveda furlanskih kmetov in popolanov po uporuh nam je avtor besedila podal eno izmed najprodornejših podob groze, ki jo je ljudska vstaja Joibe Grasse pustila v spominu plemstva: "*se ne andavano gli rapaci tangari, bertizando et schernendo la misera nobiltà, travestiti con le sue veste perfino da dottori et lor femine da gentildone a guisa che 'l fusse reversato 'l mondo*"³.

Vemo pa, da so vzroki za vstajo drugačni od tistih, ki jih navaja Amaseo, in četudi posredno, nam to potrjujejo tudi nekatere tedanje kronike. Nicolò Monticoli, pri-

padnik *Çambarlansov*, piše, da so furlanski kmetje "*andavan senza capo alcuno che li guidasse saccheggiando et abbrugiando sotto ombra di castigar et domar castellani*"⁴), vendar tudi pisci nasprotnega tabora opozarjajo, da so gradove pogosto napadali "podložniki" istega območja.

Ljudska vstaja iz leta 1511 pomeni torej vrhunec, četudi ne še konec, družbenega in političnega spopada, katerega korenine segajo daleč nazaj. Pripadniki furlanskih kmečkih skupnosti so zatem stkali "politično" mrežo in tako postavili kot pogoj za vojaško podporo Beneški republiki spoštovanje tradicionalnih pravic in običajev. In ravno zaradi te "politične" sposobnosti so Benetke stalnemu predstavništvu furlanskih kmečkih skupnosti, ki so ga pozneje uradno poimenovali *Contadinanza*, priznale določene pravice: to je edinstven tovrstni organ na takratnem evropskem prizorišču. Nekaj mesecev pozneje so se beneške oblasti znašle pred novo ljudsko vstajo, tokrat v Dalmaciji. Leta 1514 je izbruhnil velik ljudski upor v Transilvaniji, leta 1515 na Slovenskem, slabih deset let pozneje pa so kmečke vojne razdejale Nemčijo. Podobnosti in razlike med vstajami bo treba še pojasniti, vendar ostaja dejstvo, da je bila Furlanija predhodnica dogajanj, ki so zajela širše evropsko območje v 16. stoletju.

Obudimo izgubljeni spomin na uporniško Furlanijo

Kljub njenemu pomenu so furlansko vstajo iz leta 1511 pogosto podcenjevali in le površno razlagali, če ne celo popolnoma odpisali. Postavlja se nam dvom, da je strah, ki ga je vstaja povzročila, še vedno živ. Usoda tega zgodovinskega dogodka je skupna številnim drugim primerom ljudskega uporništva in odpora, ki so zaznamovali zgodovino Furlanije. Ni slučaj, da so Furlane še veliko časa opisovali podobno kot Paolo Sarpi nekaj časa po vstaji, in sicer: "*gente feroce e facile ad ogni precipitosa risoluzione, (...) amici delle discordie, rischiosi ad ogni pericolo e pronti ad ogni esecuzione avvezza ai disordini in materia di violenze e di guerre civili infra di loro*"⁵. Res je namreč, da se po pustnem četrtku iz leta 1511 v Furlaniji tako velike in obsežne vstaje niso več ponovile, kljub temu pa se je družbeno nasilje nadaljevalo še stoletja na različne načine. Odmev ljudskega upora pa se je v spominu Furlanov ohranil še dolgo, saj še danes najdemo njegove sicer obledele in izkrivljene sledove v ljudskih pripovedih, ki so polne zgodb o porušenih gradovih in grozotah, ki so jih povzročali graščaki.

Petstoletnica ljudske vstaje *Joibe Grasse* je torej edinstvena priložnost, da obudimo že popačen in izgubljen spomin na ta dogodek in da sprožimo resno razpravo o nekaterih tematikah, ki so še danes izredno aktualne, kot je prizadevanje za pravice in uvelja-

vljanje samouprave lokalnih skupnosti. Zaradi teh razlogov je skupina ljudi, ki so že več let aktivni v kulturnih društvih in si prizadevajo za zaščito ozemlja in promocijo furlanskega jezika, ustanovila društvo *Associazione 1511* (associazione1511@gmail.com). Z organizacijo predavanj, dogodkov in srečanj ter s pripravo informativnega gradiva želimo po eno strani nuditi nove priložnosti za boljše poznavanje furlanske zgodovine, po drugi strani pa najti nove načine za proučevanje današnjih kulturnih, družbenih in gospodarskih razmer na tem prostoru.

To je pobuda, v katero želimo vključiti čim večje število ljudi, predvsem mlade. Ravno zato, in to navajam samo kot primer, smo v okviru letošnje podelitve nagrade *Premi Friûl*, ki jo prireja Radio Onde Furlane, poleg sekcije za glasbo ustanovili še sekcijo za stripe, ki se sklicujejo na vstajo iz leta 1511. Stripi, pa tudi glasba, radijske oddaje, učne mape, gledališke predstave, kulturne prireditve ipd., so različna sredstva s skupnim namenom: ohraniti živ plamen, ki so ga prižgali naši predniki na pustni četrtek leta 1511.

* *Carli Pup, predsednik društva Associazione 1511*

1 - "v različnih vaseh in krajih te Domovine priredili monopolije, tajne sestanke in zborovanja, ki se jih je udeležilo 500, 800, tisoč, dva tisoč in več ljudi in na katerih so med drugim izjavili in uporabili gnusne in hudobne besede, da bodo razkosali duhovnike, plemiče, graščake in meščane".

2 - "ki jo napadajo zdaj Benečani, zdaj Nemci; ki jo krajevna gospoda zdaj brani, zdaj pustoši; in ker so zdaj napredovali eni, zdaj pa se umaknili drugi, smo povsod slišali samo za mrtve, ropanja in požige. Pogosto se je dogajalo, da je isti kraj najprej opustošila ena stran, nato pa ga je oplenila in požgala še druga: in maloštevilni kraji, ki so bili močni, so preživeli, vsi drugi pa so podlegli temu bednemu uničenju".

3 - "pomikali so se roparski hlapci in zasmehovali ter zasramovali bedne plemiče, preoblečeni so bili v njihova oblačila, celo v zdravnike, njihove žene pa v zlahtne gospe, kot da bi se svet postavil na glavo".

4 - "ropali in požigali brez vsakršnega vodja na čelu z željo, da bi kaznovali in podjarmili graščake".

5 - "kruti ljudje, ki se zlahka lotijo nepremišljenih dejanj, (...) naklonjeni so neslogi, pripravljeni so na vsakršno nevarnost in na vsakršno dejanje, ki sproža nasilne neredne in državljanske vojne med njimi".

ZGODOVINSKE IN ČLOVEŠKE POVEZAVE MED IDRİJO IN ČEDADOM

TOMAŽ PAVŠIČ

Kapljice zgodovine in kulture 2010

S tem posegom bi želel priklicati v spomin nekaj davnih dogodkov, ki potrjujejo, da je imela Idrija (rudnik in mesto), ki se začne pojavljati ob odkritju Amerike, s častitljivim mestom Čedadom mnoge zgodovinske povezave. Pa tudi v polpreteklih dogodkih je bilo nekaj izjemnih priložnosti, da se je izkazala človeška solidarnost, kulturna zavest in spoštovanje drugih. To je s svojim ravnanjem in vedénjem častno dokazoval tudi Cesare Costantini, čigar spomin smo 29. julija ob petdesetletnici njegovega odhoda slovesno obhajali v njegovi gostoljubni hiši v Čedadu.

Prihajam iz Idrije, ki ni izjemno staro mesto, je pa silno staro ime; uro in pol z avtom, 60 km naprej od Kobarida, torej ne tako daleč. Ob Idrijci navzdol, ob Soči navzgor, potem pa od Robiča in Štupce navzdol ob Nadiži – in sem tu med vami. Ves čas sem se vozil po cestah, ki jih je v tridesetih letih prejšnjega stoletja širokopotezno obnavljal nepozabni Cesare Costantini, pri katerem so v obdobju krize pod Italijo dobili delo naši ljudje, in med njimi tudi moj oče, ki je bil letnik 1904. Te nekdanje ceste imajo zdaj vse od Logatca do vaše državne ceste 54 (Furlanske/del Friuli) enotno ime, Keltika, ki jo Slovenija neprenehoma obnavlja, saj predstavlja pomembno in starodavno povezavo med Čedadom in Furlanijo ter slovenskim osrednjem oziroma s središčem slovenskega cestnega križa. Prinašam vam torej ne le pozdrav iz Idrije, ampak tudi iskren pozdrav Slovenije, vaših sosedov, ki imajo svoje brate po krvi in jeziku tudi v krajih in dolinah okrog Čedada. Tako kot je imel nekoč za slovenske dežele južno od Drave velik pomen in vpliv Oglej, od koder je prihajala luč krščanstva, je še vse do srede 18. stoletja v cerkvenem oziru obvladoval del severozahodne Slovenije Čedad s svojim kapitljem. To je splošno znano, današnjim rodovom pa je verjetno manj znana zgodovina odnosov, ki jih je imel

Čedad z malim, a znamenitim prostorom med Krasom in Alpami, nekaj let tudi med Serenissimo in cesarskimi deželami, predvsem pa seveda z njegovim svetovno znanim rudnikom živega srebra.

A najprej, kaj je Idrija? "V slovenskem prostoru velja Idrija za najstarejše rudarsko mesto, po svetu pa jo poznajo predvsem zaradi slovečega rudnika živega srebra in tudi po znamenitih klekljanih čipkah." Tako zgodovinar Janez Kavčič v Trinkovem koledarju 1993, ki ga bom še navajal. Res je, da je Idrija kar dobra štiri stoletja (1509 – 1918) spadala pod avstrijsko oblast in da je največ arhivskega gradiva o njej na Dunaju in v Gradcu, vendar pa so za prvi dve desetletji idrijske zgodovine nadvse dragoceni zlasti čedajski in beneški viri, kar se nam zdi silno pomembno, še posebno, ker nam je Čedad blizu po zemljepisni legi, po zgodovini ... in tudi po srcu. Pričevalni dokumenti idrijske najstarejše zgodovine, prve omembe in zapisi o rudniku in naselju so ohranjeni in shranjeni v Čedadu, v Narodnem muzeju. Skoraj bi lahko rekli, da ima Idrija v Čedadu svojo rojstno matično knjigo.

V čedajskih zapisnikih sej mestnega sveta "Definitiones magnificae comunitatis civitatis Fori Julii 1493" dne 19. avgusta 1493 prvič beremo o kraju in rudniku Idrija. V Zgodovini Idrije, ki je izšla leta 1931 v Gorici, je nekaj podrobnosti iz čedajskih zapisnikov objavil Mihael Arko. Ta poroča, "da je neki Virgilij Formentini v avgustu 1493 opazil teči živo srebro na bregovih Idrije. V novembru (23.11.1493) pa se je občinskemu svetu predstavil gospod Leonardo da Manzano z redno licenco galdala 'super mineris' (nadzornika rudnikov) in prosil za dovoljenje za izkopavanje dragocene kovine, ker se je bil že domenil s tovariši (consortes) glede dveh rovdov ..."

Kakšno važnost je Čedad prisojal idrijskemu ležišču živega srebra, spoznamo iz tega, da je tja poslal doktorja Hermana de Claracinisa, ki je bil prvih šest mesecev leta 1493 na čelu občinske uprave kot proveditor. V tistih časih so bili stiki med Furlanijo in osrednjo Slovenijo (Kranjsko) kar pogosti, saj je iz Čedada do Škofje Loke peljala važna trgovska cesta prek Kobarida in Tolmina; cesto so zgradili že leta 1377 po dogovoru med patriarhom Marquardom in čedajskim mestom.

Čedajski rudosledci pa z rudnikom niso imeli tolike sreče kot njihovi neposredni tekmeči, ki so iz avstrijskih dežel prišli v Idrijo že poleti leta 1493 z mnogimi rudarskimi izkušnjami; nemško govorečih rudarjev je bilo v Idriji baje med dvesto in tristo. Mihael Arko piše, da sta bila leta 1494 v idrijskem kotlu dve rudarski družbi, prva sestavljena iz čedajskih rudarjev, druga iz nemških, kajti tega leta je čedajski občinski odbor pisal Svetu desetih v Benetke, da Virgilija Formentinija v Idriji Nemci nadlegujejo. Ker se je po prihodu Nemcev izkazalo, da je rudnik zelo

bogat, so Čedadci (konsorti) začeli vabiti svoje meščane, naj se v čim večjem številu naseljujejo v Idriji. Raziskovalka idrijskega rudnika dr. Marija Verbič je domnevala in v svoji inavguralni disertaciji zapisala, da "so se temu povabilu verjetno odzvali Čuki iz Čedadu, ki so tedaj že imeli svoje hiše in posesti v Kobaridu, Starem selu in Trnovem. Leta 1600 so posedovali tudi v Idriji več koč z vrtovi, ta rodbina pa še danes živi v Idriji."

Iz zgodovinskih virov izvemo, da so bili odnosi med Čedadom, in posredno Beneško republiko, ter Idrijo in njenim rudnikom silno zanimivi, vendar bi ta tematika zahtevala temeljito razpravo ali pravi simpozij. Zato le na kratko. Po besedah Janeza Kavčiča je bilo beneško obdobje idrijske zgodovine sklenjeno v času habsburško beneške vojne v letih 1508-1516. Po začetnih uspehih Benečanov se je premoč kmalu obrnila na avstrijsko stran in leta 1509 so čete Maksimilijana I. dokončno zasedle tudi Idrijo. Se pravi, v času, ko ste se v Čedadu osvobodili cesarskih čet in so Brunswickovi osvajalci morali bežati, so se v Idriji pojavili predstavniki Habsburžanov, dinastije, ki je nekaj stoletij več ali manj krojila usodo skoraj vseh slovenskih dežel.

Seveda je vladarja mikal predvsem rudnik, ki se je bil do tedaj že precej razširil, saj je bil razdeljen na 144 lastninskih deležev (kuksov). Presenetljiv je podatek, da je bila polovica deležev še vedno v rokah beneško-čedajskih družabnikov. Maksimilijan je po zmagi teh 72 kuksov enostavno zaplenil in jih podelil novi rudarski družbi (Ahacijeva družba), ki so jo sestavljali njegovi zavezniki, zlasti najodličnejši kranjski plemiči.

Leto 1509 je bilo tako usodno za Čedad tudi po tem, da je za vedno izgubil lastninske pravice v idrijskem rudniku. Tolminski konsorti čedajškega rodu (Consortes Tulinenses) pa so začasno izgubili tudi zemljiško posest na idrijskih tleh. Le-ta jim je bila leta 1521 vrnjena z mirovno pogodbo v Wormsu. Skozi vse 16. stoletje so se nato pojavljali nesporazumi med rudniškimi podjetniki in tolminskimi konsorti, zlasti ozemeljski spori. Leta 1576 je bil rudnik podržavljen, leta 1597 pa je vladar Tolminsko z Idrijo vred proglasil za svojo last in jo izročil v upravo dvorni komori. Leta 1598 je dal tolminski glavar Gašper Formentini, eden izmed šestih članov čedajske družbe, ki je bila še do takrat zemljiški gospod na tolminskih in idrijskih tleh, objездiti vso deželo in tako opravil "primopredajo" pravic in dohodkov. Leta 1607 je nastalo idrijsko zemljiško gospostvo pod kontrolo rudniškega upravitelja. Čedajski Formentiniji, ki so dobrih sto let igrali pomembno vlogo v idrijski zgodovini, so od začetka 17. stoletja dalje sprejemali službena mesta v državni upravi. (Povzeto po Janezu Kavčiču in drugih avtorjih.)

Še in še bi lahko napisali o takih in podobnih povezavah. Furlanski Formentiniji so na primer imeli v Spodnji Idriji, ki je sicer majhen kraj, a starejši od Idrije, fužino za predelovanje železove rude, ki je bila povezana z znano prafarno cerkvijo Marije Vnebovzete (kot v Čedadu, Kanalu ob Soči, Tolminu, Kobaridu in Bovcu). V Benetkah so baje iz idrijskega grodlja (železa v surovem stanju) izdelovali topovske kroglice za vojne ladje ... Izredno zanimivo bi bilo prebirati poročila čedajskih cerkvenih vizitatorjev, kanonikov in arhidiakonov, ki so duhovnike obiskovali tudi še v avstrijskih časih do srede 18. stoletja. Iz čedajskih arhivov je nekaj teh poročil objavil in komentiral nekdanji kobariški dekan msgr. Franc Rupnik.

O odnosih idrijskega rudnika s Čedadom še vedno kje najdemo kak prezrt zgodovinski zapis. Tako je Ivica Kavčič v svojo monografijo o idrijskem rudniku z naslovom *Zgodovina idrijskega žgalništva* (2008) zapisala, kako so pri Čedadu žgali idrijsko rudo, podatke pa je po zgodovinskih virih v čedajskem slovenskem štirinajstdnevniku Domu pred dvema letoma zapisal Giorgio Banchig.

A zaprimo zgodovinsko poglavje o dolgih in burnih stoletjih in se približajmo našim časom. Po prvi svetovni vojni, na katero imajo vsak narod svoj pogled, smo se Slovenci za nekaj let skupaj s Furlani oziroma Italijani celo znašli v isti upravni enoti, furlanski pokrajini, *Provincia del Friuli*. Kot Slovenec teh hudih časov sedaj ne želim obravnavati. Po drugi svetovni vojni smo s težavo skupno premagovali železno zaveso in odpravljali mejo ("prekleti konfin" jo je imenoval Zdravko Likar), ki se je vsaj v svojem slabem pomenu dokončno poslovila tiste najdaljše noči pred tremi leti. Pred sabo vidim nekatere, ki smo bili tisto mrzlo, a obetajočo noč skupaj z ministrom Ruplom in deželnim glavarjem Illyjem v dolini Nadiže pri glavnem mejniku, *cippu* 29. Se pa tudi rad spominjam, da so se hitro po slovenski osamosvojitvi, kmalu bo že dvajset let, začeli novi prijateljski odnosi med Idrijo in Čedadom, ki so nam jih pomagali vzpostavljati prav naši rojaki, tukajšnja slovenska manjšina. Delegacijo iz Idrije z županom in poslancem, ki jo je spremljal Viljem Černo, je tedaj v častitljivi občinski palači nadvse prijazno in slovesno sprejel takratni župan Giuseppe Pascolini s svojimi funkcionarji.

Dol po Nadiži rahlo piha ponediščak, ki se meša z ravninskim in že skoraj morskim zrakom. Prav v tem občutju bi rad obudil spomin na visoko kulturno, plemenito in spoštljivo držo, ki je bila lastna Cesaru Costantiniju. Mož, pri katerem je pred kakimi

75 let kot gradbeni delavec delal tudi moj oče, je dokazal, da v vsakem času, tudi še tako težkem ali nevarnem, živijo plemeniti ljudje, ki jim je merilo poštenje in spoštovanje bližnjega ter njegovega položaja, njegove kulture in njegovega jezika. Naj obnovim znana dejstva. V Idriji stoji od začetka 20. stoletja mogočna in lepa stavba, današnja Gimnazija Jurija Vege. Leta 1903 so nad njen vhod slovesno postavili marmornato poprsje znamenitega slovenskega matematika in vojaškega strokovnjaka barona Jurija Vege. Kot je bila idrijska realka, v italijanskem šolstvu bi ji ustrezal višji srednješolski tehniški zavod, prva realka s slovenskim učnim jezikom na Slovenskem, je seveda tudi Vega predstavljal domačega človeka, ki ga je cesar povzdignil v barona. Idrijska realka ima pomembno kulturno zgodovino. Fašistični režim jo je nasilno zaprl leta 1926. Zadnji maturanti so morali maturo opravljati v italijanščini v Vidnu. Pozneje je v stavbi delovala Scuola di avviamento professionale, ki so jo poimenovali po Giovanniju Antoniu Scopoliju, prvem idrijskem rudniškem zdravniku in svetovno znanem botaniku, ki je umrl leta 1788 kot profesor na univerzi v Pavii, doma pa je bil iz Cavaleseja na Tridentinskem oziroma takratnem Tirolskem. Tako bi bil izbrisan spomin na slovenskega znanstvenika Vego. Gradbeniku Cesaru Costantiniju je bilo ob neki obnovi poslopja zaukazano, naj Vegov kip odstrani in uniči, a on ga je varoval tu, na tem svojem vrtu, še šest let po drugi svetovni vojni. Tedaj se je Idrija zavzela, da se kip vrne na staro mesto. Cesare Costantini je v Idriji ohranil mnoge iskrene prijatelje še iz predvojnih časov in ti so nanj opozorili Srečka Logarja, prvega ravnatelja novoustanovljenega idrijskega mestnega muzeja, ki je začel akcijo za vrnitev Vegovega kipa in je 9. februarja 1951 prvič pisal Costantiniju. Dopisovanje med njima razkriva kulturno in humano podobo čedajskega podjetnika, ki je cenil in spoštoval idrijske ljudi, ti pa so mu naklonjenost vračali. V pismu Srečku Logarju z dne 19. februarja 1951 med drugim beremo: "... Per me ... era un caro ricordo dei bei tempi e della bontà, ospitalità e tutte le buone qualità della gente idriana, la quale mi ha sempre trattato con rispetto e deferenza, come spero di avere io fatto altrettanto." Costantini je bil takoj voljan s svoje strani krepko pomagati, da se 150 kg težak kip prepelje v Idrijo. Meja pa je bila takrat še strogo zaprta oziroma težko prehodna. Prek Trsta, ki je bil še pod zavezniško vojaško upravo (AMG), je kip končno le prišel v Idrijo. Pri tem je odločilno pomagal Srečko Merlak, Slovenec iz Trsta, ki je delal na Primorskem dnevniku. Kip sedaj že skoraj šestdeset let spet stoji na svojem prvotnem starem mestu na idrijski realci/gimnaziji, ki so jo pred dvema letoma čudovito polepšali. Kamniti Jurij Vega na idrijski gimnaziji – njegova podoba je krasila bankovec za 50 nekdanjih tolarjev (medtem ko

so bile na drugih bankovcih prvega slovenskega denarja podobe Primoža Trubarja, Franceta Prešerna, Ivana Cankarja, Ivane Kobilca in Jožeta Plečnika) – nemo priča o zatonu režimov in večnosti dobrih ljudi; skoraj dve desetletji je prebil kot kulturni politični azilant na vrtu Costantinijeve hiše. A ne pozabimo, ohranjen je po zaslugi Cesara Costantinija, ki smo se ga julija s hvaležnostjo spomnili v okviru lepe pobude *Kapljice kulture – gotis di culture*. In naj se ta kapljica kulture izlije v misli, ki jih je leta 1993 v Trinkovem koledarju zapisal Janez Kavčič: "Prav je, da imamo skupne proslave, pa ne samo zaradi zgodovinskega spomina, ampak predvsem v luči bodočih tesnejših in prijateljskih odnosov. Idrijo in Čedad oziroma Slovenijo in Furlanijo bodo nekoč tudi v prihodnje povezovale doline Idrijce, Soče in Nadiže. V obojestransko korist bo potrebno storiti čim več, da se bo po dolinah pretakala izmenjava materialnih in duhovnih dobrin in da se bodo poglobljali pristni medčloveški stiki."

Giovanni Costantini ob prvem svetem obhajlu. Don Mesaglio, Giovanni Costantini in oče Cesare Costantini pred kipom Vege na dvorišču hiše v Čedadu (Arhiv družina G. Costantini).

BRATRANCA COSTANTINI: PODJETNIK IN KARDINAL
BRATRANCA CESARE IN CELSO – ZNAMENITI FURLANSKI OSEBNOSTI 20. STOLETJA

FRANCO FORNASARO

Ob petdeseti obletnici smrti Čedajca Cesara Costantinija, vrhunskega gradbenega podjetnika, moram vsaj bežno omeniti tudi *drugega Costantinija*, ki je uspešno deloval v Furlaniji in drugod po svetu v prvi polovici 20. stoletja: to je kardinal Celso Costantini (Benigno Luigi), čigar petdeseta obletnica smrti je potekala pred dvema letoma. Veljal je za uglednega predstavnika Rimskokatoliške cerkve prejšnjega stoletja, ki je slovel po svojem krščanskem pričevanju, svoji sposobnosti načrtovanja in umetniški občutljivosti. Menim, da le malokdo v naših krajih ve za njegove izjemne lastnosti, zato priporočam branje specifičnih publikacij za nadaljnje poglobljanje.

Rdeča nit pa veže oba Costantinija (Celso 1876-1958 in Cesare 1882-1960): najprej zaradi njunega krvnega sorodstva, bila sta namreč bratranca in poznala sta se dobro, saj sta izhajala iz iste družine. Ob tem pa, ker sta se – iz čisto furlanskega zornega kota – na podoben način spopadala z življenjskimi izzivi. Tako zaradi apostolskega poslanstva prvega kakor tudi poslovnih obveznosti drugega se namreč nista nikoli bala sveta, potovanja, družbenih in kulturnih izzivov. V znamenju evangeljske prilike o "talentih" sta znala docela izkoristiti priložnosti, ki so je jima ponujale, čeprav je bilo njuno življenje zaznamovano s številnimi težavami, žalovanjem in razočaranji.

Rad bi na tem mestu omenil dve zgodbi: prvo o kardinalu in drugo o podjetniku.

Januar 2003: Reška nadškofija (Hrvaška). Ko so na obisku, ki ga je vodil mons. Guido Genero¹, pri nadškofu Ivanu Devčiću ob zaključku Pavlovega leta² predstavili staff managerja Združenja Čedajska listina Cesara Costantinija, ki nosi ime svojega deda ..., se je razvil naslednji pogovor: "*Sorodnik Celsa Costantinija? Da, bil je ded-*

kov bratranec ... No, potem vedite, da boste tu v našem škofovskem sedežu vedno dobrodošli, saj je to palačo z lastnimi sredstvi kupil vaš prednik, apostolski nuncij Celso Costantini, in jo nato daroval Reški cerkvi”.

Zima/poletje 1942: Ilirska Bistrica. Bili so težki in burni časi, divjala je vojna in pripravljali se je partizanski upor. Podjetje *Costantini-Petrucco*, ki je poslovalo na območju in se ukvarjalo z vzdrževanjem cest ter z izkoriščanjem nekaterih okoliških gozdov, ni pred kapitulacijo Italije nikoli imelo težav z lokalnim prebivalstvom, saj je podjetnik Cesare Costantini slovel po tem, da je mož beseda in da spoštuje vse. Delavci podjetja se, za razliko od uslužbencev v drugih delovnih enotah in panogah, niso nikoli uprli, med zunanjim osebjem in domačini je prihajalo celo do iskrenega sodelovanja³.

Iz prve zgodbe razberemo, da je Sveti sedež poslal novega apostolskega nuncija⁴ v kvarnersko mesto, da bi ublažil napetosti, ki so nastale po “podvigu” Gabriela D’Annunzia. Res je, da so se na Reki začetno porajale narodnostne in nacionalistične ideje, toda dogajanje se je nato dramatično zapletlo in pripeljalo do splošnega moralnega razsula, ki so ga zaznamovali preobrati, spori, prevladovanja in kaos, tudi v okviru elitnih krogov.

Druga zgodba pa nam pove, da se je znal gradbeni podjetnik uspešno uveljaviti v okolju, ki je bilo že neizbežno sovražno in pripravljeno na odpor in na narodnostno in ideološko revolucijo.

To je torej tista rdeča nit, ki povezuje bratranca Costantinija: sposobnost posredovanja in dialoga ter želja po miru, mogoče tudi za doseganje različnih ciljev. Delovala sta na istem zemljepisnem območju, vedno na meji med Italijo in Jugoslavijo, ki je v dvajsetem stoletju povzročila – to lahko danes prepričano trdimo⁵ – vrsto dramatičnih zapletov in krutih pasti, vendar je za oddaljena ministrstva pogosto pomenila le sitnost. Meja pa je spravila na kolena lokalno prebivalstvo, ki je bilo pogosto večjezično in večkulturno, in tako sprožila različne oblike propadanja vsakršne družbene logike sobivanja in skupnega razvoja.

Jasno želim poudariti, da so posledice vzhodne meje občutili skoraj izključno tisti, ki so jo doživljali in so bili dobršen del dvajsetega stoletja vpeti v teorijo in prakso različnih ideologij, ki se niso ozirale na nikogar, ki niso spoštovale tradicij, stoletnih navad in običajev, ki so celo zanikale posameznikovo vernost in duhovno trascendenco, ki je večjemu delu človeštva prirojena.

Zato gre velika zasluga tudi takim ljudem, kot sta bratranca Costantini, če se je kje ohranila iskrica upanja v prihodnost. Bratranca Costantini posebej željo po potovanjih, po spoznavanju območja, na katerem sta delovala⁶ in tako na čisto nov način doživljala sleherno okolje: z mešanico pristopov, po kateri sta posegala vedno z veliko mero ravnotežja.

Za trenutek bi se rad osredotočil na lastnosti Čedajca Cesara Costantinija: znal je več jezikov, deloval je ne samo v Furlaniji in Rimu, ampak tudi na različnih koncih jadransko-donavske regije (Albanija, Avstrija, Slovenija itd.) in za seboj pustil neizbrisne sledove na področju prometa in gradbeništva zaradi del, ki jih je izpeljalo njegovo podjetje in osebje. Bil je tudi razsvetljen industrialec (med drugim družbenik Eridanie, pomembnega italijanskega proizvajalca sladkorja).

Ko se ga spominjamo ob petdeseti obletnici smrti, upam, da je njegova zapuščina, ki opozarja na potrebo po nepristranskem in spoštljivem razmisleku o zgodovini naše zemlje, ki ji pravimo tudi *nestre tiare* in *terra nostra* in ki je bila do začetka dvajsetega stoletja stičišče različnih kultur, še toliko bolj aktualna in da se lahko iz nje razvijejo nove oblike sodelovanja. Tudi v znamenju tega, kar *a mostrin sîmpri i furlâns tal mônt*⁷. Za to si je Cerkev vedno prizadevala tudi v najtežjih trenutkih (jasen dokaz je delovanje Celsa Costantinija) in, kot kažejo številna znamenja v tem obdobju naše krajevne zgodovine, tudi vlade sosednjih držav želijo dosledno nadaljevati po zastavljeni poti. Pokojne lahko častimo na verski ali laičen način: ne glede na to lahko ob spominih na njihovo življenje najdemo izhodišča za razmišljanje. V primeru bratrancev Costantini se nam porajajo občutki upanja, sprave, spoštovanja in strpnosti: pomembno je, da tako dragocena dediščina ne pade za vedno v pozabo.

1 - Poleg dekana so delegacijo sestavljali še Bruno Cesca, Cesare Costantini, podjetnikov vnuk, Mario Micheli in avtor tega prispevka.

2 - Kot zanimivost: reški prelat je prvi hrvaški škof, ki je kdaj daroval slavnostno mašo v čedajski stolnici.

3 - Pričevanje je avtorju tega članka posredoval kav. Sergio Sandrino, ki je bil takrat zaposlen pri podjetju Costantini-Petrucco.

4 - Še en zgodovinski podatek: Celsa Costantinija so imenovali za apostolskega nuncija na Reki po zaključenem začasem mandatu v vlogi izrednega upravitelja, ki jo je opravljal drug ugledni cerkveni predstavnik iz Furlanije, to je mons. Valentino Liva.

5 - Prva meja je padla brez vojne, zato obstaja upanje, da bo tudi druga padla na isti način!

6 - Opozarjam na velik moralni in sociološki doprinos apostolskega nuncija Celsa Costantinija na Kitajskem in na vlogo, ki jo je opravljal kot kardinal v okviru organizacije *Propaganda Fide*, ki je tudi danes predmet raziskav in občudovanja. Bil je tudi dejaven in prepričan zagovornik drugega vatikanskega koncila, ki ga je sklical papež Janez XXIII. Kardinal Celso Costantini je bil avtor številnih pripravljanih aktov koncila.

7 - Besedna zveza v furlanščini: vedno označuje *Furlane po svetu*.

POTOVANJE MATIJE MAJARJA PO BENEŠKI SLOVENIJI LETA 1843

BRANKO MARUŠIČ

Matija Majar (1809-1892) je bil Korošec, rojen v Goričah v Ziljski dolini. Za duhovnika se je izšolal v semenišču v Celovcu in najprej služboval v tamkajšnjem škofijskem ordinariatu. Leta 1842 je bil kaplan v Žabnicah, med letoma 1843-1848 pa je ponovno služboval v Celovcu in bil od tod premeščen na Sv. Višarje. Potem je delal in živel po raznih krajih na Koroškem. Zadnje desetletje življenja je prebil v Pragi na Češkem, kjer je tudi umrl.

Majar je svoja mladeniška leta preživel v času, ko se je pri Slovencih začela prebujati narodna zavest. Čeravno se je naučil najprej brati v nemškem jeziku in šele nato v slovenščini, se mu je z branjem v slovenščini "vnela ljubezen do materinega jezika ... kar je velik vpliv imelo za celo njegovo življenje in delovanje literarno." Tako se je namreč spominjal v poznih letih (1880) v pismu prof. Juliju Kleinmayrju. Pomembno pa je tudi še dodati, da je bil v času Majarjevega šolanja v celovškem semenišču spirital in učitelj slovenščine Anton Martin Slomšek. Navdušenje za zbiranje ljudskih pesmi in pripovedk ga je tesno povežalo s slovensko-hrvaškim književnikom Stankom Vrazom, zagrebškim Slovencem. Ko je Vraz leta 1837 – v letu Majarjeve posvetitve za duhovnika – zaradi nabiranja ljudskih pesmi potoval po Koroškem, ga je spremljal Majar. In prav na Vrazov nasvet se je Majar leta 1843 (Majarjeva biografinja Iskra V. Čurkina piše, da je to bilo leta 1842) podal med beneške, goriške in tržaške Slovence. Tako je po končanem potovanju poročal Vrazu: "Putovao sam pak u Goričku, Benatsku [Benečijo] ka Slovencom ovdešnjim. Tako se namreč imenuju sami naši Benatski i Gorički bratje, da do samoga Trsta, a ne klavonti [Sklavoni], kakor se nazivaju od inostrancev". Vraz je Majarja tudi spodbudil, da je po vzoru potopisne knjige Matija Mažuranića *Pogled u Bosnu* napisal spis o svojem potovanju po slovenskem zahodu. V zvezi s Stankom Vrazom pa je vredno dodati, da je ta še pred Majarjem obiskal zahodnoslovenske kraje. V Režijo je prišel preko Koroške (Podklošter) in Kanalske

doline (Žabnice). 12. junija leta 1841 se je z Ravance s pismom oglasil hrvaškemu narodnemu buditelju in uredniku *Danice ilirske* Ljudevitu Gaju. V Reziji je tedaj bival šele četrti dan in že si je nabral obilo vtisov, da je v pismu Gaju med drugim tudi ugotavljal, kako je rezijanski govor važen za slovansko filologijo; seznanil se je tudi z rezijanskim župnikom Odorikom Buttolo. Vrazovo pismo je Gaj objavil v časniku *Danica ilirska* (1841). Objava je drugi zapis kakega Slovence o Reziji in Rezijanih; avtor prvega zapisa je bil leta 1816 Jernej Kopitar s člankom *Die Slaven in Thale Resia* v dunajski reviji *Erneuerte vaterländische Blätter*.

Matija Majar se je med Slovence na Goriškem, v Benečiji in Tržaškem odpravil 15. septembra 1843 s Sv. Višarj. Za razliko od Vraza je ubral drugo pot, in sicer preko Predila v dolino Koritnice. Prvi dan potovanja je prišel do Bovca, kjer je prenočil. Drugega dne je pot nadaljeval po dolini reke Soče do Kobarida, od koder se je napotil proti reki Nadiži in prišel k "Slovcem kotara mletačkog", k Slovcem beneškega okraja. Opis svojega potovanja, ki je leta 1847 v hrvaščini izšel v zagrebški reviji *Kolo*, nadaljuje z ugotovitvami, ki jih posredujemo v slovenskem prevodu: "Ko prideš v te kraje, se ti z ene in druge strani ceste odkrivajo vasi Stupica, Log (Lug), Pulfarje, Brišče, Lipica in najbolj pomembna in najbolj poznana vas Sveti Petar Slovinac (ital. San Pietro degli Schiavi). – Po vsej vzhodni strani Furlanije bivajo Slovenci od rezijanskih hribov pa vse do mestnih vrat Čedadada (Cividale). V župniji Sv. Petra (Slovinca) živi po šematizmu letošnjega leta 7.444 duš, med njimi 34 duhovnikov, v župniji Sv. Lenarta 5.202 in v župniji Podrečki (ital. Drenchia) 1.270 itd. To so sami Slovenci in v teh krajih jih živi skupaj približno 18.000 in vsi sodijo pod čedadski arhidiakonot. Če k temu številu prišteješ Rezijane (okoli 3.000 duš), ki spadajo pod mučki (Moggio) arhidiakonot, živi v Benečiji do 21.000 Slovencev." V Špetru je Matija Majar našel prenočišče v gostilni. Gostilničarjeva družina ga je zelo gostoljubno sprejela, kot se to dogaja pri vseh Slovcih na Beneškem. Ko se je zvečer odpravil spat, je zaslišal veselo vzklikanje in petje. Zapustil je sobo, da bi videl kaj se dogaja. Za hišo je opazil kakih dvajset dečkov in deklic, ki so nekaj tep-tali v kadeh. Na vprašanje, kaj počno, so mu otroci odgovorili: "Trebinje pieštamo!" Ko se je vrnil v hišo (pojasnil je, da imenujejo Benečani hiša tisti prostor, kjer je ognjišče z lesenimi klopmi in kjer se na večer zbira družina), se je kmalu srečal z otroki, ki so tlačili tropine. Pojasnili so mu, da je vse, kar s teptanjem iztisnejo, njihova last. Razložili so mu tudi, da dajejo otrokom s tem nekakšno spodbudo, da tako vzljubijo delo. S pečenim kostanjem (burje) jih je nagradila tudi hišna gospodinja. Otroci pa so postali razposajeni, ko je mednje vrgla orehe, da "kao što ovdě

kaže, kobraju." Tisti, ki so nabrali več orehov, so jih solidarno razdelili tudi med one, ki so pri "kobri" ostali praznih rok.

V Špetru se je Majar sestal z nekim duhovnikom in ga povprašal, kako se lahko v teh predelih počuti tujec, če je življenjsko varno potovati peš ali brez sopotnika in če so tod tudi tatovi in razbojniki. Duhovnik (v opombi je Majar dodal, da se župnik v Špetru imenuje: *Parochus sancti Petri Sclavinorum*) mu je odgovoril: "Gospod! Ne bojte se in hodite po tem kraju v imenu božjem brez skrbi. Kadarkoli pridete med Slovence, morate misliti, da ste med brati in med svojo družino. Pri nas ni ne razbojnikov in ne tatov. Stavim, da Vam ne bodo vzeli niti krajcarja, čeravno boste ves vaš denar posuli po cesti. Če se tu kaj izgubi ali pa se uniči, niso zato krivi naši, marveč je kradel tujec, neki tuj nepridiprav. Tukajšnji ljudje so dobri in poštene. Ne zaklepajo niti vrat ali skrinj, kjer hranijo za njih najdražje stvari".

Majar je zapustil slovensko Benečijo z najboljšimi vtisi: "Blagi narod! Ti si siromašen in neuk, toda bogat si na srcu in duši. V svoje okrilje še nisi sprejel darove zahodne prosvete, toda hvali boga, ker je ostalo nepokvarjeno staro tvoje poštenje in dobrot slovenskega srca."

Iz Špetra se je podal v Čedad, kjer je pred mestnimi vrati zaslišal prve italijanske besede. O Čedadu ni hotel nič povedati ("O njemu neću ni da sborim."). Od Čedada je šel prot zahodu, da bi našel še kak "ostanek slovenski". Njegov trud je bil zaman, zato se je po dveh urah hoje obrnil proti vzhodu, proti Brdom ("Gorička Barda"). Preden pa je pričel opisovati ta predel, je še razložil, da Slovenci na Koroškem in Kranjskem vsakemu Italijanu pravijo Vlah. Slovenci na Goriškem in v Benečiji pa poznajo z imenom Vlah samo Furlane, ostale južne Italijane pa imenujejo z njihovim pravim imenom. Pri tem je v opombi razložil značilnosti furlanščine, ki "po licu svome najviše naliči na ostala razrčja na najkranjijem sèveru Italije ... Da u friulštini ima po gděkoja rěč slovenska, to je posledica historička, upliv naravski, jer Friulci kao najbližji susēdi Slovenah s njima u svikdanjem su občenu."

Matija Majar Ziljski se je še kasneje vnemal za "slovensko stvar". Bil je ena najmarkantnejših osebnosti slovenskega javnega življenja v drugi polovici 19. stoletja. Njegov sloves je prešel meje slovenskih dežel, dobro so ga poznali domala vsi slovanski narodi. V Benečijo, med tamkajšnje Slovence, pa očitno ni več potoval.

PRVA SVETOVNA VOJNA ŠE NI ŠLA V POZABO

JANKO MLAKAR

Kakšen smisel. Po sleherni bitki ostane opustošena narava, v njej ležijo mrtvi, ranjeni, pohabljeni, jok in stok z domačega dvorišča se še sliši. Materialne dobrine last vseh uporablja vojska, da pobija druge, tudi nedolžne. Namesto, da bi se dogovarjali, se gredo vojne še dandanes. "Prokleti časi".

Kakšen smisel: ena sama šrapnelska granata M-99 je veljala v prvi vojni "sto hlebcev kruha". Koliko pa mrtvih?

Zaradi vojne so naše reke prišle v svetovno zgodovino:

"Reka Nadiža, Bela, Judrija pod Kolovratom, Soča in posrednica dogodkov tudi reka Idrijca onkraj državne ceste proti takratni rapalski meji, na kateri so še vidni posamezni obmejni kamni, ki trohnijo času v spomin".

Kot otrok sem poslušal pogovore "bivših avstroogrskih vojakov", braniteljev Avstrije. Med temi je bil tudi moj oče Janez, ki je prišel domov s tirolske fronte. Razlagali so, kako se je vojna začela in kako končala. Prepričani, da Avstrija vojne ni zgubila in da so naše reke postale zgodovina.

Države antante so Italijo "nagovorile k sovražnosti z Avstrijo". Za sodelovanje so ji obljubili Primorje, kar se je tudi zgodilo, Trst in Gorico.

Začelo se je z zvižajo in končalo tudi, na žalost z velikanskimi žrtvami in materialno škodo. Italija je napadla Avstrijo meseca majnika 1915. leta in prvi italijanski vojak Riccardo di Giusto je padel še istega dne. Padel na "confinu" z Avstrijo v bližini Slemena nad Volčami v občini Tolmin. Na Solarjeh vojaku v spomin stoji spomenik. Šola v občini Dreka pa nosi njegovo ime.

Tistega jutra je avstroogrski cesar Franc Jožef na narode monarhije naslovil pismo sledeče vsebine: "Kralj Italijanski mi je napovedal vojno. Italijo nismo ogrožali in ne kratili njenega ugleda".

Puškarjenje se je pričelo in tragedije so se dogajale v vseh dvanajstih krvavih ofen-

zivah. V zadnji ofenzivi so italijansko vojsko združeni z nemško soldatesko potisnili nazaj na Tilment, Piavo oziroma, od koder so prišli. V avstrijskih vojaških krogih je nastajala zmeda in večnacionalna avstroogrška vojska se je na Piavi odločila, da je dovolj vojskovanja in prelivanja krvi:

“Lahe smo potisnili nazaj na Laško in vojaško poslanstvo opravili z uspehom”. Posamezno in v grupah so se “branitelji Avstrije” odpravljali vsak po svoje proti domu. Italijanska diplomacija je to zmedo izkoristila in z vojsko neovirano “lezla” proti slovenskim krajem, prešla Nadižo, Sočo čez nekdanjo fronto Tolminsko mostišče v notranjost bivše monarhije. Na tem pohodu so sanjali celo o zasedbi bele Ljubljane, pa jih je zadržal in zaustavil srbski podpolkovnik Švabič. Italijanska zvijača je uspela po dogovoru, ki je bil sklenjen v Rapallu. Italijanska zasedba je trajala 25 let. Ob zasedbi so italijanski politiki “obljubljali” ljudstvu bivše monarhije boljše čase. General Petitti di Roreto je kot predstavnik oblasti na okupiranem ozemlju takole obljubljal in razlagal: “Velika Italija, vam bo dala iste pravice, šole v vašem jeziku in vse, kar potrebujete”. Obljubljene besede se nikoli niso uresničile. Teror nad prebivalstvom se je pričel že 4. junija 1915. leta ob zasedbi Kobariške z okolico. Izmed 60 aretiranih civilistov so vsakega desetega pri Idrskem ustrelili v znak pokornosti. Naposled so požgali Narodni dom v Trstu, to je bilo delo bojevityh fašistov. Prepovedali so slovenski jezik celo pri bogoslužju, a Bevkovi Čedermaci niso klonili. Načrtovali so izgon Slovencev. “Nuova terra Italianissima naj bi dobila etnično ljudstvo”.

Pokazali so “pravi lažnivi obraz” zmagoslavja. Zato ni nič čudnega, da so ljudje Avstrijo pogrešali italijanski fašizem pa sovražili, “qui si parla soltanto italiano”. Tolminska, kot primorska dežela, je s sosedi Benečani obnavljala stare prijateljske in sorodstvene vezi z italijansko mizerijo vred. Tolminski človek ob Soči in reki Bači vse navzgor po dolini Idrijce je v obdobju italijanske okupacije toliko pretrpel, da bi vsak zaslužil kolajno. Kolajno tudi za “domoljubnost”. Nič bolje se ni godilo Benečanom in Rezijanom. Na Tolminsko so prihajali po svoj kos kruha rezijanski brusači, zaslužili komaj za stroške bičikleta. Beneški človek si je pomagal z robo z domačega grunta, ki je šla v zamenjavo. Siromaštvo je bila komedija lačnih ust, ki je pognala ljudi v nevarni kontrabant čez mejo v Jugoslavijo, prejšnjo kraljevino. Čez mejo hoditi je bil nevaren “posu”. Jugoslovanskim graničarjem in italijanskim finančnim ter fašističnim stražnikom je bilo dovoljeno streljati in zadeti. V “katrabortant” so se podajali celo iz Goriških Brd in Benečije. V promet je v glavnem šel odlični jugoslovanski tobak, kafe, ceharin in bela moka in še bi lahko naštevali. Bil županstva niso imela nobenega socialnega ali solidarnega sklada za siromake. Bil

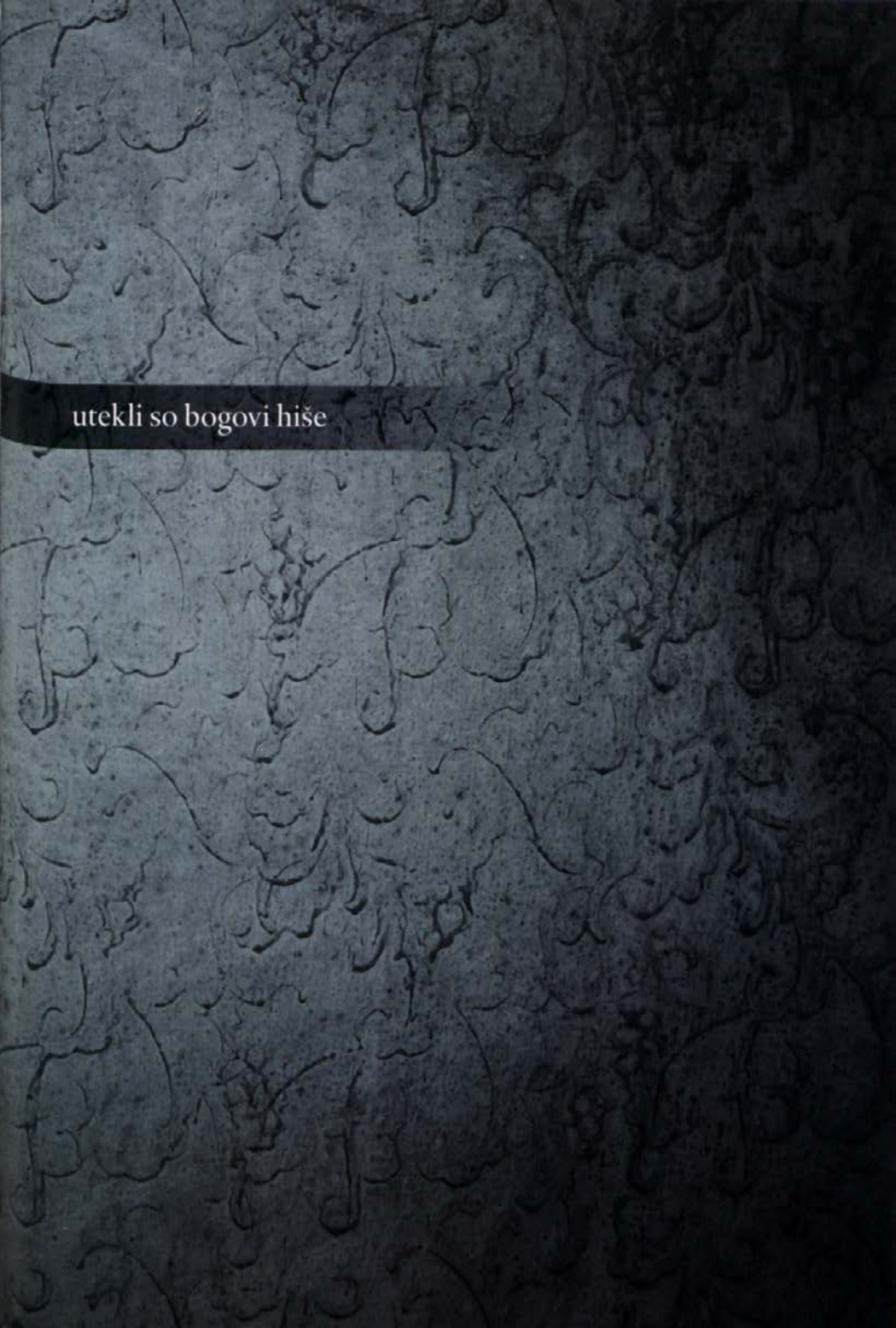
je kapitalistični sistem, v katerega gremo in hodimo še dandanes pod Evropsko skupnostjo, ki ljudstvo deli na revne in bogate. V Sloveniji pravimo bogatim "tajkuni". Primorska, zlasti Tolminska dežela, je bila pod Italijo brez industrije in fabrik, rednega zaposlovanja ni bilo. V potočnih grapah so bili posamezni mlini in kakšna lesna žaga. Bilo pa je kup vojaštva, kasarn, policije in bunkerjev.

Slovenec je bil brez fašistične legitimacije osovažen "ščijavo", "con la testa dura di asino". To je bila italijanska šolska vzgoja za Slovence na zasedenem ozemlju kraljevine Italije.

"Po načelu Primoža Trubarja, preživeli 'inu' obstali".

Ena sama šrapnelska granata M-99 je veljala v prvi vojni sto hlebcev kruha.

utekli so bogovi hiše

Vietar močnuo piha ta uone, pravijo, de jutre bo še buj mraz ku donas. Zima je že ta na vrat.

Odprem vrata mojega armarja za lepuo zluožt zimske maje an majone.

Dol na dne je skrita velika, kartonova, biela škatla. Pa kaj je notar?

Se ne zmislem, ka sam not spravlja! Jo uzamem v roke, je pru lahna.

Jo naslonem na pastiejo an jo odprem.

Oh, ja! Sam lepuo skrila klabuk od mojega nona.

Se sama sebe posmejem: sam pru narodna, takuo lepuo skrivam reči, de ne viem še jest, kje jih imam!

Uzamem klabuk, ga obarnem na vse kraje! Pari nov! Šele diši po toškane!

Nono je nimar nosu klabuk na glavi, kar je šu uoz hiše.

Je imeu dva klabuka: adan za vsak dan an te drug za praznik al za iti v Čedad.

Tel klabuk je an koščič mojga nona, ki je mene ostu ...

Za jo glih reč nono mi je pustu puno učenja an modruost.

V moji pamet živijo njega občutljive besiede: "Moja čeča, ne nikoli pozabit, de smo se vsi rodil nagi an nagi bomo pod zemljo. Midruz ljudje smo adan drugač od družega, pa konc koncu, smo vsi glih."

Pobuoščam klabuk. An tavžint spominov mi ukrade glavu.

Veliko veselja sam preživieła v hiši mojih nonu, moje otroške dni!

Noni, Melia an Vicenc, so imiel oštarijo gor v Preserji. Preserjan pa so raj hodil pit v hišo ku v oštarijo. Hiša je bla buj pituna an gorka. Njih kuhinja je bla nimar odparta od parve ure dneva do noči.

Vrata so se odperjala an zaperjala, pa nazaj odperjala. Ta par špurgete so se griele cibeta, majhani pisič an mačka se je tiščala ta na klop.

Na varh špurgeta so se sušile majce, nogavice, gacje. Dol na tleh, oku an oku špurgeta, so se griele cavate, škarponi an šuolni.

Tista kuhinja je bla zaries gorka an nimar puna ljudi. Vse je dišalo po kruhu, ki ga je nona pekla vsak dan, tudi ziduovi.

Oku mize so se zbieral ljudje od sedme zjutra do desete zvičer ... an nona je nimar imiela smieh na ustah. Na tisti miz, na sred kuhnje, je bluo vsega: karte za igrat, majhana tabla za moro, glaži, cigari, cikere, cuker, karte, pene, kajšan tont, pepeunik, koluorji ... Kandreje so ble vse zasedene. Puno krat sam stala na konac blizu okna, sam poslušala, kar so pravli notar v hiš, an tenčas sam gledala skuoze okno. Ta pred hišo je biu an velik duj kostanj. Je biu pru vesok, njega vieje so zrasle gor čez strieho od hiše.

Ta pod kostonjem je biu an brus an ist sam se puno igrala z njim. Mi je bluo všeč gonit kolou an ga gledat, do kar se ni sam ustavu. Se zmislem, de zvečer, kar sam šla spat v kambro od none, sam gledala tiste vieje skuoze okno. Luna je svetila v tami, vieje an perja dujega kostonja so se gibale an sova je uekala. So pravli, de kar sova ueče blizu adne hiše, kliče marliča, pomeni de kajšan od tiste družine umarje! Kar sam čula sovo, sam se nimar bala, de kliče moje none, ki so spal blizu mene. V tami sam ahtala, če njih trebuh se gibje pod koutro. Kar sam bla pru šigurna, de sapajo, sam mierno zaspala brez nobedne skarbi. Poliete se je zgodilo, de možje so se srečoval pod sienco dujega kostonja. Skor vsi možje so radi piel an njih glasovi so šli v luht an odmevali so se po cieli vasi. Puno cajta sam pasala tud na oknu koridorja. Od tam sam gledala Matajur, Krn, Tarbji, Oblico, Ravne, pa buj ku vse mi je bluo všeč gledat dol na pot, dol na Osuonco.

At se je ustavjala korjera, at je čaku kruhar an ribar je prodaju ribe tu petak.

At so se žene srečovale an poguarjale.

At tode so muorli vsi pasat: tist, ki so živieli v Gorenjem koncu vasi, an tist, ki so živieli v Dolenjem koncu.

Konšorjica je bla madla an nimar v čarnim obliečena. Je tiho hodila an se kar na žlag ta pred te pokazala, je pod glasom guorila. Oh, joj, kuo sam se jo bala: je bla ku strah.

Natalia je počaso an težkuo nje noge prenašala. Je imiela nimar facu na glave an debele očala na nuosu. Se je pru zvestuo griela roke blizu ognja an puno krat se je zgodilo, de je pomažala, skoraj zaspala, an ... roke je spekla.

Pever je biu nimar veseu, po pot je zvižgu an pieu. V hiš moje none je imeu njega poseban prestor, ta za vrat, blizu čajbe od kardelina. Se je ču part družine an je klicu nono – *Mama*, an nona – *Tata*, čeglih je biu puno buj star ku oni.

Modesto je nosu puošto an je pozdravju ku par sudatih: roko na čele an je tuku nogo na tla, je pravu, de on je "Ufficiale di posta". Je paršu v hišo od none an desetkrat na dan, je rad pisu besiede od piesmi, ki je poznu, na vsak bieu list, ki je ušafu, an na zadnjo se je podpisu.

Tonič je nimar kašju, je biu zagarnjen an je težkuo sapu. Je imeu silikozi ku vsi rudarji, ki so bli šli

dielat pod zemjo, v Belgio, ku on. On je biu zlo veseu, kar je ušafu kajšnega za igrat briškulo, pa je biu zlo nervožast an pogostu se je ujezu med igro, je vargu karte ča na mizo, je gor vstu an je šu čez vrata. Pet minut potle, kar mu je prepasala jeza, se je spet varnu.

Elio je biu nimar na tratorju, poliete an pozime; je ljubiu njega žvino: krave, konja, koze, mačke, psa an je nimar parpeju kajšnega za sabo.

Bepo je biu jinak an močan mož, je imeu košo na ramanah al žbrinčo na glave an je nosu senuo al perje du senik. Je puno dielu. Pruot večer, kar sonce je šlo čez brieg, se je odpoču an je popiu an kafe. Je malo guoriu, je imeu zmierjene besiede, je gledu dol na dne od cikere an je mislu an mislu, brez guorit. Mu ni bla všeč konfužjon, an če je bluo preveč ljudi, se je hitro pobrau damu, dol v Dolenji konac.

V Dolenjem koncu je živielo puno ljudi, ki sam malo poznala. Nona me je pošijala dol v tisti konac vasi, kar kajšan je klicu na telefono, al je pustu marin al je vprašu, de ga spet pokličejo.

Tekrat telefon v oštariji je biu sam telefon v cieli vasi. Puno krat sam šla ča h Jonezevin, Kanaučanan, Štefanan, Fermonan ...

Je bla na hiša, ki mi je dielala no malo strah. Me nie bluo maj notar.

V tisti hiš je živeu an mož. Je imeu duge an ricotaste lase an dolgo brado. Je biu nimar sam. Ni hodu ta po vas, ni hodu tu oštarijo. Je šu skuoze vas samuo, če je muoru. Ni pobadu otruoke, pa tudi druge ljudi ne. *Kravarščaku* je biu. Malo viem od njega, zmislím se, de je nimar biu sam an v samoti je živeu an umaru.

Sada narvič hiš v Preserji je prazna, na Osuonci vietar sam piha.

Sada ni vič dujega kovanja, ni vič sove, ni vič brusa, ni vič oštarije ...

Cajt je vse pobrau an za sabo nesu. Nesu je vse tiste posebne ljudi, vse takuo drugač, pa vse glih, sa vsi so ljubil svojo vas.

Dandonas čemo bit vsi glihani: vsi imamo jeans, bote, telefonin an svojo e-mail. Ah, če jo niemaš, nies za tel sviet!

Donas previč pogostu pozabmo, de bit drugač je velika bogatija.

Hram Kravarščaku mi je paršu pred oči, kar se je že poderju. Vesok, dug ta po tin kraj Jonezove hiše.

Velik, močan, se je zdeu an velikan, ki se nie znu branit od tistih, ki so nesli proč lepe skale, ki so pejale gu hišo – donas porčemo še bruoazar, de so jih nesli, takuo dielo naših te starih se je ošermalo an nie šlo du diškariko – četud tekrat san slavo ostala, zaki kar nie ubednega, vsak nardi, kar če.

San se dala kuražo an pošpegala gor not: lejak, tont, cedilo, lavatriče, srajce obiešene, blaguo, ki se suši ... vse, ku de bi zapustili hišo kajšan dan pried. Podi an trami, vse je bluo kostanjovo v hiš, ki je bla ku an velik hotel: puno kambri an kambrin, fogolar, kjer, od takuo čarnih steni, je muorla bit čarna kuhinja an peč, potle izba an še dna, an štenge za gor na varh an tiste za dol v kliet. An še dvie štance na te pravem kraju, korador an druga na čeparni. An glih takuo gor na varhu.

Vse arzmetano od vietra do ne kambre, ki je imiela stene vse namalane ku ankrat an pod podan zeleni tič, ki nieso mogli ankamar splut, branjeni od Marije na Stari gor, an križ nad lepo pastiejo. Armarje tu zide, slieme kostanjovo an lepe planete an kamane vepikane okuole okni an ... kakuo je mu Paolo sam živiet tu takem velikem prostoru brez obupat an se čüt sam? Vse je ostalo, ku kar je on umaru, lieta 1984.

Mi pride ta pred oči, kar zapoznan na tleh bargeške an šuolne oparte na dasko za pieglat, ku de bi imeu kajšan začet pieglat an pospravjat.

Mi se pari, de ga viden, ki se čese s tistim malim glonjikam an se gleda tu špiegu, ki je šele obiešen na steni. Njemu je bluo všeč lepuo se daržat ...

Se potalazažen samuo z mislijo, de na hiša podarta na pomeni, de nič na ostane, an začnem mislit, kakuo narest, de bo takuo.

Mi se stisne sarce, grede ki gledam tist velik prazan prostor, ki se je naredu med hišami na sred "Dolenjega konca". Zaries malo vasi ima tajšan velik plac.

Kumi šest miescu nazaj an velik hram, četud slavo obdaržan an nevaren, je punu tist prostor.

Tu tistim velikim hramu so, ankrat, živiele družine Kravarščakova, Bokacova an Jonezova, an šele na začetku polietja se je nastavju z vsiem njega klavarnem propadanjem.

Je ries, je bluo zlo nevarno se parbližat tistemu hramu an hodit tam pod niega lindo, ostajki od korčuovne potroseni tam po tleh an še šaroke rane an špranje gor po zidieh so kazale, de je bluo potreba se lepno ahtat za na prit tu nasrečo, an vse tuole se je še buj lepno vidlo potle, ki je bla kaka sila, al pa kar je močnuo pihala burja.

Pa vse tuole se je rešilo z dno ordinanco šindaka miesca junija.

Na velika ruspa tu malo tiednu je podarla an očedla tist prostor an rešila vso vas od take garde nevarnosti; ta nova kamunska oblast je pokazala vsiem ljudem, de kar se če, se more narest an tiste, ki ta stara aministracjon nie bla za tuo, četud je tkaj liet vandrala dol po kamune.

An takuo tist hram, ki je biu na pot močni burji, sada ga nie vič an se pozna od lišča, od vietra, ki piha an je napunu landrone an kantone med drugimi hišami.

Od vsega je ostala na nogah tista biela hiša Jonezova, je atu sama, se zdi na stara žena ustrašena an bleda, ki čaka an štieje še ki dost cajta življenja ji ostane.

Gor na ni stieni maji an se pingula pod vietran tabla "Vendesi", že vič krat menjana, an gor nimar druga telefonska številka; gor na teli zadnj je tud www ...

Na striehi na velika antena, ki je podobna križu, ki kaže čast edinemu bogu telih naših nič dobrih cajtu.

Nie an liep dan, je marzleno, an gor po dolini je na žalostna jesenska magla, se na videjo naše lepe doline an so v magli tudi Hum, Kolovrat, Matajur, od daleč laja an pas, mi se zdi, de je tam z Oblice, an tuole je vse, kar se čuje.

An pohlieven vetrič store past te zadnje perja od velikih jesenu, ki rasejo atu okuole.

Ah, kje so tiste lieta, ki namest jesenu so rasle slive, cimberji, čiešpe.

Gor na strieh nad koritam, seveda že puno liet brez uode, gor na ni palc barli na cunja, ki lieta odzad je bla na zastava. So jo atu parbil kamunski "alpini", kar so postrojil tist mičken hram, ki je varvu an daržu pod streho korito.

Sada tista mokra cunja se težkuo an počaso obrača okuole palce vsak krat, ki zapihne vietar, je zgubila te ardeči kos an tega bielega je ostalo manj ku pu.

Cajt an vietar na paršenkata nobednemu nič: ne stvarnem, ne ljudem, an seveda tudi ne zastavam.

Malo krat san se ušafu tu takih prostorih, takuo žalostnih an na samim, ne an glas, nobednega šuma med hišam, samuo an cemin se kadi; tam po tim kraj drugi hram parpravjen za se podriet. Drugi so že podarti, pa so ble samuo štale an kašte, pa nieso tam na pot, takuo nieso nevarni, an so atu vsi močnuo zavezani z brušjanam, an dok bo takuo močno an zeleno rasu tist brušjan, tiste zidišča se na poderejo.

Marzli vietar je nazaj zapihnu an stor plahutat, kar ostane od tiste "taljanske zastave": jo gledam, grede ki se zavija an odvija okuole palce, an vse tuole mi stor stat še buj klavarno an store rast še buj muoj pesimizem.

Gledam tisto "Cunjo" an mislim, de tista je an moja "Cunja", takuo ki je bila od mojega oči, od mojega nona an more biti še kajšnega od mojih buj od zad.

Sevieda zastava je ku žlahta: jo na moreš vebrat, prijatelje vebereš.

Mislem tudi na tiste ljudi, ki nucajo zastavo ku palco pruot tistim, ki imajo drugačne misli, an so prepričani, de kar se z njo odenejo, so oni an samuo oni tu glih, an de imajo resnico an pravico tu gajuf.

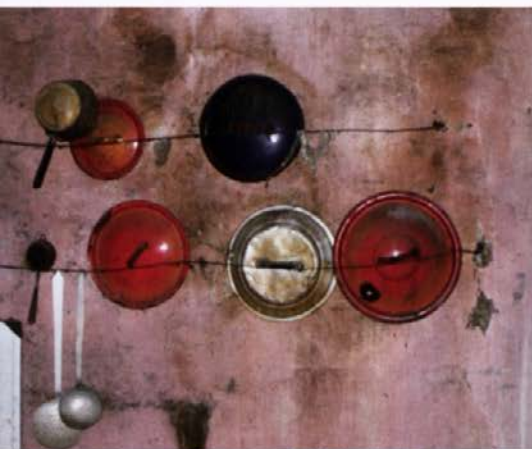
Na duzim jo gledam, an ona je atu parbita, žalostna an sama ku vas. Ji zašiguran, de četud arzstargana je an moja "Zastava", ist ki niesam an "farisej" (takuo mislem), se na obliečem z nje barvam, niemam, an nie potreba, dokazat nič nobednemu, mislem, de je zadost bit z njo obliečen notar tu sebe, četud vičkrat me je špot (an sam prepričan, de jo je tudi njo) za kar predstavlja, posebno tele zadnje cajte.

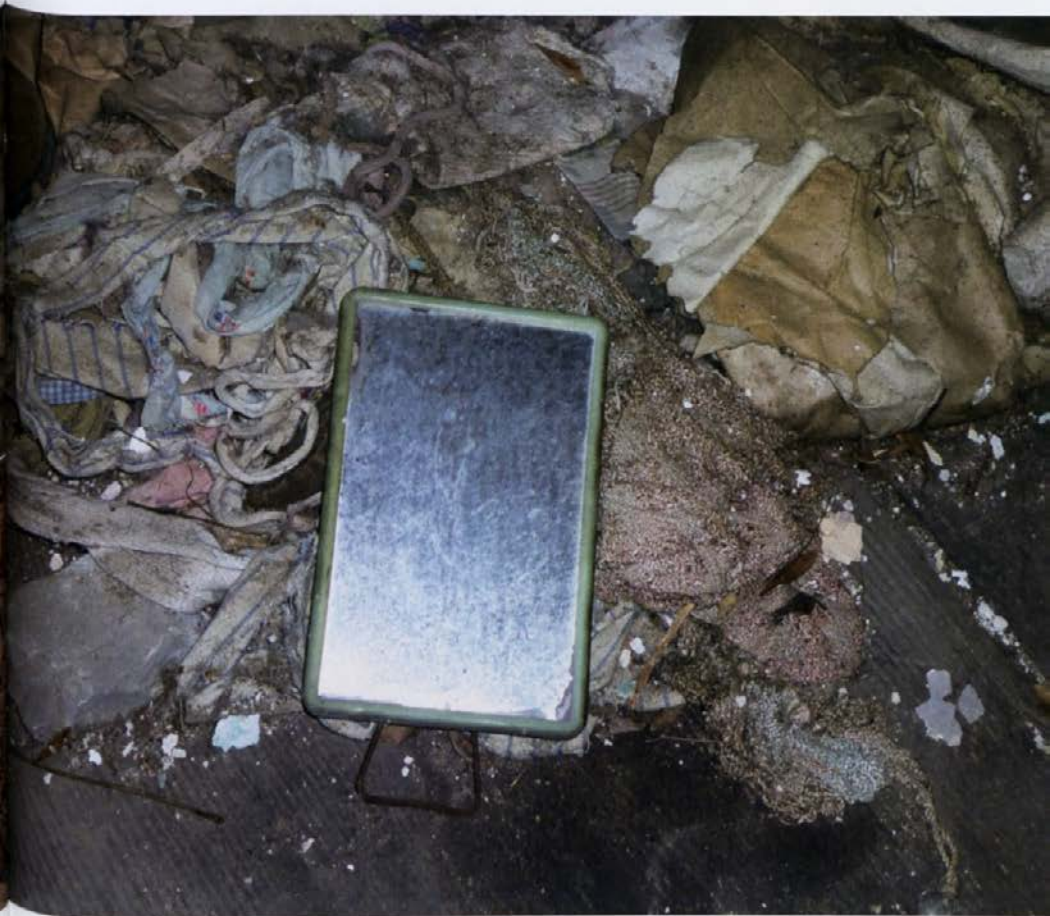
Telefon mi zazuoni tu gajuf, je moja te mičkena (ima samuo 28 liet), mi povje de s fantam lohni so ušafal hišo za ukupit, sevieda dol v Laškem (ta velika je proč z nje družino že puno liet, tudi ona dol v planji).

Se poberem pruot duomu an na morem na mislit, kar tudi moja hiša bo marzla an prazna ku druge atu okuole, an bojo rasle pokrive an arbida okuole nje.

Ku nimar v takih momentah me začne tiščat želodac an me prime zaga, no tableto Malox an potle puojde na buojš, al pa ne; lohni bi mu pravt, sevieda pod glasam, de me na bo žena čula, tisto kratko pravco, ki mi je poviedu ranjik oča, kar sam biu otrok.

Desetkrat se jo muore poviedat brez se odsapnit: "Pas an zaga sta šla v Rim, pas je paršu, zage nie," glih takuo začnem grede ki grem gor po štengah gor v hišo ... ne, ne, buojš Malox.

Hiša je naga,

niema amuletu,
ki branejo od slavote an nevarnosti
za parklicat srečo
an pregnat smolo.

Trami kostanjove
kamani tardi,
nešibki, pa ne zadost močni
za jo branit
nemarnosti.

Baude med kamani
ziduovi okruženi.
Rane.
Čarne urane
piejejo martvaško mašo.

Tendina arančon
ku an *stupa*
trepeta
za parklicat gnado
konca an rešitve.

Puoštove

pisane karte
an roke ki so pisale
an roke ki so daržale tu pest
pismo.

Šuolne nove
so pode prehodile le malo
v branju
za prit do konca
brez znat, kje je konac sveta
brez znat, če le tisti je vietar
ki preobrača puoštove
med branjem an pisanjem.

Morebit

so se tresle oči
v tistih močnih ziduovih
an gledale tu pamet
no besiedo
no roko an glas
ki muči
ku teli močni ziduovi
kjer spomini se tresejo
ku talar okni.
Brez viedet de konac sveta
pride obliečen tu ni magli prahu.
Čarovnija, ki ponese močne ziduove
an rože na vetrin.
Sreča, de vaše dušice že spiejo.

Utekli so

bogovi hiše.

Lončič je počarneu na gasu

tont v hladilniku

srajca obiešena

na parpartih vrat.

An miza

parpravjena za popieglat

donas ku učera

tist kupac pozabjenih dni.

Sila zasutih glažu

vune

skušji

graha, cunji an kart

maute an lesu

an praznih štij

ki se plengajo v mieru

tistega ki varje marliča.

Šuolni

parpravjeni za uteč.

Pa nesposobni tega narest

zadaržani od prostih parkaz

ki uon an not po oknah

se zibiejo v spominih.

Duhuovi zapledeni tu mrieže

obješeni na luči

morebit joče za tisto hišo

kjer še štije so prazne.

Trinkov koledar za leto 2011: likovni vložek/inserto
fotografije/fotografie: **Marina Cernetig, Giacinto Iussa**
grafični projekt/progetto grafico: **Alvaro Petricig**

MUOJ AN TUOJ JEZIK

JOŽICA STRGAR

V starih cajteh je bluo, de kar je paršu miedih h nam damu, kar je bla boliezin ta par hiš, je te prvo dielo poprašu, de naj mu dajo no čedno žlico. Tisto za use jest, kuhngo al pa ki družega, kar se ma ta na miz.

Nu, ben, kar so mu dal tolo žlico je stuoru odpriet šobe an vetegnit uon jezik, je partisnu tisto žlico gor nanj, de te j' stuorlo rikat, al de te j' šlo na metanje, sa se zastopemo.

An potle je hitro vidu diagnozi, je viedeu, kaka boliezin je.

Zak miedihi so modri aldje an vedo, de vse huduo se začne an konča tu ustah, cje reč, ta na jeziku.

Dons miedihi na dielajo vič telega. Majo druge analizi an za živiet muorajo predat puno medežin, puno puno, an če ušafajo te pravega so huduo radi, ga zdravejo z vso ljubeznijo. An mu storejo plačat, oh Buoh pomagi, an slano uodo, ki nardiš takuo de deneš tu uodo, ki pride uon s pipe al pa tas studenca, an par zrn soli, nomalo poplešeš s tolo uodo ta po šobah ne par krat, pa j' subit dobro.

Vesta, zakaj dobro, zak su ubije tisto žvino tu ustah, tiste mikrobe, ki storejo boliezni iti ta po celim žuotu.

Bota jal, de tisti mikrobi na morejo iti an gu pamet, gu červelo! Oh! še kakuo radi, sa nie deleč! Majo kratko pot za skočnit go na "piano di sopra" (go na naš "solar") an gor dielajo vsake sorte škodo.

Gu pamet ti nardjo no veliko zmoto an ti storejo guorit an dielat, de sam na vieš, ki an zaki.

Ist jo mislem, de so le oni kauža zak se na more zastopit, zaki aldje zmieram an za vsak drek nucajo kakega "miediha", de jeh uoze za roge an noge po pot, k' na peje ankamar, ma le tu boliezen. An tala boliezen se kliče "človeška hudobà". Miedihi bi muorli tuole zdravet z no lato od fažuola, ma dobrò an za vsak slučaj napisat go na

ričeto: tri duge an debele late, če bi se kera prehitro zlomila an če bi bila hudobà še tu človeku. An se troštat, de takuo jo veženeš uon!

O moja Tonina ranca, dons nie zadost, de zasenjaš ris, tisto staro znamenje za odgnat hudobò, an de pljuvneš na vse štier kraje an de vržeš lato deleč uon z risa. Donas muoraš tolo lato keremu zlomit go na harbatu, zak pamet na more zastopit, de se an človek takuo zapusti, de pozabe, de mu je Buoh dau an sarce, de more z njim miet rad vse, kar je on ustvaru an naredu, de bi človek znu dobro ponucat an de bi mu bluo lepuo za življenje tle na tleh an ne šele gu nebesah.

Nucat sarce pride reč, de maš rad mene, tebe, de me na pljuvneš zatuo, ki mat mi je dala tu usta besiede, ki so muoj jezik an tebe toje, ki so tuoj jezik, liep, ku j' liepa rosa, kar se lašči, kar jo zjutra pobuošca sonce, liep ku krušac za žegnanco.

Takuo, ki gaspodar nardi hišo an ustvare bogatijo an mu jo obedan na smie tikat, zak bi tuole bla na štrafinga za tribunal zdriela, takuo obedan ni na telem sviete zatuo, de uzame uon z ust keremu bogatijo njega jezika.

Ah, ka diela slabega tel muoj beneški slovenski jezik? Ka diela slabega terski, rezijanski, furlanski al pa tisti dialekt al jezik, ki ga guorjo du Goric al ta po Krasu, al du Trste.

Nič, pru nič, če znaš kupe z jezikam nucat pamet an sarce.

Moreš piet, moreš molit z njim, moreš ku na kietna zvezat vse, ki dobro mislejo an muoraš znat tud jezik "lingua letteraria" al pa knjižni jezik zak usa pamet an usa modruost je tu bukvah. An toje koranine ti storejo zastopit, de muoraš tel krušac, tel jezik griet, ga buošcat, ga muoraš ohranit, zak je tuole dota tojih te stareh, zak če na spoštavaš kar so ti te stari, te ranjki dal, pride reč, de je sienje za te narest šenku an donator, buohvie duo. Sa na morem virvat, de če bi se človek zaviedu sojih slovienskih koranin bi dielu take šleutarije, ku se gajajo tam tode an tle tode, ki naš liep jezik farbajo po angleško an mislejo, de so modri.

Namesto gu Lubjan napisat "Rad te imam Slovenija" pišejo "I feel Slovenija": špot, špot, an še enkrat špot.

Kar smo z velikim sarcam šli h njem, zak je živeu an dielu tle par nas an brusar iz Solbice, ki so ga aldje spoštoval po njega diele an zak je biu drgač saromak, ki je služu kruh deleč od duoma an so ga du Ročinju podgrebli, nam, ki smo s takim rišpetam šli v Solbico te prvi krat, so go na tist velik zid napisal tisti, ki na vedo čega so: "Go home Slovenia".

An se hvala bogu dobro vie, duo j' gu Tarbje lietos nategnu tisto arjuho go na keru je bluo napisano "Welcome" (Benvenuti po talijansko) an nie bluo bedne beneške

besiede zak če si teu ukazat ki za jest so tisti parjazni (gentili) ta na kas s trikoloro na petu, subit odguoril "non parliamo slavo", če rečt ne govorimo slovansko.

Sada takuo, k' smo bli nimar vajeni v Tarbju prašat an guorit se na more vič, zak te na zastopejo.

Ja, tuole se gaja, judje moji.

Varnita se stari miedihi an poviejta bunikam, de vsaka boliezan se začne tu šobah an de ni trieba analizi DNK, de se ugotovi od kod si an ka si.

Zadost, de šleut odpre usta an se hitro zastope od kod je an duo je!

An tistem, ki jih je špot, de jeh je rodila njuh mat, ki jem je za doto dala njuh liep jezik, potisni žllico tu gobac, de bojo dobro rikal an zmetal uon s sebe uso hudobijo, zak rikanje smardi an se muoraš potle umit an gvant oprat zak čene smardiš deleč deleč an začneš smardiet an juncam, ki te uozejo.

Junci so močna žvina, cabnejo dobro šleutiče, če jem na dajo za jest, če jeh na bou-gajo, zak če niemajo parpete ulake al uoza ta zad gre njuh muoč tu štaló.

Bodita junci moji ljubi Slovjni, Taljani, Furlani ...

Mejmo se radi an dielimo dobro an naj vam Buoh da blizu adnega, de mu bota namesto besiede "ti odio", te sovražim, ker si drgač jau "te mam rad, ker si drgač", ku naši judje našega Rezijana, je biu drgač ma so ga miel radi.

Sa sta miel kerega kadà v življenju radi? Sa vas je meu kaduo rad?

Šele kar znaš miet rad, gre hudobà proč.

Amen

VAHTE IN VSISVETI

ALOJZ JERONČIČ

Meglen in temačen dan. Mati vstaja prva kot vsaki dan. Čemerna in krmi-
žljeva je. Lementa se, da ni mogla pogladat; kampir žene v oči. Tudi bologlavk ima –
kako ne, ko je ta bunača. Človek njema nu dobroto, samo tista črna uoda. Oče pravi,
da kofe pije kri. Tudi kruh pije kri. Polenta, sirkova, dela kri. To jej, de boš močan,
ne ko glista. Preveč obeljeno je pa jetka.

Te dni so ročinjski otroci brali kostanj. Davi, navse zgodaj, so bili nekovski opreškarji
[otroci, ki so brali prešce – hliebce]. Potem so bili onakrajski [beneški], ajbovski in
močivniki. Zadnji so vasjanski. Vsi pojoče molijo pred pragom, prožijo žakljice in se
zahvaljujejo: "Buoh se smil za dušuvicah".

Ko jim mati deli prešce, pazi, da bi kdo ne dobil dvakrat. Prej jih vpraša: "Pa skot sta?"
Večjim opreškarjem pravijo, da jim dajo čeč ali poba ..., saj siromašni gredo brat že
precej veliki. Če se dve skupini srečata, pride do tepeža in zmerjanja. Med sosedi je
navada, da dajo prešce tudi odraslim.

Vsisveti. Velik praznik. Popoldne procesija na žegen. Oddaljeni neso tja le kake
drobne krizanteme ali vahtnice. Ljudje so oblečeni bolj v črno. Zvečer, pozno v noč
pojo od fare zvonovi. Turobno done v megleno noč. Družine so začele moliti običajni
roženkranc. V naši hiši smo tudi "častiti".

"Častito" se poje kleče. Petje je vodila mati s svojim močnim glasom. Ona je imela
grlo za to. Moški so le brundali zadaj.

"Nco," pravi mati "so vsa duš dama ..." Mati moli še po rožnemvencu malo zase, potem
pa vzdihne: "Moj Buoh! Tek so umrli, so usi tam na desnic". Ko je mati molila naprej,
je rekla: "Bom molila še an očenaš an nu češčenast" mari za rankega Tonet (Franca).
Po molitvi je mati vsakokrat opomnila: "Ti, Tina, na znaš prav vjer". Mama Tina je
bila jezna.

"Mene jo je učil rank Paranton. Tekrat nas je učil gospuod tud puoštaf. Nam jih je kazu s palc gor na tablu".

Nato mama: "Kar sm bla jest majhna, je u Arčinj njeK Požarelu učil brat an pisat za njeKi krajcarju. Tekat ni bluo ko j zdej".

Očetove spomine hrani Jerončič Dionizij, ki nam jih je po posredovanju Jožice Strgar dovolil za objavo v Trinkov koledar

SKRIVNOSTNI OBIČAJ BREGINJSKEGA ŠKRAJANJA

MARTA MAZORA

Nekega poletnega večera leta 1950 se je sedemnajstletni Franc v večernem hladu brezskrbno sprehajal po Žužuju. Ni se zavedal nevarnosti zadnje avemarije, ko se kar naenkrat pred njim pojavi kot tram velika postava, ga zagradi in odvleče h koritu. "Daj ga, Aldo" vpije Karlo. Klauž ga že potiska naprej in Franc pade v vodo v koritu. Aldo se mu smeje. Karlo vpije: "Takoj izgini domov! Nisi slišal zvoniti avemarijo?"

Moker in jezen je tekel domov na podstrežje. V roke je vzel skrito puško in stekel na dvorišče. Na dvorišču je ustrelil v zrak, "Naj vsi vidijo, kdo se koga boji," je sam pri sebi zagodrnjal, "plačal bom fantovščino in potem me ne bo nihče več lovil zaradi starega običaja".

Nekaj dni pred sv. Štefanom (26. 12.) priskrbijo fantje, ki so pripravljene na plačilo fantovščine, zimzeleno smrečje in bršljan, iz katerega spletejo venec. Venec okrasijo s papirnatim cvetjem in barvnimi trakovi in ga hranijo doma do 26. decembra zvečer (sv. Štefan). Na ta dan se starejši fantje zberejo in posvetujejo o ceni fantovščine. V knjigo Kalamon zapisujejo običaje fantovščine, škrajanja, skapljanja in porok. V to knjigo vsako leto zabeležijo tudi dolg, ki ga kdo od novoporočencev ni plačal vaškim fantom. Podatke iz knjige na večer fantovščine posredujejo novopečenim fantom. Pripravijo jim tudi lep sprejem s pijačo in jedačo. Po sprejemu gredo mladi fantje po vasi na škrajanje deklic svojih let. S seboj nesejo venec in posodo s sajami. Ob prihodu na dekličin dom povedo, da so prišli škrajati. Deklici potisnejo venec čez glavo. Ona ga mora prestopiti (stopiti iz njega). Nato jo fant vrstnik s sajastimi rokami namaže po obrazu. Tako deklica postane deklica in fantom ponudi pijačo in jedačo. V veselem razpoloženju se zabavajo, pojejo in ob glasbi tudi zaplešejo, fantje še pozno v noč proslavljajo skupaj s starejšimi fanti.

Včasih kakšna deklica ni bila pripravljena na škrajanje. Fantom je hotela nagajati in se je skrila. Oni pa so jo iskali do silvestrovega. Prav na silvestrovo morajo škrajanje končati in do polnoči morajo venec obesiti na drog na javnem mestu. S tem dokažejo, da so vse deklice škrajane in da so s tem postale vaška dekleta. Venec visi na drogu do svetih treh kraljev. V preteklosti so prvo noč mladi fantje stražili venec, da bi ga kdo ne izmaknil. To bi jim bilo v sramoto. Na novega leta dan dekleta ponosno gledajo, kako venec lepo okrašen visi na vasi, saj je na škrajanju dostikrat ves sčefran. A fantje ga vselej spretno popravijo in okrasijo.

Na večer svetih treh kraljev so šli fantje po vasi pobirat koledo. Koledo so pobirali pri vseh neporočenih dekletih, tudi pri starejših. S seboj so nesli velike lesene kleščice in kadilo. Ob vstopu v hišo so s kleščami izmerili, ali dekleta ustreza merilu in se lahko poroči. Ta obred se imenuje skapljanje. Ko jih je dekleta obdarilo s koledo (denarjem ali hrano), so v hišo prinesli kadilo in voščili srečno novo leto ter nadaljevali skapljanje in pobiranje kolede po vasi.

Bil je silvestrski večer leta 1942. Terezija je pred hišo klicala: "Tata, Tata!" in v rokah stiskala molitvenik. Fantje, skriti za hišo, so jo obkrožili in ji potisnili venec čez glavo. Glasno so vpili: "Škrajajmo jo, hitro!". "Terezija, prestopi že venec!" so vpili nanjo in ji venec potiskali čez glavo proti nogam. Hišna vrata so se odprla in oče je stopil na prag. V tem trenutku je sajasta roka že dosegla njen obraz. Fantje so v strahu zbežali čez dvorišče, ne vedoč, da je venec ostal na tleh. Srečko skoči nazaj, hitro pobere venec in teče za njimi. Dohiti jih pred Zehovo hišo. "Presnete babe!" vpije, "Lovimo jih kot zajce in venec je ostal kot oskubljen kokoš!" V zvoniku je zvonilo k sv. maši. Terezija je imela čas, da si je pred mašo umila sajasti obraz.

Tudi Marije niso uspeli pravočasno škrajati. Presenetili so jo v ozki ulici, ko je s prijateljico šla k maši. Venec je prestopila, s sajami pa so ji prizanesli, da ni šla sajasta k maši. Na koncu škrajanja so ugotovili, da je eno leto premlada, a ker je bila velika in močne postave, so jo kar škrajali. Seveda niso priznali, da so se zmotili.

Fani je gledala skozi okno, ali bodo fantje le prišli, saj je vendar večer sv. Štefana. Želela si je biti škrajana. Sestre in brat so se šalili, da so verjetno pozabili na njo. Naenkrat pa so zaslišali harmoniko in vrskanje. Fani so veselo škrajali, zapeli in zaplesali. Iz hiše je še pozno v noč odmeval smeh.

Pozno v noč je mlad oglar iz Brezij (Montemaggiore) popival pri Hurlanu v družbi fantov. Za Krnico je kuhal kuto-ogljje. Bil je dobre volje, ker je ravnokar sklenil kupčijo z Robacem in Žuanočem iz Plastišč (Platischis). Kupila bosta oglje in ga peljala v Trzizam (Tricesimo) in v Nima (Nimis). Pozno ponoči so šli fantje vasovat po vasi. Fant iz Brezij je odšel pod Katinino okno. V temi sta ga zgrabila dva domačina in ga zvelkla na Rob do korita. Ko sta ugotovila, da ni domačin, sta spoznala, da sta mu naredila krivico, saj on ne pozna breginjskih zakonov, ki so zapisani v Kalamonu. "Ja biu ciu dirndaj s telmi uobičaji, fantuščino, škrajanjan in kaledo skapjanjan. Prad novn litan in po njn, štirnajst dni ni blo miru. Čače smo lovil po šest dni, učasih smo kukali ti po landronah, kot kejšna pride. Višno narbič smo jih ujel kar so šle k maš. Ja tist krancu je biu us uoskuban, d' smo ga murli kej popraujat. Marsikejšn je biu potunkan tu kurit. Ja za tamlade pube je bajalo: ta prua kliče, ta zadnja tepe - avemarija. Držat smo se murli paragrafu zapisanh tu Kalamonu," se nasmehne Andrej in se zazre v daljavo. Iskrice v njegovih očeh so mi vse povedale.

V 20. stoletju so fante v fantovščino sprejeli pri osemnajstih letih, danes se je ta starost znižala na šestnajst let. Da običaj ne bi zamrl, pošljejo nekateri Breginjci, ki živijo drugje, svoje otroke v Breginj na fantovščino in škrajanje.

Ne ve se, od kdaj obstajajo ti običaji. Mogoče segajo v poganski čas (mazanje z ogljem). Prenašajo se iz roda v rod in zato so se delno ohranil tudi do danes. Nisem zasledila, da bi jih kdo raziskal in zapisal.

Viri pričevanja: pok. Andrej, pok. Alojzija, Terezija, Stanko, Marjan, Marija in Branko

Slovarček:

čača - deklica

landrona - ozka ulica

krancu - venec

uamarija - večerno zvonenje Ave Marija

IDENTITETA IN FOLKLORA V TRADICIONALNIH NOŠAH NA TROMEJI

RUDI BARTALOTH

Identiteta in folklor v tradicionalnih nošah na tromeji je naslov razstave, ki je bila na ogled v Beneški palači v Naborjetu konec letošnjega poletja.

Razstava je prikazala obmejne gorske regije na tromeji v luči njihovih tradicionalnih noš in hotela opozoriti na razlike in hkrati na sličnosti noš, ki pripadajo krajem, ki se danes nahajajo v Italiji, Sloveniji in Avstriji.

Na ogled so bile noše iz Rezije, Kanalske doline, Ziljske doline, Bovca in Rateč. Razstavljene noše in obleke so želele prikazati obrtniško spretnost preteklih generacij, vpliv časa in predvsem močno vez s krajem ter ljudi, ki so nošo nosili, ker je bilo in je tudi dandanes še vedno važno prikazati kraj njihovega izvora.

Bogata etnična in kulturna raznolikost krajev v Kanalski dolini je bila razlog, da se na tem območju nikoli ni pojavila le ena noša, ki bi bila skupna celotni dolini. Ko je govor o tradicionalnih nošah Kanalske doline, se danes nanašamo tako na nošo iz Ukev, nošo iz Bele peči, predelano nošo krajevnega nemškega kulturnega društva ter redke starodavne noše, ki so se na srečo ohranile do današnjih dni in jih še danes nosijo.

Pomembno vlogo imajo folklorne skupine, muzeji in društva, saj se tudi skozi njihovo delo tradicija ohranja v času in s tem dobijo tudi krajevne kulture možnost za prikaz zunaj domačega kraja.

Etnografski muzej je pripravil razstavo v Beneški palači v Naborjetu, ki je last Gorske skupnosti, v sodelovanju s Slovenskim kulturnim središčem Planika v Kanalski dolini, Folklorno skupino iz Rezije, Muzejem iz Rezije, Folklorno skupino Bc iz Bovca, Gornjesavskim muzejem, nemškim društvom Kanaltaler Kulturverein iz Kanalske doline ter Heimatmuseumom iz Modrinje vasi/Moederdorf v Ziljski dolini. Vsak od njih je predstavil svoj domači kraj s tradicionalno nošo.

Ženska noša iz Ukev

Najverjetneje je šlo za nošo, ki se je tako kot drugod uporabljala ob posebnih prazničnih priložnostih (porokah, vaških praznikih, itd). Noša, ki je danes v rabi, je rekonstrukcija starodavne noše, ki sta jo izdelali šivilji Giuseppina Kanduth in Agnese-Neža Tributsch.

Originalna starodavna noša se do danes ni ohranila iz različnih razlogov, še zlasti zaradi katastrofalne poplave leta 1903 in uničujočega požara leta 1911.

Nošo sestavljata skupaj prišita krilo in životec. Krilo je iz volne ali bombaža v zeleni, rdeči ali črni barvi, vsakokrat s cvetličnim vzorcem. Životec iz žameta krasijo gumbi v zlati barvi, prevezanimi z zlato vrvico. Nad krilom se nosi pisan predpasnik, ki je bil v preteklosti iz bele svile. Bela bluza ima kratke rokave in čipkast ovrtnik. Na ramenih se nosi volnena kvadratasta ruta, običajno rdeče barve s cvetličnim potiskom in franžami.

Naglavna ruta je kvadrataste oblike, prav tako iz volne in s franžami. Njena barva se običajno ujema z barvo naramne rute.

Nošo sestavljajo še tipične bombažne nogavice z vzorcem kokalan (oblika satovja), ki so v mečih zavezane s trakcem s cofkom.

Moška noša iz Ukev

Od moške noše iz Ukev se prav tako žal ni ohranil noben izviren primerek, na voljo pa so fotografski posnetki iz 30. let minulega stoletja, ki so služili kot podlaga za izdelavo današnjih noš.

Irhaste hlače krasijo cvetlični motivi, na njih pa so pripete naramnice, ki so skrite pod telovnikom. Ta je iz črnega žameta z malim cvetličnim vzorcem in drobnimi gumbi srebrne barve.

Belo srajco delno zakriva okrog vratu zavezana ruta, ki je enaka ruti pri ženski noši. Ruta, čez katero si moški oblečejo telovnik, gleda na ramenih izpod njega in služi kot okras.

Klobuk je iz klobučevine in zašiljene oblike, običajno je zelene barve in s trakcem. Dolge bele lanene spodnje hlače so dovolj dolge, da jih je mogoče zatakni v tipične nogavice iz bombaža ali volne. Zvezane so z volneno vrvico, ki se zaključuje s cofkom.

Ukušče noše

Kustin (narečno)

Voršaindlh, kakór se pusoder kšega, tude pór nós je bfu kda kustin svetguódn

guónt. Nasile sa ga za ohcít, za žegón, itn. Tot kor pride u našóh cajtóh še nucón, je pršu pranared ad ta starga kustina, ad našóh šviljóh Jožefine (Zefa) Kanduth mpa Neža Tributsch.

Čiklja mpa lajbóč ukep pršiuana nardo nš kustin. Čiklja je onasta alpa pauólnasta, zalene, črnjele alpa črna barve, mpa noter ma tače mikne rošce nacajhnane. Lajbóč je pa čern žamatón, prjóde ma dvje raje zuatóh knof, mpa akuó toteh knofu, pride na zuata žnura skriž zavózana. Nad čiklja pride djan še burtóh kje gebendlóh baruón. Na bórt je biú burtóh biú mpa židón. Ošpót je biól, ma kratče rakave, kragón je pa štikón. Na rame pride djan, kaker šal, še onóst, rožnóst calót, z cahne (fronce). Na guaua sa tude kaka bórt dijale calóte, kaker za na rame tače barbe da je pasu s tonem kor je na ramóh.

Pasjóbne sa štunfe z koklne, k sa zapantljóne z na taka žnurca z šopfne.

Troht (narečno)

Tude ad moščga trohka se ne dabò ta stór original, astale sa ki stare fotografje ad tristga leta, k óncó pridaja pakazane.

Huače sa da kaljóna kradče, ad tajfelhaut nared, mpa prjóde sa pa cjerane z prštikanóme biólóme rošce. Jeh gór držo tropónče, kor sa pakrite z črnóm pruštóhóm, k ma tače črnjóle rošce notre.

Pad pruštóhóm pride še biú srejšče, nad srejščóm na rame pride še črnjóu calót z cahne, kakór tis ad kustina, mpa tote cahne pridaja uón ki mau na ramóh, tak da jóh mau cjóraja.

Filzón kuobók je črn alpa zelen mpa akuónkuóla ma na taka zalena žnurca.

Ta doje gate sa z lajnóm nared, doje sa ceu da pete, tak da greja noter u štunfe; tote sa onaste alpa pauólnaste, pór krajo zgora maja na taka zalena žnurca, na tote žnurce sa pršjuane dvjó onaste kuglce, k pór krajo vók bisja.

Noša iz Žabnic

Praznična noša

Razstavljena noša je last gospe Lotte Schojer iz Žabnic in je iz sredine 19. stoletja. Je ena izmed redkih izvirnih noš, ki so se ohranile do današnjih dni.

Nošo sestavljata skupaj prišita krilo in životec. Krilo je iz volne ali bombaža, brez podloge, je široko in sega skoraj do tal. Na zadnjem delu ima obrobo iz atlasa, na sprednjem delu pa všitek iz grobe rjave tkanine, ki jo prekriva predpasnik. Životec, ki je prišit h krilu, je iz volnenega brokata zlate barve, z izvezenimi rdečimi

cvetličnimi vzorci. Obrobljen je s trakovi, naramnice so prav tako na obeh straneh obrobljene.

Životec ima navpične trakove in na sprednjem delu izrez v obliki črke V, zadaj pa v obliki črke W.

Predpasnik, ki je iz belega bombaža in z rdeče-modrimi cvetovi, pokriva celotno površino krila. Bluza je iz bombaža, sega do pasu in ima rokave, ki segajo pod komolce. Ovratnik krasi s trakcem nagubana čipka.

Običajno spada k noši svilena ramenska ruta, ki je večbarvna in ima franže.

Da bi bilo krilo primerno široko, sta se pod njim nosili še dve spodnji krili.

Avba je iz mehkega brokata in v zatilju nagubana z elastiko. V sprednjem delu avbe je vpeta kovinska žica in črna tančica. Na zadnji strani avbe sta prišita dva dolga črna trakova, zavezana v pentljo, katere trakovi segajo do sredine hrbta.

Avba kot osnovni model na Koroškem prisotnih številnih avb, je v tem primeru element, ki skupaj z manjšimi podrobnostmi, kot je sprednji in zadnji izrez životca, najbolj zaznamuje "zgodovinsko" žensko nošo iz Žabnic in jo razlikuje od ostalih koroških noš. Le dve drugi dolini, Gegental in Maltatal, se ponašata s podobno avbo, vendar z opaznimi razlikami v barvah in ostalih podrobnostih.

Volneni brokat v zlati in srebrni barvi, najverjetneje italijanskega izvora, nakazuje na nekdanje trgovske povezave z bližnjimi italijanskimi pokrajinami.

SPE PO POT TƏH STARƏH

DINO CRAGNAZ

Ja an ma ženà sə smo zapičlə tu lauo za jet na Sveto Marijo də Ləšarije po nouah, tej dan bot, čez ore an čez doline. Se smo zbudlə o pete ure, smo nardil revizjon rusoku an o šestə se smo ložlə na pot. Malo potən smo blə žej tje u Prosnide dou na mosto "Ponte Vittorio". Etu smo pustlə auto. Z rusokan na hrbato se smo invijal tje u Brin. Tə čije smo uzdinlə oč an smo vidal dno veliko oro, kə nas čaka: Štol! Smo stopnil tu dno host an o sedmi jo smo "atakal".

Na pou ore se smo obriedlə, u mieru, pred cierkvice Sv. Marjetce: jo smo počastil, smo uaslə žejo s to freško uodo an pred nam smo miel dan panorama, kə smo fotografal z očmi an štampal tu srce.

Od Sv. Marjetce or, ora je bla olà, ni blo maj dne sience, nas ni obran. Or ... or ... an or, smo ložlə tri ure an pou hoja, an Štol je bieu naš! Se smo olejal uoku an uoku an smo merkal z ustamə odprtəh prez moriet prečekerat ne take ore. Oblak je bieu nad nam. Tə za Štolan se smo spustlə dou h nemo kazono tək so pasle kraue, ouce an koze. Claudia, ma žena, jeh je božala an dajala skorine kruha: te, je so lizale roko an niso miele maj rat ...

"Haidi, reš!" jo san klicu an ona se je posmejala an je sla tə od njuh čentuć "Haidi, ti sorridono i monti ..."

Tə od kazona smo šlə na Žao. Smo hodil tu dne host an uoku nas nismo vidal nəč ko vesoke smrieke, uše an topolè, kə s so smoliele njuh skriunost. Dan čas smo hodil etu nuotr an pot nan se je zdiela doua an težka.

Dou na Žae smo sniedlə dno liepo bəštecko s kampierjan ocrtin, ġelato an kafè ... Tə od Žae smo šlə ou Boc, kə je dna mikana čətadina z no liepo rieko, kə leti an skače tu dən patoce tə məz kamunje. Uoda šumi an se šlievə kanojistan, kə pridejo etu od celaa sveta za se naveličat z njuh kanoam: te patok an ta uoda so njuh nebesa. Smo pustlə za nam Boc an pred nam smo miel dolino, kə peja na Lok pod Mangart:

na česčela paj tē na naše pot sē nismo čakal vidatē! Je bieu liepo usednien tu traue an liepo ohranjen od austro-ungarika cajta.

Smo nardilē še malo kilometru an smo zliezlē na Motel Encijan an etu na doča nas je rēštorala, se more jat ubi ko vēčerja. Se smo lih malo uoku oledal po vēčerje an zuoda smo šlē spat.

Druu dan o sedmē smo blē na nouah an smo šlē naprej pruoť Passo Predel: smo hodil po šfalte an po trojah. Smo kuckal tu Lago del Predil za čut zuone zuoniet tu uode an vidat hiše an cierku ... an turan nuotr špoždrte tej, kē prav pravca.

Cave del Predil, tej Riofreddo, nas ma dno pest judi, kē žvijo etu. Od tla te uasece smo atakal oro Svete Marije dē Lēšarje: smo miel šnje dvie ure an pou hoja pred nam an smo hodil tu dnen pinujan, kē ni mu konca.

Po celēn trojo so blē rēspašen dnē križicē nēme pērložene an judje so prekladal te pokičē an pielē... Tienākada smo vidal oblak kēr smo veliezlē uon s host tē na dan rauan pēr Malghe Lussari.

“Enje smo blizo!” son jau an kēr potēn ko pou ure smo pršlē ta pred ščelina od cierkue. Claudia, kē je bla pred manu se je obrnila nazaj, je uzdinēla palce, mē je pokazala jezek an mē je jala: “Chi la dura, la vince!” mē se je posmejala an me počakala. Za prit or pred cierku, je blo šnje nēh trante ščelini za nardit an nan nan se je zdielo, dē jeh je zlo vič pouno: smo blē kuhan!

Smo šlē uselih rauno tu cierku častet Sv. Marijo. Jo smo zahualil za kar nan je dala tu celēn našēn žēvlenjo an jo smo uprašal, ni drži nje sveto roko na laue še našēn hčerān an naše Aurore, kē ma lih dua mieščića.

Po maše, druu dan se smo spustlē dou na Žabnico s flēželan, teleferiko, an smo blē kontent ubi ko paškue dan bot.

SREČANJE S PESNIŠKO LUNO IN BENEŠKIM DUHUORJAM

ZAPIS OB ZBIRKI ALDA KLODIČA

Irena Novak Popov

Kadar sem povabljena na obisk, si ne predrznem glasno izrekati sodb o gostiteljevem domu – če mi je na primer všeč moderni minimalizem, v imenu svojega okusa še ne morem zavrniti gostiteljevega lepo restavriranega starinskega pohištva, ki me spominja na žlahtno preteklost. Tako tudi v imenu poezije, ki se zadnja desetletja piše in objavlja v slovenskem središču, nihče ne bi smel oholo ignorirati tiste, ki živi na obrobju slovensko govorečega sveta in ima prav zato drugačne vitalne učinke. Dosežke posameznih mikrosfer znotraj vseslovenskega literarnega sistema je namreč potrebno obravnavati in vrednotiti glede na njihove specifične in enkratne okvire ali kontekste. To lahko ponazorim z naslednjo zamisljivo: če bi Aldo Klodič živel v Ljubljani ali Mariboru, bi nedvomno pisal vsebinsko in oblikovno povsem drugačne pesmi,¹ pa tudi njegovo društveno in kulturno delovanje (pisanje iger, vodenje zbora) bi bilo naravnano v drug prostor in k drugače profiliranim naslovnikom. Bogastvo raznovrstnosti današnje slovenske literature kot sistema je mogoče primerjati z razkošno hišo, ki ima mnogo različnih, enako dragocenih sob – z enim se ponášamo pred tujci, v drugih živimo z intimnimi prijatelji.

Za resnične prijatelje in poznavalce kultivirane slovenske besede pesmi Alda Klodiča niso nekaj novega, saj se avtor že več kot tri desetletja pojavlja na ključnih beneško-slovenskih pesniških prireditvah in v publikacijah.² Njegove (uglasbene) pesmi so v svojem okolju tako zelo odmevne, da so postale kulturna lastnina celotne skupnosti, svojevrstna sodobna folklor, z razvidnim osebnim pečatom, zato je logično, da je zdaj večji del že objavljenih zbran v samostojni knjigi. Zbirko z inventivnim naslovom *Duhor an luna* sta uredili Margherita Trusgnach in Marina Cernetig, izdalo pa Kulturno društvo Ivan Trinko v Čedadu, 2009. V zbirki druga ob drugi živijo teksti, ki so nastajali v različnih obdobjih, od leta 1971 do danes, in jih povezuje enovita globinska struktura in čustvena drža, čeprav avtor bralce nagovarja z raznovrstnimi

motivi in temami. Zbirka je preiščena razporejena v štiri naslovljene razdelke (Težave, Ljubezan, Narava, Življenje), vsakega uvaja verzificirani moto. Razporeditev vnaša v kompozicijo celote posebno čustveno razgibanost, za katero je značilno premagovanje negativnih občutij s pozitivnimi vizijami, sanjami in upanjem. Pozoren opazovalec sicer ne more spregledati dejstva, da so sporočila o negativnih vidikih sodobnega bivanja iz prvega razdelka nastala najpozneje, v letih 2005 – 2008, bolj kljubovalna in pozivajoča pa v prejšnjih desetletjih, pri čemer so novejša pesmi oblikovane v bolj kompleksnih paralelizmi in stopnjevanjih. Razporeženja in emocije lirskega subjekta se naravno prelivajo v globlje refleksije o bistvu, smislu življenja, ki ga avtor postavlja v ljubezen: do ženske, otroka, narave in do kulturno-jezikovne tradicije domače dežele.

Tenkočutno opazovanje narave je primarni in trajni vir navdiha za premislek o človekovem bivanju. Spreminjanje v naravi ponazarja življenjska obdobja (*Daževna armonija*, *Ponočne barve*), predvsem pa je narava neminljiva vitalna moč, lepota in harmonični red, v katerem je pomembno vsako najmanjše bitje, stvar in pojav. V naravi ni grdih rastlin (robida, trni) in živali (miši, sova, muha), čeprav so človeku nekateri pojavi bolj ljubi (breza, kostanj, rože, lastovice, slavec, sinica, kresnice, črički, sončna luč, jutro) in se drugih boji ali mu vlivajo žalost (nevihta, toča, oblaki, črna megla, led). Narava je pri Klodiču del idilično predstavljenega sveta, vendar ob zavedanju, da je idilična skladnost živela predvsem v otroškem, naivnem pogledu, torej v preteklosti, medtem ko se v sodobnem času razkrajata harmonija v duši, med ljudmi in skupinami. Razkroj je prepoznaven v propadanju kulturne krajine, zaraščanju nekoč obdelane zemlje: "Host je že požgarla / planine an gore" (*Na skali*), "Bodeča arbida / je že skor / opredla vse dielo, / ki naši starši/ so težkuo zgradili" (*Za vas, ki prideta med nas*) in v izginjanju starožitne materialne kulture: "Kam je šla tarta / an kam kmeti vsi [...]" Še bolj razdiralno deluje izseljevanje in praznjenje vasi, v mestu pa odtujeni odnosi med ljudmi ter prevlada hladnega individualizma, ki se kaže kot neobčutljivost za želje in potrebe drugega človeka (*Zaparto*). Čeprav Aldo Klodič pogosteje opeva lepoto sveta in se zahvaljuje za dar življenja in ljubezni, se na začetku in na koncu zbirke dotika tudi negativnih socialnih in ekonomskih vidikov, ki ga žalostijo. Nekoč so domače omejitve in revščina sprožali nezadovoljstvo in odhajanje mladih fantov na delo v tuje rudnike (*V mino*), kjer so si obetali več sreče kakor doma (*Kam gresta?*). Danes je negativnost ponotranjena v prepadni strah v brezčutnem svetu (*Samota*), v duševno stisko zaradi zapuščenosti pokrajine in samote (*Praznota*) in zaradi bolečih krivic, laži in očitkov (*Prenašati*).

Vsakršno naporno delo in fizična bolečina vsebujeta več smisla kakor trpljenje, ki ga povzroča človeška hudobija: "Vse manj bode / ku huda besieda, / vse manj teži / ku v strahu živeti. / Vse je buj mahnuo / ku tarduo sarce / strupenega človeka ..."
(*Potarpi*).

Zato, da bi izrazil kljubovanje vsakovrstni razdiralnosti, si pesnik izbira različne perspektive: intuitivni odziv otroka, ki še ne razume tragične smrti (*Parvi spomina na smert z mojih mladih liet*), perspektivo stoičnega, z vsem pomirjenega starčka ("Nič se ne vpraša [...] pa nič ga ne mote [...] pru nič ga ne briga") in perspektivo zaljubljenca, ki je osredotočen na svojo drago in pri tem pozablja vse drugo, ker bi se brez opore v ljubezni moral razjokati nad starim, ubogim svetom ali dokončno obupati: "bilo bi takuo huduo, / da bi na mu prenest, / zgubu bi se v maglo" (*Brez tebe*). Govoru otroka, zaljubljenca in starega človeka po konvenciji pripisujemo čustveno iskrenost, nezlaganost, nepreračunljivost, zato njihove izpovedi sprejemamo brez pomislekov in jim zaupamo. Čeprav je ljubezen ponekod predstavljena anekdotično, skozi motiv želje, občudovanja, približevanja, slovesa, zaupljivega dialoga, presega minljivo erotično strast in pridobiva vlogo vodilne sile, ki daje smisel in lepoto osebnemu življenju: "Vsi naravni biseri / me vežejo h tebe." (*Na vrhu si ti*). Nasproti trenutnim razpoloženjem so čustva znak trajanja, stalnosti, duhovne orientacije in vrednotenja.

Najbolj bistven vidik Klodičeve poezije je vztrajanje pri tem, kar ga je oblikovalo od otroških let naprej in kar je najgloblje jedro njegove osebne identitete: etično, jezikovno in kulturno izročilo prednikov. To je individualni način zavestnega obstajanja in vez s preteklostjo, iz katere človek črpa moč za življenje v neprijazni sedanjosti. Navkljub vsem, ki odhajajo, ker verjamejo, da bodo samo na tak način preživeli in da so na smrt obsojeni tisti, ki ostajajo v domači dolini, je jazovo ravnanje, mišljenje in čustvovanje nasproten zgled. Nasprotje je prepričanje, da bo preživel tisti, ki ostaja doma in neguje svojo identiteto, še natančneje, tisti, ki poleg osebnih spominov na domačo pokrajino, otroške igre in starše ohranja tudi spomin na slovenska imena potokov, rek in vasi (*Hlocje*). Pesnikova vera je ponazorjena z nenehnim prenavljanjem v naravi: če je pomlad vrnitev toplote po zimskem mrtvilu, je možna, celo nujna tudi vrnitev veselja in ljubezni med malodušne, čustveno otrple ljudi: "pride še puomlad, / mi ugrieje sarce. / [...] Nazaj bo veselo, / ku je bluo ankrat, / kar pride sonce / od ljubezni med nas." (*Misle*) Toda tudi če se upanje o vrnitvi nekdanje ljubezni–življenja–sonca ne bo uresničilo, se pesnik ne odreka vztrajanju. Vztrajanje je pravzaprav kljubovanje, odpor do šibkosti, vdanosti in upor zoper sile, ki uničujejo

življenje: "Pa jest sam veseu / an veseu hočem bit, / an tle živeti, / četudi v arbid." (*Na skali*). V tem smislu Klodič ponavlja gesto številnih slovenskih pesnikov, ki so bili v preteklih stoletjih zavest in vest skupnosti, nosilci utopične vizije prihodnosti, povezane z zaupanjem v slovensko kulturno samobitnost, čeprav v realnosti ni bilo ničesar, kar bi jo podpiralo. Iz pokončnosti in potrpežljivosti izvirajo klici, s katerimi pesnikov glas zaustavlja odhajajoče fante in jim predstavlja potencialno deziluzijo: "tle j' zdravje an veseje. / Po sviete nie takuo. / Po sviete je žalostno, / obupno an težkuo." (*Kam gresta?*) Čeprav se zaveda, da je posameznik prešibek, da bi ustavil in preusmeril neugodne družbene procese, ne opusti upanja, da se bodo njegovi rojaki vračali nazaj in zbirali okrog domačega ognjišča, če bodo v sebi ohranili ljubezen do svojega doma in dežele. Ljubezen kot čustvena navezanost na izvor tako postaja v zadnjem razdelku zbirke temelj skupinske identitete, podpira pa jo očaranost nad lepoto narave.

Morda je še pomembnejši avtorjev poziv k sožitju, medsebojnemu priznavanju in spoštovanju drugačnosti, ki je prav tako vir zdravja in veselja v neki pokrajini in družbi. Klodičev verz "*Pustita nam rože po našim sadit*" iz pesmi, nagrajene na prvem Senjamu beneške piesmi leta 1971, je postal emblematičen za samozavestno zagovarjanje pravice do avtohtonosti, do ponosne rabe svojega jezika in ohranjanja kulturne tradicije, ki nikogar ne ogroža, temveč je šele pogoj in podlaga za ljubezen med posamezniki in narodi. V znamenju pomena tega verza je bila zbrana uglasbena poezija s festivala Senjam beneške piesmi. Toda štiri desetletja pozneje se pesnik še vedno začudeno sprašuje: "Zaki potikaš / teli hudoben oginj? [...] Na videš / an na čuješ, / de ti ponujam / puno pest / moje buoge ljubezni!" (*Puna pest*), kar pomeni, da ostaja ideal sožitja v praksi še naprej neuresničen, čeprav je festival, ki je spodbudil nastanek te pesmi, vključen v 3. poročilo, ki ga je Italija predložila svetu Evrope o izvajanju člena 25, pragagraf 1 v okviru Konvencije za zaščito narodnih manjšin, 21. dec. 2009.³

Klodičeva poezija izraža položaj šibkega in nedolžnega človeka, nekakšno žensko ali otroško pozicijo, ki presega uveljavljanje moči in dominacijo. Ne gre za pasivnost in vdanost, ampak za odprtost in pripravljenost. Ta "buoga" slovenska ljubezen je močna prav zaradi trdoživega upanja, ki izhaja iz avtorjevega personalnega jedra, iz njegove nepodkupljive zvestobe in ljubezni. V sodobnem svetu splošnega razvrednotenja in brezčutnosti sta to neprecenljivi vrednoti. Zato je v pesmih kljub trdoti, ki jo sugerirata skala in hlad, in kljub občasni melanholiji veliko sončne svetlobe. Mnogo je tudi podob žive pretakajoče se vode, "frišnih" potokov in rek, ki simbolično pona-

zarjajo vitalizem, neustavljivi tok življenja, v katerem bo tudi zanaprej navzoč beneški človek: "Uoda mirno / teče an teče: / – Vidla bom / an tojo hči. –" (*Korito*) V pesmih se pojavljajo zdrave rastline in dišeče rože, simbolična noč je osvetljena z luno, zvezdami in kresnicami, smrt oznanjajoča sova, po beneško "duhuor", pa je obenem tudi ptica budnosti, meditacije, modrosti, kulture in poezije.

Klodičeve pesmi so oblikovane zgoščeno, lapidarno, ne samo ritmično in glasovno urejeno (glavne figure so ponavljanja in rima), ampak tudi skladenjsko in kompozicijsko pregledno (v paralelizmih in antitezah). Muzikalna plast številnih besedil kar sama vabi v petje in glasbeno spremljavo, sicer pa spevnost zapisanih besed ohranja sled prvotnega glasbenega izvajanja. Pomensko tkivo pesmi so razumljive primere in simbolne podobe, ki so po eni strani globoko povezane s posebnostmi beneške pokrajine, katere najnaravnejši izraz je prvinska govorica narečja, po drugi strani pa so del obče kulturne tradicije. Dinamika v naravi je namreč velika univerzalna metafora razpoloženj duše in eksistencialnih položajev, tako posameznika kot skupnosti. Estetika teh pesmi ni naravnana v stopnjevanje individualnosti ali zapletene jezikovne inovacije in eksperimente, ampak kliče v sopripadnost, v udeležbo v skupnih predstavah in vrednotah. V njej je nekaj plemenitega, starožitnega in prvinsko čistega, česar ni mogoče odpraviti, kot da je že preseženo ali nič več aktualno. Spoštovanje tradicionalnih načinov izražanja in opuščanje drznih postopkov literarizacije je pogosto znamenje spopada z dejavniki, ki rušijo stabilnost in ogrožajo obstoj. Ni naključje, da so bile Klodičeve pesmi večkrat nagrajene in da se v njihovih emocijah in držah prepoznavajo mnogi Benečani, hkrati pa s svojo nepotvorjenostjo prijazno vabijo, naj jih spoznajo tudi drugi, ker je beneška izkušnja dragocena posebnost: "Tardi smo / no malo, / kier bojimo se / dušo zgubit."

Drugi je v tem primeru predvsem sodržavljan, kajti prevod v italijanščino, ki ga je opravila Lucia Grazzino, meri na sprejem pri večinskem italijanskem bralcu. Slovenski bralec prevoda iz narečja v knjižni jezik skorajda ne potrebuje, saj pesnik komaj kje posega po zgolj lokalno znanih besedah (pič, cemin, saur, lumin, bargeške, tolit se, šujati se). Vendar ostaja tudi v tem primeru komunikacija med osredjem in obrobjem slovenske literature relativno šibka, omejena na nekaj specialistov, ker nima podpore v rednem sodelovanju med institucijami. Medtem ko se ustvarjalci – pesniki občasno srečujejo na pesniških festivalih in branjih, so raziskovalci, kritiki in bralci prepuščeni lastni pobudi in iznajdljivosti. V trenutku ko pišem tole besedilo, razširjeno verzijo tistega, ki sem ga prebrala na predstavitvi zbirke v Špetru 19. februarja 2010, je slovenski elektronski bibliografski katalog Cobiss sicer zabeležil

izid zbirke *Duhoor an luna*, toda knjigo si je mogoče sposoditi le v tolminski knjižnici Cirila Kosmača in v Narodni in študijski knjižnici v Trstu, ne pa tudi v Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani. Moje poročilo o Klodičevi zbirki bi želelo biti več kot osebni poklon žlahtnemu beneškemu narečju, pesniku in pesmim. Prebujeno samozavedanje je ob literarni rabi domačega jezika v Beneški Sloveniji fenomen, ki zbuja občudovanje in spoštovanje, hkrati pa ponuja zgled tudi drugim manjšinskim skupnostim, ki so se kljub neugodnim okoliščinam ohranile in hočejo ustvarjalno živeti naprej. Želela bi si, da bi se zbirkam, ki jih v zadnjih letih ureja in publicira Kulturno društvo Ivan Trinko (in knjigam drugih društev), bolj sistematično posvetila tudi akademska in raziskovalna javnost v Sloveniji in jo približala vsaj študentom slovenistike na štirih slovenskih univerzah, tako da bi si sčasoma pridobile več pozornih spremljevalcev tudi zunaj geografskih meja Benečije.

1 - Sorodno oblikovanje podob dobrega, neposrednost, vitalizem, življenjsko modrost in zato priljubljenost pri bralcih bi v Sloveniji našli pri Tonetu Kuntnerju in Neži Maurer.

2 - Pesmi Alda Klodiča se pojavljajo v obeh zbornikih besedil s festivala Senjam beneške piesmi z naslovom Pustita nam rože po našim sadit (1. knjiga, 1971–1982, Kulturno društvo Rečan in ZTT-EST, 1983; 2. knjiga XI–XX, 1984–1995, Kulturno društvo Rečan in Kulturno društvo Ivan Trinko, 2000), v antologiji Besiede tele zemlje (Proze in poezije v beneškem narečju, uredil Michele Obit, Trst: ZTT, 2004), v zborniku V nebu luna plava (Srečanje med pesniki, pisatelji in drugi ustvarjalci, Liesa-Garmak, Kulturno društvo Rečan, 2007), v Trinkovem koledarju. Avtorjevo biografijo in bibliografijo najdemo na koncu zbirke, str. 41.

3 - Glej: http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/minorities/3_fcnmdocs/PDF_3rd_SR_Italy_it.pdf. Str. 104.

LJUDSKO USTNO IZROČILO V ZGORNJI REČANSKI DOLINI

GIULIA CRISSETIG

V Nadiških dolinah je kulturno delovanje zelo raznoliko in močno razvejano, čemur prispevajo s svojim delovanjem posamezniki, organizirane skupine, društva in ustanove.

V okviru svojega univerzitetnega študija sem za svojo diplomsko nalogo izbrala terensko raziskavo v Rečanski dolini, ki se nahaja v Nediških dolinah, to je na vzhodnem delu Furlanije Julijske krajine. Zaradi velikosti doline sem se odločila, da zberem etnografsko gradivo na ozemlju občine Grmek, na katerega sem tudi čustveno navezana. Namen moje raziskave ni bila poglobitev lingvističnega vidika, temveč zbiranje in snemanje ustnega ljudskega izročila, da ta važna kulturna dediščina ne bi šla v pozabo. Moje delo je potekalo tako, da sem najprej zbrala primerne informatorje, nato sem ljudsko ustno izročilo posnela in izbrala material, ki mi je najbolj ustrezal. Iz več kot sto registriranih enot sem izbrala in prepisala enaintrideset zgodb in enaindvajset ugank ter jih prevedla v italijanščino.

Vsi moji informatorji še vedno živijo v občini Grmek, razen gospe, ki se je po poroki preselila v občino Srednje. Aktivno so sodelovali v vseh fazah mojega dela, in to ne samo pri snemanju, ampak tudi pri prepisu in prevodu besedil. Na začetku jim ni bilo tako enostavno govoriti o "starih reči". Večkrat se je zgodilo, da so me prosili, naj ugasnem magnetofon; nato so mi povedali zgodbo in mi šele potem dovolili, da jih posnamem. V teh primerih se je na žalost zgodilo, da je bila prva verzija boljša od tiste, ki sem jo posnela. Vsekakor so bili informatorji res prijazni, in se jim zahvaljujem za pomoč. Z mano so se vrnili v svojo mladost in, ko sem jih poslušala, se mi je zdelo "biti z njimi": sedela sem "okuole ognjišča" in poslušala resnične in mitološke zgodbe, ki so jih pripovedovali odrasli.

Korpus gradiva obsega poučno-moralne pripovedi, katerih junaka sta Kristus in sv. Peter, basni, zabavne zgodbe, uganke in pripovedi, v katerih izstopajo duhovi in

bajna bitja oz. krivapete, te duje žene, beledant in škrakjac. Pripovedi so postavljene v domače okolje intervjuvancev.

Za prepis narečnega besedila nisem izbrala fonološkega zapisa. Uporabila sem slovensko abecedo in pisavo, ki jo za zapisovanje slovenskega narečja uporabljajo krajevni časopisi in publikacije. Podobno sem storila tudi pri transkripciji posebnih zvokov narečja. Žal se pri transkripciji ustnih besedil ne ohranjajo za pripovedovalca značilna intonacija, muzikalnost in gestikulacija, ki delajo njegovo pripoved živo, privlačno in pravzaprav edinstveno.

V analiziranem besedilu sem našla veliko romanskih, italijanskih, furlanskih in nemških izposojenk. Nemške in furlanske izposojenke sem zbrala in objavila v glosar.

Kar zadeva prevode, pa sem imela določene stilistične težave: najprej ker je ustno besedilo težko prevesti, potem pa ker nekateri narečni izrazi, kot so tudi frazemi, se nisó vedno ustrezno ujemali v italijanskem jeziku.

Za objavo v Trinkovem koledarju sem izbrala tri pripovedi in tri uganke.

V pripovedi *Mož an smrt* sem odkrila nedoslednost: na začetku zgodbe je glavni junak ženska, potem pa postane moški. To sem opazila, ko sem besedilo prepisala. Takoj sem se vrnila k pripovedovalcu in se z njim o tem na dolgo pogovarjala. On pa mi je povedal, da se ni zmotil in da ni tega v vseh teh letih, ko je neštetokrat pripovedoval to zgodbo, nikoli opazil. Ob koncu sva sklenila, da glede na to, da v tej zgodbi Smrt "spremeni" glavnega junaka v zdravnika, ta ne more biti več ženska, ker so bili nekoč le moški lahko zdravniki.

Zabavna zgodba *Dva rezijana* nas spominja na Rezijane, pa tudi na naše Guzieravce, ki so hodili širom po svetu prodajat in delat, da bi si priskrbeli vsakdanji kruh. Njihovo življenje je bilo zares težko, a so vedno znali "kako debelo" povedati.

Pripoved *Žena je rešila gaspuoda*, pa je veliko odkritje, ker je manj znana.

Pri snemanju ugank (gonalc) sem odkrila tri zanimive, ki jih tu objavljam. Zanimivost in posebnost teh ugank je, da sem jih našla med ljudskimi besedili v prozi in verzih, ki jih je Jan Badouin de Courtenay zbral leta 1873 v Nadiških dolinah¹. Je minilo več kot sto let in res me je presenetilo, kako se je v ljudskem spominu besedilo teh ugank ohranilo brez večjih sprememb.

Tudi to je utrdilo v meni zavest, kako živo je naše ustno izročilo in kako pomembno je poznati in ohranjati to dediščino, da ne bo v hitrem ritmu današnjega življenja utonila v pozabo.

Upam, da sem s svojim delom pripomogla k ohranitvi bogatega ljudskega izročila Rečanske doline in tudi s prevodi v italijanščino omogočila, da ga spoznajo še drugi.

MOŽ AN SMART

Ankrat je bila na družina zlo buoga, an so miel puno otruo an so bli tako buoz an taka mizerja je bila, de kar so imiel te zadnjega otroka nieso mogli ušafat bednega, de jin je teu še otroka na krst daržat, za nunca bit, zak so mislili, či jin bojo muorli ki dat za lon. An žena se j' jokala, je šla go s cirkve, tan j' jau gaspuod, jau: "Na mormo karstit, če na ušafaš nega nunca al pa ne nune!"

An se j' jokala. An takuo k' j' šla po pot je srecjala no ženo an jo j' prašala, zaka se joče, je poviedela, kaj se ji gaja an da so takuo buoz, anta jala tala žena, de: "Bon ist pomagala, puj za mano, puj za mano cja na muoj duom."

Anta jo j' pejala cja po nieki host, deleč, deleč anta, tan h koncu so ušafal. Ta pod niekin čelan je živiela tela žena, je bila na velika jama notar, an jo j' pejala gor notar, an gor notar je blo use puno kandel, k' so goriele, na stuo, tkaj kandel, k' so ble use paržgane an adne so ble velike, šele duge, vesoke, druge nizke, adne so se glih umorjovale, anta kar je videla tale žena use tele kandeke, je šla cja h adni, k' je glih umorjovala, an jo j' umorila še tisto, an je zaekala tala žena: "Ne, ne, na smieš tikat telih kandel, ne moreš, zak sada, k' si umorila tisto kanelo, si storla umriet nemu človeku."

"O Buog te potalaž, ma ka s' ti, allora, ka s' smrt?"

"Ja," jala, "ist san smrt. An use tele kandeke tle, je življenje od nega človeka an te k' ma dugo, veliko kanelo, ima šele še puno življenja, tist k' ma kratko ga ma malo vic, tist k' se umorjava ma pa za umriet. An sada ti, k' si tako buoga, tebe san te poviedala tuole tle an te navaden an te bon pomagala, za de boš mu an s tojo družino lieuš živiet, zak od sadale napriej, ist san smrt, kjer bo kajšan bunik, samuo ti me boš videu ta par bunike, an če me boš vidu takuo, boš mu ratat ku zdraunik, ku miedih. An če me boš videu ta par glave, kuažeš buniku uzet kako rieč, kako zeje an kajšno kualsiasi rieč an mu porčeš, de bo ozdraveu. Porčeš, dajta mu tuole an tist ozdrave, če me boš vidu ta par glave. Če me boš vidu pa ta par nogah, pride rec pa, de j' že prepozno, de muora umriet, atu rec pa de se me huduo zdi, ma ste me prepozno poklical, na moren vic nič narest."

Anta takuo tel mož je začeu hodit oku telih buniku, an je vidu usako volto, samuo on je vidu, smrt, če j' bila ta par glave, je kuazu mu dat al kajšno zeje, al mu skuhat al kako mazilo, kajšno rieč za ozdravit, an je ozdraviu človek.

Če j' ga biu ta par nogah vidu je pravu: "Ja," jau, "tle je prepozno, če sta me bli pried lohni poklical san biu mu pomagat, ma tle ne moren vič pomagat." An tist je umaru.

DVA REZIJANA

Ankrat so hodil tel Rezijani okuole s telin krošnjjan tele lombrene strojtit an kole vezat – sa vieš, kuo je bluo. – Alora so se ušafal na pot, adan je šu damu, pa adan je šu uon, anta jau tel tle: “Kuo, kuo gre ta doma?”

“Eh, ka te bon pravu!”

“So že tri miesce an pu ta od duoma” je jau “no marco me skarbi viedet, kuo j’!”

“Oh, ka bon pravu!” – Ga je kladu in pensiero, no? –

“Ben, kaj ratalo?”

“Oh, kaj ratalo!” jau.

“... Ben, kaj se je splazilo?”

“Oh, splazilo ja, splazilo ...”

“Ben, kaj,” jau, “potres?”

“Eh, potres, ja potres ...”

“Ben, kaj, je zgorielo?”

“Ga ga, zgorielo ja ...”

“Ben, kaj ratalo, ka j’ žena umarla?”

“Ah, žena umarla ja, žena umarla ...”

“Ben, poviej mi!”

“Ja, ja, sa te povien, sa san tle za tiste,” jau, “te povien!”

“Ah ben, povej – ga j’ skarbielo, use tiste nie bluo ries – o Marija Ježuš povej, ja, kuži povej, poviej mi, poviej mi,” jau, “da gremo, sada bo tama,” jau, “sa vieš, ist muoran gu tisto vas tan gor prit pried, ku bo tama, poviej mi!”

“Ja, ja, te povien, bod brez skarbi,” jau, “sa te povien!”

“Ben, kaj ratalo?”

“Ma sa san tle za tiste,” jau, “muč,” jau, “sa te povien!”

“Ben, gani se,” jau, “poviej mi!”

“Oh ben, sedni, odpoči se, nu ...” – tuole se otegava an do nuoc, če cješ –

“Ben nu, te povien pried, de na bomo tkaj potegoval.”

“Ben, poviej mi kaj!”

“Vieš, kaj ratalo – jau, tel tle, je postroju neko karavato – čarna kakuoš je bielo jajce nardila!”

ŽENA JE REŠILA GASPUODA

Ti san ti pravla tiste doz Podutane? Tas Hrostuvija na žena j' šla zvičer ... Tiste od cierku, ki je vidla nega gaspuoda u cierkve ...

Je bluo že mrak, vieš? Atu nie deleč, je na cierkuca, je na cierkuca, če oservaš at u briegu, majhana, an notar narde no mašo ku tle par Svetin Ivane, par Svetin Martine, vieš nardjo ogni tanto, anta atu je šla tala ta s Podutane, je šla cja pruo Hrostuvijen, cja par Hrostuvija, anta je bla tala cierku odparta, je bla na luč gor not.

Ja, kuo j' bluo, že mrak je biu: "Ah," jala, "pogledan, kaj so judje gor not."

No, nie biu ku gaspuod ta za utaljan, anta je daržù takole cja, anta tel, tle mu j' manjkalo, da j' kajšan uliu, – kuo uliejo uodo an vino, vieš? – an glih j' kapitalo, de je ona nardila: "Ist na ime Boga gren gor not." Jala.

Antà je videla, atu je bluo tiste bučice za ulit, je uzela, je ulila, anta tel gaspuod je špariu, nie bluo vic.

Anta potle je čula glas, de je pasu, an takole je bla tan na svetova daj do sred kolien nji, anta jala, de: "S' me rešila, čene san biu mu šele stuo liet čakat, u griehu san biu!"

Potle je biu muoru težkuo čakat ne riešne gnade.

GONALCE

Biela njiva, čarno sienje, modra glava dobro sieje.

[Karta, pena an tiste, ki se napiše, ma moreš imiet modro glavo za napisat pismo]

Kar je majhan štir omaga,
kar je sriednji sviet obracja,
kar je star po Zejmi ga nosejo. Ka j'?

[Telè: Kar je majhan štir omaga, sese omaga, kar je sriednji orijo z njin, sviet obracja
an kar je star nardjo šuolne uoz njega kožo an ga nosejo po Zejmi.]

Duga ku varca,
pa nie varca.
An zeleno je ku brasku,
pa nie brasku.
An zobe ima ku žaga,
Pa nie žaga.
Ka j' pa?

[Arbida]

1 - BADOUIN DE COURTENAY, Jan, 1988. *Materiali per la dialettologia e l'etnografia slava mondiale*. IV. Testi popolari in prosa e in versi raccolti in Val Natisone nel 1873. Inediti pubblicati a cura di L. Spinozzi Monai con commento folclorico di Milko Matičetov / *Materiali za južnoslovansko dialektologijo in etnografijo*. IV Ljudska besedila v prozi, in verzih, zbrana v Nadiških dolinah leta 1873. Pripravila za prvo objavo Liliana Spinozzi Monai, folklorni komentar prispeval Milko Matičetov, EST e Cento Studi "Nediža" / ZTT in Študijski center "Nediža", Trieste/Trst San Pietro al Natisone/Špeter Slovenov, str. 182-186

SREČEVANJA

DANILA ZULJAN KUMAR

Sredi maja 2009 v pričakovanju prvih češenj, ko narava v Brdih kipi od življenja, je moral moj oče oditi. Nisem več slišala žvrgolenja brez števila ptic niti videla dehteče narave, zame je prišla trpka, brezbarvna, brezčutna zima. V dnevih in tednih po očetovem odhodu sem delovala kot lutka, mehanično z mislimi gluhi mi za vse drugo kot bolečino. Kot bi se mi življenje ustavilo.

V poletju mi je pod roke prišel rokopis knjige z naslovom Brestje in Kojško – upravni in kulturni center Brd do leta 1945 prijateljice Tanje Gomiršek, zgodovinarke in kustosinje na gradu Dobrovo, z željo, da delo pred izdajo pregledam z uredniškim očesom. Zvečer sem sedla h knjigi z navidez dolgočasnim naslovom in se potopila v branje – o ljudeh skozi zgodovino Kojškega, o njihovem življenju, zanimanjih, ljubeznih, o njihovih usodah, vpetih v ožje vaško okolje pa tudi v družbene, politične in ekonomske okoliščine širšega geografskega prostora. Bilo mi je, kot bi se prestavila v njihov čas. Lahko sem čutila bolečino aleksandrink, ki so pustile svojega otroka doma, lahko sem čutila tesnobo briškega kmeta, v katerega življenje je posegla odločitev neke oblasti, ki se ji ni sanjalo ali pa je ni brigalo, da mu je s priključitvijo Gorice Italiji in z mejo, ki je zarezala sredi Brd, odvzela trg in posledično dostojanstvo. Ob delu je bolelo manj, ob misli, da so vsi ljudje, o katerih življenju berem zdaj sredi poletja 2009, že odšli, a vendar so v mojih mislih, je oklep bolečine popuščal.

Junija 2009 so me na Inštitutu za slovenski jezik v Ljubljani, kjer delam, zadolžili, da za Slovenski lingvistični atlas, ki ga pripravljamo v Dialektološki sekciji Inštituta, posnamem in zapišem potrebno gradivo v dveh vaseh Terskih dolin. Obrnila sem se na prof. Viljema Černa in začela. Najprej z gospo Mario Sgarban, doma iz Brega, ki zdaj živi v Čenti. Poleg zapisovanja besedišča, ki sem ga rabila, sva se veliko pogovarjali, o

njenem življenju, o mojem, o hudem potresu, ki jo je skupaj z možem zasul v hiši, o tem, kako sem kot otrok ob teh istih potresnih sunkih prvič slišala za besedo potres. Potem sem z Giacocom Capitanom v Gornji Černjeji spoznavala govor in navade te terske vasi. Takrat sem se začela poglobljeje spoznavati s terskim narečjem. V juliju sem nekajkrat prevozila pot od Brd do Terskih dolin. Kolikokrat sem se na cesti ob pogledu na hribe, ki jih je imel oče tako rad, zjokala – dokler bolečina ni popustila. Domov sem se vračala obogatena s premnogimi zgodbami o ljudeh Terskih dolin, o ljudeh, ki jih nisem in ne bom nikoli srečala iz oči v oči, a vendar sem jih lahko skozi pripovedi Marie in Giacoma spoznala. Ob tem sem se počutila pomirjena.

V oktobru 2009 sem od Lucie Trusgnach dobila sporočilo s prošnjo, da bi jezikovno poenotila izbrane zgodbe iz *Mlade lipe* avtorice Brune Balloch. Opremljena z védenjem, da mi je lažje preživeti čas, če delam, sem pristala. In tako so se začela moja druženja z Bruno. Najprej sem se, še vedno relativna nepoznavalka terskega narečja, želela v govor poglobiti, da bi ga bolje spoznala. Tako sva z Bruno petek za petkom sedeli v sejni sobi Društva Ivan Trinko, Bruna, ki je glasno brala zgodbo za zgodbo, in jaz s snemalnikom na mizi in svinčnikom v roki, ki sem snemala, poslušala in na papirju sproti označevala nerazumljive mi besede, posebne strukture in naglasna mesta. Na začetku so moji jezikoslovni možgani, ki vedno in povsod iščejo podobnosti v strukturah, da bi prepoznali sistem v jeziku, mrzlično razmišljali. Domov sem prihajala utrujena, a vendar sem se veselila vsakega petka posebej, ne samo zato, ker me je narečje zanimalo, in tudi ne samo zato, ker sem začela spoznavati ljudi Subida, njihovo življenje, njihove vrednote, ampak predvsem zato, ker sem ob sprehodih skozi čedadjske ulice in ob druženju z Bruno, ki je tudi sama šla skozi podobno izkušnjo izgube dragega človeka kot jaz, lahko, ne da bi mi bolečina popolnoma omračila um, mislila na očeta, ki je rad zahajal v Benečijo in imel pri Planinski družini Benečije dobre in drage prijatelje. Vsak petek sem se ustavila pri mami v Medani na kosilu in ji pripovedovala o svojem delu. Potarnala sem, da je naporno, ker je govor tako arhaičen, drugačen. Ampak od petka do petka ... kamenček na kamenček ... se je slika začela sestavljati. Spomnim se nekega petka, ko je napor mrzličnega napenjanja možganov popustil – slika se je sestavila. Z Lucio in Bruno smo se zasmejale ob Brunini pripombi, kako dobro že izgovarjam terske besede!

Doma sem zgodbo za zgodbo poslušala in sestavljala poenostavljeni fonetični zapis. Lahko sem se prestavila v Subid leta nazaj, ko je lipa, simbol vasi sredi trga, še

dajala senco starim ženam, ki so pazile na otroke, medtem ko so njihove mame delale na poljih, ki so šivale copate iz blaga in pletle nogavice, starejšim možem, ki so med pripovedovanjem zgodb otrokom pletli koše, otrokom, ki so igrali de bece, de batone, de bidace, pa mladim fantom ob večerih, ki so se pod lipo zbrali, zapeli in potem naskrivaj eden po eden odhajali v vas ... Lahko sem začutila veselje Tinaca, ki je s svojim dedkom hodil po češnje, po kostanj, oprezat za ptički. Lahko sem se postavila v kožo Mretice, ki ji je svet Jur pomagal prelisičiti brezsrčno mačeho. Lahko sem začutila hrepenenje neveste, ki si je želela svojega mladega moža nazaj v življenje, in z zanimanjem sem spremljala usodo Fortunata, ki je vso svojo mladost prebil v vojski, za zahvalo pa od države dobil "tasso celibi" ali davek na samske.

Z lahkoto sem se vživela v življenje Subida, čeprav me takrat, ko so živeli ljudje, o katerih zgodbe pripovedujejo, še zdaleč ni bilo na svetu. Kot bi se pred menoj odpiral vzporedni svet, svet, ki ni realen na način, kot je realen svet, v katerem živim, ta otipljivi trenutek, v katerem sem prisotna s svojim telesom. A vendar ne morem reči, da svet, o katerem berem, ne obstaja, da moje misli, ki komaj čakajo, da pletijo v ta svet, ne obstajajo. Vprašanje je samo, koliko sem se pripravljena odpreti in zajadrati v te vzporedne svetove, ki so resničnost, kot jo lahko dojamemo tisti, ki v tovrstni resničnosti živimo danes, bili nekoč v preteklosti. Kar lahko z gotovostjo rečem, je, da me že gola in drobna misel na to, da se lahko prestavim v svet, ki presega moje zdajšnje bivanje tu in zdaj, v svet nečasa in neprostora, v brezčasnost in vseмирje, osrečuje in globoko pomirja. Tudi v tem ali pa mogoče celo predvsem v tem – kdo ve, pota našega nezavednega so velikokrat skrita očem razuma – vidim smisel svojega dela.

ZAKLADNICA SUBIŠKIH PRIPOVEDI

ROBERTO DAPIT

Zbirka subiških pripovedi Brune Balloch je prava zakladnica ustnega izročila, ki smo jo želeli ustrezno ovrednotiti. Pripovedi so bile namreč že objavljene v raznih publikacijah, predvsem v *Mladi lipi*, katere prva številka je izšla leta 1997, številke 3–12 pa med leti 1999 in 2008 kot priloga k *Trinkovemu koledarju*. Skozi avtoričin pogled nam serijska publikacija *Mlada lipa* nudi bogat prerez besedil različnih zvrsti in vrst, pri čemer upošteva številne druge jezikovne in etnografske zanimivosti s področja Subida v Terskih dolinah. Med listanjem publikacije *Mlada lipa* zlahka opazimo, da je bila prvenstveno namenjena domačinom, tokrat pa dosega besedila nove razsežnosti, ne da bi pri tem zatajila svoj prvotni in uvodoma že postavljeni namen.

Glede same vsebine knjige smo sprejeli stališče, po katerem naj bi izbrana besedila imela predvsem pripovedni značaj, to se pravi, da bi znala pripovedovati zgodbo. Veliko je namreč besedil, ki sledijo temu načelu, med katerimi beležimo pripovedi z izjemno etnografsko vrednostjo. Mislim predvsem na besedila, ki jih lahko označimo kot pravljice (živalske zgodbe, pravljice s čudežno, versko vsebino itd.) in ki odražajo univerzalnost ljudskih pravlji tudi v okviru subiškega ustnega izročila. Druge pripovedi pa so izrazito lokalnega značaja, saj opisujejo dogodke, junake in verovanja iz teh krajev. Vsem zgodbam pa je skupna značilnost, da so zapisane v slovenski različici iz Subida in predstavljajo zato pravo krajevno jezikovno dediščino, ki nam je bila prej skorajda neznana. Poudariti moramo, da je avtorica besedila ponovno pregleдалa in posnela. Pri pripravi števil *Mlade lipe* je avtorica iskala različne rešitve za čim boljši fonetični zapis subiškega govora. Za razliko od drugih govorov zgornje Terske doline glasoslovje subiške različice zaznamuje namreč izrazita samoglasniška redukcija, ki se v tokratnem zapisu upošteva.

Poleg tega smo v tej izdaji pisavo rahlo spremenili, da bi gradivo poenotili s fonetičnega vidika. Avtorica je med drugim nekatera besedila čisto na novo prede-

lala. Veliko je tudi italijanskih različic narečnih pripovedi, ki omogočajo dostop do besedil tudi širšemu krogu bralcev.

Zgodbe smo razdelili glede na osnovni cilj publikacije, in sicer širjenje določenega pogleda na ustno izročilo, poleg njenega ohranjanja in zagotavljanja možnosti po globlji analizi v prihodnosti. Poudariti moramo, da nismo mogli zvesto uveljaviti načel klasifikacije z urejanjem besedil po sistemu mednarodnih indeksov, vendar smo skušali oblikovati dokaj dosledno sestavo zbranih zgodb z vidika motivov in zvrsti. Nekatero pripovedi smo uvrstili v določene sklope glede na njihove skupne značilnosti in tako izpolnili načelo uporabnosti publikacije tudi s strani nestrokovnih bralcev. Zvestoba zapisa vsekakor omogoča branje besedil na različnih stopnjah.

Številne zgodbe razkrivajo značilne pripovedne lastnosti ustnega izročila, zato bom na kratko prikazal sklope, v katere smo uvrstili besedila, in tako izpostavili, vsaj v nekaterih primerih, njihove značilnosti in predvsem nekatere univerzalne poteze. Pri tem smo si pomagali z mednarodnim indeksom [A. Aarne, S. Thompson] H-J. Uther, *The Types of International Folktales. A Classification and Bibliography*, Helsinki, 2004 (= ATU).

Naša zbirka se tradicionalno prične z živalskimi zgodbami, kjer sta glavna junaka predvsem lisica in volk, nato pa še medved, jež, zajec, pes in mačka. Predvsem lisica, pa tudi volk sta najbolj pogosta lika v tej zbirki. O vitosti lisice lahko namreč beremo v zgodbi *Lesica, med an medvèd – La volpe il miele e l'orso* (prim. ATU 15: "The Theft of Food by Playing Godfather"); prav tako v zgodbi *Lesica, ouk, med an medvèd – La volpe, il lupo, il miele e l'orso*, kjer volk in lisica prideta do medvedovega brloga in lisica poje ves njegov med, potem pa si obriše gobec na spečem volku. Ko medved odkrije, da hrane ni več in da se volkova dlaka svetlika od medu, ga hoče kaznovati, ne da bi volk vedel zakaj. V pravljici *Ouk, ser an lesica – Il lupo, la volpe e il formaggio* prepoznamo tipa "The Wolf Dives into the Water for Reflected Cheese" (ATU 34) in "The Wolf Flees from the Wolf-Head" (ATU 225); *Lesica an jež – La volpe e il riccio* pripoveduje o lisici, ki se pozimi zateče v brlog, ježek pa jo prosi za gostoljubje. Lisica presenetljivo pristane na njegovo prošnjo, vendar jo čez nekaj časa jež s svojimi bodicami spodi iz brloga in ga zato lisica še vedno čaka pred vhomom (prim. ATU 80: "The Hedgehog in the Badger's Den"). Iz zgodbe *Lesica za dejklo – Una volpe in servizio* izvemo, da je lisica večkrat obiskala kokošnjak ženske, ki jo nekega dne vendarle ulovi. Lisica jo prosi, naj jo pusti živeti, saj jo čakajo lačni mladiči. Ženska predlaga lisici, naj ji služi kot dekla, ona pa bo poskrbela za hrano zanjo in za njene mladiče. Lisica res opravi svojo dolžnost in nekega dne pripelje s

seboj vso družino, da jo pokaže presenečeni ženski. V zgodbi *Væçerja u štrúcu – Una cena mal riuscita* se lisica, pes in mačka odločijo, da bodo skupaj pripravili večerjo. Lisica ugrabi piščanca, pes prižge ogenj in mačka kuha, vendar ga, ko je piščanec skuhan, lisica zapleni in zbeži. *Mačka re na uijškò – Il gatto va alla guerra* odgovarja tipu "War between Wild Animals and Domestic Animals" (ATU 103); v tej pravljici se pes in mačka povežeta in premagata volka in medveda, ki prestrašeno pobegneta. Zgodba *Pæcínje štaválne – Un cane ... con gli stivali* pripoveduje o psu, ki je zajcu naročil, naj mu gre po škornje k čevljarju, potem pa ga mora loviti, ker si jih je zajec prisvojil. *Dan star pas an ouk – Il vecchio cane e il lupo* pripoveduje o starem psu, ki so ga hoteli gospodarji zapoditi, pes pa se dogovori z volkom, ki uprizori napad na gospodarjevega sina in ga tako reši. Volk pa za svojo uslugo zahteva in dobi nagrado. Zadnja zgodba *Dna pastierca an dna lesica – La pastorella e la volpe* pripoveduje o zaupanju med lisico in pastirico in se uvršča v ta sklop, četudi se po zvrsti razlikuje od prejšnjih.

V drugem sklopu najdemo pravljice različnih zvrsti in vsebin. Pravljica s čudežno vsebino *Dna nuojc strašnà – Notte da incubo* je različica znanega pripovednega tipa "The Dead Bridegroom Carries off His Bride" (Lenore) (ATU 365). Med najzanimivejšimi pravljicami celotne zbirke naj omenimo ravno zgodbo *Sveta Mrétaca*, ki jo lahko povežemo s tipom "The Kind and the Unkind Girl" (ATU 480). V subiški pravljici je čudežni junak, ki pomaga prijaznemu dekletu, sveti Jurij. Pravljici *Dna sklieda lesena* in *Ta nauada je kriua* odražata tip "The Ungrateful Son" (ATU 980). Tudi tip, ki ga srečamo v pravljici *Usak suoj križ* oziroma "One's Own Cross is Best", je dokaj znan in ga lahko povežemo s tipom ATU 844**. V pripovedi *Mlinarja* pa izstopa lik prebrisanega mlinarja in subiškega domačina, ki spominja na motiv prevaranega hudiča. Da bi se izognil plačilu za mletje, domačin vedno plača mlinarja z napoleonom; nekega dne pa mu mlinar vrne razliko v stotinih, ki jih ta človek še vedno prešteva (prim. tip ATU 1182A "The Copper Coin"). *Za dan bobic sierkà* je pravljica na formulo, to je značilna zvrst ustnega izročila.

V naslednjem sklopu z naslovom Pripovedi o svetnikih in svetih osebah najdemo zgodbo *Buoh je utenu slieme*, v kateri se Jezus in sveti Peter odločita, da zgradita Baziliko svetega Petra v Rimu; to je zgodba, ki spominja na legende o ustanavljanju krajev čaščenja; ali pa pravljico *Svet Petar an Krištuš*, kjer srečamo tip "Christ as Matchmaker" (ATU 822); *Žeja je hudà* pa pripoveduje o svetem Petru, ki se noče skloniti, da bi pobral češnje s ceste, in ko vidi, da iz neke žabe brizga voda, je noče piti in se zato ne more nikoli odžejati; iz pravljice *Svete Marije so ukradla Krištuša*

izvemo, da so hudobni ljudje Mariji ugrabili otroka, to je motiv, ki ga lahko povežemo s ciklusom pripovednih pesmi tipa 77. *Tičica pestrna* / B (prim. *Slovenske ljudske pesmi III*, Ljubljana, 1981), ki je zelo razširjen v Reziji in drugih krajih Slovenije. V tej zgodbi sejalcji pšenice pomagajo Materi Božji najti Jezusa, Marija pa jih nagradi tako, da pospeši rast pšenice, v kateri se bo nato skrila, da bi ušla pred hudobnimi ljudmi, ki ji želijo ponovno odnesti otroka. V pravljici z naslovom *Svet Jur – San Giorgio* opazimo sklicevanje na lik svetega Jurija, hrabrega junaka na belem konju, ki je ubil zmaja; v tej zgodbi sveti Jurij z darili osrečuje otroke, ki bodo – po starem prepričanju – v gozdu ob rečnem toku našli nova oblačila. Zgodbi *Svet Lešjo* in *Lésić ... o Lésić* odražata ciklus pripovedi o svetem Alešu, iz katerih izvemo, da gre nek moški po svetu, zato da bi nahranil svojo družino, in ko se čez veliko let vrne domov, prosi za gostoljubje v hiši premožnih ljudi, ki ga nastanijo pod stopniščem. V drugi zgodbi *Lésić* ponazarja pokojnega moža, ki se prikaže nič hudega sluteči ženi.

Sklop pripovedi o bajnih bitjih je zelo obsežen. Posebno zanimiva je ravno prva zgodba *Stare babe*, ki po eni strani spominjajo na divje ženske, znane kot *krivapete* v Nadiških dolinah, *dujačese* v Reziji, *aganis* v Furlaniji, po drugi pa na bajna bitja, ki obvladajo umetnost predenja in ki jih lahko primerjamo s podobnimi junaki iz evropske tradicije – navadno so to starejše ženske, na primer Pehtra baba, Holda, Befana – ali pa s staroslovansko boginjo Mokoš, zavetnico predenja, tkanja in glasbe. Gre vsekakor za bitja, ki jih lahko povežemo z mitičnim pojmovanjem Magne Mater, včasih dobrohotne, včasih pa zle delilke življenja. V našem primeru bi pridevnik stare lahko potrdil dokaj razširjeno domnevo, da so se te ženske, prve prebivalke tega kraja, umaknile iz človeškega okolja in se zatele v gozdove ter da so zato, v značilnem ambivalentnem pristopu do bajnih bitij, lahko pomoč ali nevarnost za človeka. Tudi v zgodbi *Juána leda hišo – Juána cerca casa* prepoznamo lik divje ženske, ki v tem primeru čuva neubogljive otroke, ki jih je ugrabil *škretić*, to je pogost motiv tudi v zgodbah o orku.

Škret ali *škretić* je najbolj pogost junak v zgodbah o bajnih bitjih, ki jih pripoveduje Bruna Balloch. Lahko celo trdimo, da je v Terskih dolinah ta lik toliko razširjen, kolikor so na primer *krivapete* v Nadiških dolinah. V zgornji Terski dolini ga imenujejo *škarific*, to je naziv, ki ga poznajo tudi v Reziji, kjer pa se nanaša na ljudi s slabšalnim pomenom. Besedo *škrat* srečamo že zelo zgodaj v slovenskih slovarjih. Izhajal naj bi iz starovisokonemške besede *scrato* v pomenu 'gozdni demon'. Iz pripovedi *Škret – Lo škret* izvemo njegove lastnosti, in sicer da je ves oblečen v rdeče, da živi v gozdu in da rad nagaja ljudem. Pravljica *Čurinić* pripoveduje o škretiču, ki je za

kazen ugrabil otroka, ker ni šel k maši. V pripovedi *Stuo urat, use kompánje – Cento porte, tutte uguali* pa se otrokom, ki se zvečer pozno vračajo domov, dogaja, da se jim, ko primejo kljuko domačih vrat, prikaže sto enakih. Takrat zgrabi zmedenega nesrečneža škretič, ki ga neusmiljeno povleče v Juanino jamo. *Otročičə, počakita me – Aspettatevi, bambini* pripoveduje spet o deklici, ki zagleda v rdeče oblečene možičke. Naslov pripovedi *Ustavi se, na íme Bóa! – Fermati, in nome di Dio* pa je besedilo zagovora, ki naj bi dečka rešil čarovnije škretiča, zaradi katere teka naokrog brez cilja. *Dan žaki pouan klabučičə – Un sacco di berrettini rossi* pripoveduje o možičku, ki nosi s seboj polno vrečo rdečih klobučkov različnih oblik in jih neprestano zamenjuje. V zgodbi *Počiuála – Luoghi di sosta* najdemo škretiča, ki se norčuje iz moškega in mu po počitku ne dovoli, da bi se s svojim tovorom sena spet spravil na pot, ker ga zadržuje na mestu. Zgodba *Dan bieu konj – Un bianco cavallo* pa pripoveduje o škretiču, ki si prilasti belega konja in ga jaha celo noč do zdravamarije. V pripovedi *Štúbarjavə konjə* najdemo podoben motiv, v katerem si bajno bitje prilasti živali v hlevu, ki nenadoma vzletijo in se vrnejo nazaj v hlev šele zjutraj. V zgodbi *Me je zapejalo – Qualcosa mi faceva girare attorno invano* pa opazimo značilnost orka, kakor tudi škretiča, ki zapeljuje popotnika. V teh zadnjih treh zgodbah prepoznamo značilno ločnico med dnevom in nočjo, po kateri se del dneva, ki ga prebivajo duhovi, razteza od večerne do jutranje zdravamarije.

Pripovedi o prikaznih so značilna tema ustnega izročila in tudi v tej zbirki najdemo zgodbo *Parkaza*, v kateri se v belo oblečena ženska prikaže za cerkvijo, kjer se nahaja pokopališče. Ljudje mislijo, da je to nemirna duša in da je treba zanjo moliti, in tako vsi molijo in ženska se ne prikaže več. *Dna maša strašnə – Una macabra funzione* opisuje zelo znan motiv o maši duhov brez glave. Ženska sliši zvonove in teče v cerkev sredi noči, naenkrat pa zagleda procesijo vernikov brez glave, kako vstopa v cerkev. Med njimi je tudi njena botra, ki ji veli, naj gre domov, saj to ni maša zanjo. Ta stik z onstranstvom bo za žensko usoden, kajti po spovedi z župnikom ne bo več vstala iz postelje.

Četudi zgodba *Ta duja kozə 'srnjak'* ni čisto bajnega značaja, spominja morda na pripovedi, v katerih se nadnaravna bitja, kot sta orko ali hudič, prikažejo človeku v podobi kože, to je žival, ki v ljudskem izročilu velja za slabo znamenje.

V zadnjih sklopih so zbrane zgodbe, ki odražajo predvsem krajevne značilnosti. Prva skupina zgodb pripoveduje o subiški zgodovini in kroniki in se prične z lepo aitiološko legendo *Buoh je usjau Səbəd*, v kateri pripovedujejo, kako je Bog zgradil Trst, Gorico, Špeter in Subid s tresenjem hišk iz vreče. Druge zgodbe, kot je npr. *Pod*

Lipo, izpostavljajo zanimive, ne samo krajevne kulturne elemente: lipa, ki stoji sredi subiškega trga, opozarja na pomen, ki ga številni narodi pripisujejo temu drevesu. Priporočam branje tudi drugih zgodb iz tega sklopa, ki odražajo krajevne običaje ali razmerje z okolico.

V sklopu Pripovedi in verovanja z verskim in moralnim jedrom najdemo anekdoto o romanju *Na pot svete Marije de Lašárje – Sulla via di Lussari* in zgodbo *Sveta Marijčca na Porčínjo*, ki pripoveduje o prikazu Marije v kraju Porčinj. Zgodba *To nuojc na božic – Magica notte* pa govori o prepričanju, da v božični noči živali spregovorijo.

V zadnji sklop Zabavljive zgodbe in anekdote spadajo zgodbe o poročenih parih, o moških in fantih ali o ženskah in dekletih, kot je na primer zgodba *Kupíte dnaa muša*, kjer na prošnjo matere, ki želi sina poročiti z marljivo in delavno žensko, dekle odgovori "naj si kupi osla!" V zgodbi *Tas Čarnéje zberat dno ženò* najdemo podobno vsebino iskanja neveste. Izpostaviti gre manjši sklop pripovedi o posebnih družbenih skupinah, kot sta na primer zgodbi *Te od petjárje* ali *Ferdamana mazerja*, v katerih so glavni junaki berači; o drugih temah in motivih pa vas vabimo k branju.

Na koncu bi želel poudariti še eno lastnost zbirke, saj njena vrednost ni samo v številčnosti motivov in pripovednih zvrsti, ki so pravi bralni užitek, ampak tudi v tem, da lahko primerjamo zakladnico subiških pripovedi z drugimi iz sosednjih območij, kot so Nadiške doline, Rezija ali preostali del Furlanije, da sploh ne govorimo o univerzalni razsežnosti številnih besedil, kot nas opozarjajo Aarne – Thompson – Uther. Večkrat se dogaja, da tanka nitka povezuje izročilo nekega kraja z usodo maloštevilnih ljudi, ki nam zaradi lastnih zanimanj, intimnih vezi in čustev do svoje zgodovine omogočajo, da odkrijemo vsaj en del celotne dediščine neke skupnosti. V primeru Subida je to ena sama oseba, in sicer Bruna Balloch, kateri izkazujemo neizmerno hvaležnost, ker nam je preko svojih zgodb podala tako intimne in hkrati splošno deljive vrednote.

SVETE MARIJE SO UKRADLƏ KRIŠTUŠA ...

BRUNA BALLOCH

Svete Marije so ukradlə Krištuša, kər je biu mikan: še dan bot se so odle tlaté erde réčə. Onà je ledála nje sənícə jókuć.

Nəkídnə kontadínə so sjalə učenico tu dne njiue.

Sveta Marija jeh je uprašála:

“Oránčícə, kopánčícə,
sta čulə milo jókuć, milo plákuć,
sveto Mater poklícóć?”

Tə kontadínə so érdə rešpondálə nazaj svete Marije: “Biež damou, cingérca, ne hodó uóku cingerát!”

Sveta Marija jen je jala: “Bota cingerálə sedan krat sedan, vi an uaša red!”

Od tébot san so počnelə cingérjə cingerátə ...

Sveta Marija je šla tod njuh klíčuć an léduć Krištuša.

Ubì naprej je obriedla še drue kontadíne, kə so sjale učenico:

“Oránčícə, kopánčícə,
sta čulə milo jókuć, milo plákuć,
sveto Mater poklícóć?”

“Ubì naprej, gospa smó čulə na otrokò, kə je jokù,” so rešpondále tlaté kontadínə.

Sveta Marija je jala: “Hitíta usjátə, də kər priden nazaj, se skrijen tu učenico, će bo sila.”

Je líepo zahualíla te júdə an je šla naprej. Je obriedla nje Sənícə an se je uorníla nazaj ...

Tienəkadà je vidála te hudə júdə, kə će jo so blə vidálə, je so tiele spe ukrastə Krištuša. Tu te njiue, kə te dan prej kontadínə so sjalə, učenica je bla žej velikà an sveta Marija se je étu skrila s Krištušan an táko nan a je ohraníla za dan bot.

Zat viemò, kakò so šle réčə.

MARIJA V LANDARSKI JAMI

FRANCE BEVK

(1890 – 1970)

To se je zgodilo takrat – dva tisoč let bo kmalu od tega – ko je kralj Herodež preganjal in iskal Jezuščka, da bi ga umoril.

Mati božja je svojega sina zavila v pisano ruto, ga privila na prsi in bežala z njim po svetu.

Tavala je iz kraja v kraj, bežala s suhega na morje, z morja zopet na suho, a Herodeževi hlapci niso mirovali, niso odnehali, zmeraj so ji bili za petami. Imeli so strog ukaz, krut ukaz, da Jezuščka morajo izslediti, ga Materi božji iztrgati iz naročja in ga umoriti.

Marija in Jezušček nista imela miru in počitka ne ponoči ne podnevi, skrivala sta se po hišah in v gostilnah, v votlinah in v duplih stoletnih dreves. Bilo je tudi takrat mnogo dobrosrčnih ljudi, ki so jim nudili zavetja. Bilo je pa tudi mnogo hudobnežev, ki so ju izdajali: »Tu sta bila, tod sta hodila ...« Večkrat sta izmučena komaj legla, da bi se odpočila, že sta morala zopet v noč in v temo, v mraz ali v pripeko, v dež in v veter. Dolgo sta hodila, dolgo blodila, dokler nista nekega dne pribežala v Nadiško dolino. Materj božji so od dolge poti krvavele noge, da so se poznale rdeče stopinje, koder je hodila. Izmučena in trudna se je stežka držala na nogah, Jezušček ji je jokal v naročju. Še malo, majceno malo, pa bi se bila zgrudila in ne mogla več dalje.

Pod Landarjem je v strmen bregu čepela uboga ženica in pasla edino kozo.

»Kam tako tečeš z otrokom, kam tako bežiš?« je odgovorila Marijo.

»Ustavi se malo, odpočij se majceno, otroka položi v senco, da bo spal, jaz pa mu bom z zeleno vejico odganjala muhe.«

»Ne smem se ustaviti, ne smem se spočiti v senci«, je potožila božja mati Marija.

»Herodeževi hlapci so za menoj. Bojim se, hudo se bojim, da naju dohitijo, mi vzamejo otroka in ga grdo umorijo. Zaradi ljubeza Jezusa te prosim, skrij naju, ako moreš!«

»Bog pomagaj!« je vzkliknila ženica. »Če je tako, le brz za menoj! Le hitro, pa otroka mi daj, ki ga težko nosiš! Pazila bom nanj, ga mehko držala, le nič se ne boj!« In Marija ji je dala sina, ki ga je ženica mehko vzela v naročje. Pustila je kozo, da se je sama pasla, pa tekla po stezi proti sivi, skalnati steni. Mati božja jo je, trudna kot je bila, le stežka dohajala, zdaj pa zdaj se je spodtaknila in pala. In kamor je pala, povsod so zrastle trnjeve rože.

Ženica pa je vso pot tolažila jokajočega Jezuščka:

»Tiho bodi, ubožec moj, le nič se ne boj! To je božja stezica, nihče hudobnih zanjo ne ve, nihče zlobnih je ne najde, skrita bosta kot sladko jedro v lupini.«

Ustavila se je pred visoko steno. Sredi stene je zijala jama, Landarka jama, še danes se vidi. Zdelo se je, da noben pot ne vodi do nje, a ženica je poznala stezo, kozjo stezico, ki je peljala navzgor. Z Jezusom v naročju je hodila po nji, a Marijo je držala za roko in jo je vodila.

V hladni jami je sedla na sivo skalo, zibala dete v naročju in mu pela staro pesem o ubogi zemljici, o otrocih, ki se jočejo in ne morejo spati, ker so lačni in bi radi kruha.

»Spite otroci, zaprite oči, spanje prinese vam božje dari.«

Jezušček je zaspal. Tedaj je ženica ulomila zeleno vejico in mu odganjala muhe, da ga niso motile v spanju.

Medtem so Herodeževi hlapci pretaknili vso dolino, preiskali vsako koco, vsak grm. Ko Marije in Jezuščka niso našli, so se čudili in odšli proti severu.

Jezušček je bil rešen.

»Veliko sem ti dolžna«, je rekla Marija ženici. »Kaj naj ti dam?«

»Kaj naj mi daš, ko si sama uboga!« je odgovorila ženica. »Bodi za božje plačilo.«

In tedaj se je Marija ozrla po ubogi zemljici na pobočjih Mije in Matajurja, kjer otroci od gladu ne morejo zaspati, in se je blago nasmehnila. Segla je v nedrije in dala ženici kostanj.

»To naj ti bo v božje plačilo«, je rekla. »Vsadi, da otrokom zrasede kruh in bo zelen plašč ogrnil gole obronke.«

Tako je dejala Marija in z Jezuščkom odšla čez Matajur na Tolminsko. Herodeževi hlapci so ju za zmeraj izgrešili.

Uboga ženica, ki je imela eno samo kozo, je vsadila kostanj, v prgišču nosila vodo iz Nadiže in ga zalivala. Zraslo je košato drevo in bogato obrodilo. Otroci so pobirali njegove sadove, jih pekli v žerjavici in uživali.

Tako je prišel kostanj v Slovensko Benečijo. Njegovi gozdčiči še danes pokrivajo siromašne obronke.

V Landarski jami, v kateri se je skrivala Marija z Jezuščkom, stoji dandanes oltar, a v njem soha čudodelne Matere božje.

BATABUJ

SILVANA PALETTI

Pravica za otrokè

– Huhuhuuu! – Dän Huhuvac tuw nuçi se glasi war ne vlike hrastè ta stran te wadè. Pleši, rizwaja, se herçi, čipiri na ni vejè, gleda wštinik po vasi.

– Huhuhuuu! Kako to lepo po guzdu, je forçi šçe du? Moj svit je izde, pojta vidit muç riçi je po vasi! –

Wse muçi, nišçi, ne glasa, ne pare po vasi.

Tu nuzde to zašlivi, zaščarbatani, na veja škreçi, wlehni, spadi na dolgo liži, muçi ...

– Huhuhuuu, du je itu? – Nišçi, wse muçi. Luna, skuza veje od teh hrasti pusviti za vidit, ko to se di, černe since se prožjo po guzdu, na bilin skala od gore luč blišçi, čas liti. Tuw wasi dan turan growç zarjuvi. Tun, tun, tun, tin tun. Huhuvac se stresi, vejo pridi.

– Huhuhuuu je šçe du? –

– Nuvik, nuvik – Dan drugi glasiç se pardi.

– Nuvik, nuvik po guzdu si ja najviç! – Na Kuiça mu zarjuvi.

– Huhuhuuu, čuj, čuj, ko na di, tuw nuçi si ja guspudin! – Huhuvac rišpundal.

– Muik, muik, boš vidil, boš vidil, ko boš manji! – Kuiça zarehnula, skranje stresla, daleç wlatla.

– Hu, huu, huuu, ko za na raca duji to ita? Huhuvac, dan mjar lit je izde, pleši, puji, gospudin od gozda je, na daleç vidi, od wseh vi, zna – Huhuvac ji rekal.

Dän kus, ki tako lopo snuwal, spal, dan bot to ga pribubilo, je stresal glawo, zarjuvel:

– Ko, ko za dan batabuj tawne, beršta spat piancarji, celo nuç po vasi! –

– Huhuhuuu du je itu? Vidi ka kwažuwan jaz po celimo guzdu, luna lepo mi sviti anu od wsè, od wse vin! – Huhuvac je rekal.

– A, itako! – Kus mu rišpundal – Čičigur, čewa vidit, ko bo din nu sunce po vasi, će to ka ti tuliko bradašçaš to valà!

Ko paršal din, Kus lepo pel, Huhuvac spal ...

Kus wletal tah njimù: – Hej kopari, mawa vidit ražun! –
Huhuvac spanjow wağal no vliko boćjo, zihnul, an rekal, an di: – Čuj, te prosin, guesnimi
to luć, ka man spat! – Anu an si lepo posjortal pojstar nu ġal glawo ta pod no skranjo.
To se vi, wže prijtet stuw lit, nu kar je te svit, da ražun, ni mori bit rizdiljana tami dān
Huhuvac anu dān Kus, zakoj wsak zna nu vi swo.

MAČOLETA PETA, MAGONIK AN ŠKRAT

ANNA MARIA CENCIGH

MAČOLETA PETA

Kar son hadila spat tje h muje none dou Kanac, jo son prasila nimer, ni me pavije dno štorjo an ta, k' me je plažala narbuj je bla ta ad "Mačolete pete". Intant, k' toune je sfigu vietar, ja son stala liepo to pasteje, zavita to plahutah flanelasteh.

Dan star mož, dan uduouac, je mu tri sin, dua so šli pa sviete, an bravac dieloc so liepo stal an so skranil soud, k' paj dan, paj te druh, so pašjal njuh ačjo. T' trejč sin, te buj mlad, k' je bieu z ačjan ta doma, se je ču dan nč au Čeniebole; ato nie blo ne diela ne franka. Je tu pakazat nja ači nja koražo z no rečjo, k' maj dan uan da tebat ni mu ne znu nardit: an je tu zapriet to Veliko jamo, k' je zuar at Čeniebole.

Uon s te jame pa ziman piha dan frdaman vietar. Življenje je blo težko za te star judi, k' nieso miel rat dru za žgat, kej ki blo mraz. Tel sin je pabrou use tou, k' je mu: jope ... koutre ... to staro oblačilo an je šu gor na goro tok je bla ta Velika jama. Je začeu dielat za jo zatakmit, kor je ču z vietran še dan glas mocjan, k' mo je jou: "Me ne zaperij muj sin, te prosn, tle notr!"

"Zakuo ne? Tle uon hod dan mraz, k' t' star ne morjo dapernest!" mo jou te mlad.

Vietar, alore, mo j' obejču dno tauolo preparado, mažiko, k' je tiela fornit njemo an te staremo ač puno roube za jest an za pit, če ni biou zataknu jamo. Sin je mu za jat lih dvie besiede "Tauola preparada".

Te sin uos kontent, ki mu še an ki za pakazat ač, je zadu tauolo an je šu damou. Trudan an zmrazen, si ustavu to aštarije, ma nie mu mučat za tuo, k' mo se je topalo a pr te Velike jame ...

Alore aštjer, intant, k' njaa žena ga je zamujala, mo j' luožu dno drugo tauolo za to mažiko ...

Kor je rovu damou je hitu paviedat tuo, k' mo se j' zgadilo a pr te Velike jame.

Kor je rovu damou, te sin je paviedu ačjo, kan je šu an kuo je tu nardit an mo je paviedu ad vietra. Je luožu dou tauolo an je jou: "Taula preparada!"

Nč se nie topalo an maj no jedilo si je pakazalo, tej k' jou Vietar. Alore te sin jezan je šu ah jame za jo zapriet tel kolp zaries.

Še tel bat je ču te glas, tej de be hadu tas ta druga svieta, k' ga je prašu, de ne stuoj zaperjat jame, k' an mo će dat dno mušo "caga bes", k' serie soud, će se uzdine rep: ja, palanke ourave ...

Te mlad še dan bat je nahu adprto jamo an je peju damou mušo. Ta doma se more viedat, koka si je ujezu te mlad, kor muša mo nie pasrala ourave palanke ma ki družaa ... Buj jezan, ko te druh bat si je čjepu an je šu ar h te Velike jame za zapriet za nimir usta vietro notr.

Vietar je zastopu, kuo mo si topalo temo sino; tel bat mo je šenku Mačoleto peto: dno liepo an čudno palco, k' je tiela zbutat tistaa, k' je bjou jou: "Mačoleta peta" ...

Vietar se je stuoru abejiat, de ne pavje aštierjo to trejčo besiedo, ki b' bla ustavla palco, ke je pokala tej to nagumno.

Tale besieda je bla "Rat". Še tel bat te mlad je pustu adprto jamo an je šu prez viedat, kuo si blo zgradilo to aštarije softo paten.

"Če me s' imbroju, na boš pihu vič uon z jame, drž na pamet!" mo jou Vietro.

Te mlad nie paviedu aštierjo to trejčo besiedo "Rat" an te, k' je jupu to dno drugo mrvejo tej tiste, k' mo j' skru kak dan nazej, an taka mo j' žgambju še palco.

Te sin je bjou pa pot, kor je ču jokat an uekat to astarije an moža, k' je utieku ...

Je šu nazaj an mo jou aštierjo, k' će ustavt Mačoleto peto, k' ga je pokala tej to nagumne, lih će mo j' biou uornu nazaj tauolo an mušo, k' mo j' dou vietar.

Taka te sin je jou "Rat" an Mačoleta peta se j' ustavla an je mu nazaj njaa tauolo mažiko an njaa mušo "caga bes" an palco, k' ad te dan je bla držala deleč tas njaa kiše larn an rezbujnk za nimer. Taka so stal liepo use Čenieboc. Vietar au Čeniebole sfiže uon s te Velike jame kor more se našnje dan.

MAGONIK

Use Čenieboc poznajo an se bajo Magonika. Magonik je dna magla, k' se zlija oku Sveta Sntonha zuar ad Čeniebole an se nateja dou pa dalinah tej dna koutra biela, mrzla an strašna pa ziman, kor nos poleco. Magonik se pakaže tje u jesen an prnese mraz, vietar, daž an zimo

Te star pravijo, d' dan bat je biou dan šlavek, k' je tu ustavt Magonika zuar na krožade a pr kapele Sveta Sntonha, tok se j' rodu za de se na bo natjegu pousen tej dno strašalo: ga je tu konfinat ato.

Te šlavek je biou dan aspuot, k' je nasu dne černjele hlače, je biou abliečen to aspuoda ma niemu nč z aspuoda; je biou dan rezbujnk, k' je hadu taz dne uas tje u to drugo, judi motet.

Je blo na kanac lieta an Ema je nesla dan kaš kampierja an dvie koše fažuola dou na Strmac kambiauat s soljo, z gouno an z moko. Magonik je biou učepnjen a pr kapele Sveta Sntonha. Ema je srenčala Anuto tas Podcierkue. Se so pazdravle an ta je začela pravt za dna aspuoda, k' au nje uas je abejću inkatežemat Magonika, tok načenja an je vemulu ad usace kiše dan zakji kampierja za njaa plačilo. Ema je šla taz Anute an je klimpala lauo. Dou na Strmace je baratala liepo nje reč an je šla nazaj na nje kišo au Čeniebole.

Ta doma je napravla no morco večerje. Je bla uduoua an zlo buožeca ...

Druh dan je vidala nje kravco tje u hlieue, kor je čula zuon.

"Kuo se je zgadilo?" se je jala sama s sabo an je veletielja tje na arico. Ato so bli žej puno jude zložen na kole oku dna aspuoda, k' je mu črniele hlace an ga so paslušal.

Ema se je učepnela to sret tiste kolet za čut liepo, kuo prav aspuot.

An je abejčaju judan ustavt Magonika zuar na gore, a pr Svetemo Sntonho za ne bo hadu dou njuh uas mrazet judi an žvino, ma usaka fameja mo je bla muorla dat dan ser za lon. Je pravu, k' an će nardit dan mier s tin sieran an taka je tu ustavt za nimir to mrzlo maglo. Ema dou nje kliet je miela lih dan ser an s tistin, no morco pa boto, s polento, s kampierjan an s fažuolan je bla muorla prenest celo zimo: koka mo jo je miela dat aspuodo? je mliela to nje laue. Ema se je aglasila: "Nisen maj čula, d' s sieran se ustouja Magonika, ma mulce kor kruljo ad lakat, ja."

Je šla pred njaa an mo je trucala s poucan ... An aspuot, je hadu nazaj z ritijo ne mor pa boto, se je abrnou an se je ulieku uon s te kolet. Je uzdinu velado an je uteku uon s Čeniebole ar pruo Sveta Sntonha. Maj dan ga nie vidu vič, mare ga je paždru Magonik. An taka ser je reštu to kliet za zimo daprnest an Magonik je šinje uos gobast tej dno strašalo, k' se natiega an zlija pousen zuar na Čeniebole.

ŠKRAT ZUOR NA PADCIERKUE

Dan bat, nedeja au Padcierkue je bla zaries spečal zatuo, k' to te uas so miel cierku lih ani ... an taka Vila, Pedroza an Drejan, so hitiel iti uh maš dou Padcierku. Atrake so pršli pred cierku pr th prv h za se mor pajerat kop ..., d' se skriuat z družem atrake.

Pa maše, njih matera so uzele uos športe južno, k' so prnesle za sabo. Patn ko južne, žene se so pauarile z družem žen; atrake se so matejal an može, k' so dielal cieu tiedan to njue ol oku kuote, se so sproujal to aštarijo an so jeral d' čarte, an babe zuna.

Kor sonce je slo tje zat, use so letiel damou prej, k' jih ne jeme nuoč. Dno nuoč atrake ad Padcierkue so tiel kompanjat za ne mor pot njih znanc. Ma si je skleto aglasila dna žena, k' jih je vidala: "Uornita se rouno nazaj atrake, k' je masa pazno!"

Use se so uornil nazaj, lih Tonin, ki je biou te narbuj mikan ne. Alore žena je začela uekat: "Tonin, uorni se rouno nazej, k' će prit Škrat ... Škrat Svetaa Trnika!"

Alore Tonin an te druh atrake se so spravl oku Čilje, dna žena zlo stara, k' je začela pravt: "Morta viedat me atrake, panač zuar na gore hod Škrat ... Maj dan ga nie vidu zatuo k' je zlo furbast. Staji nimer za horbatan an je nimer pront za se skrit, će kak ga vid. More iti, k' je še tle an mi ga ne vidmo! Ma te, k' ma nasrejčo za ga preledat, ne ušafa vič pot za se uornit damou zatuo, k' Škrat kaže nimer judan an atrakan to kriuo pot, ne to prauo. Puno jude diejo, d' so vidal dan pouac ... Te pouac je kazu pot, je biou pouac Škratu: me atrake! An te k' ga je vidu nje biou dobr vič ušafat pot ad nja kiše. Dan tisteh je biou Vecenc. Je veletu uon z aštarije te zadinj. Je uneu njaa lomin an se je inviju za iti tje na Vilo, ma je hadu ... hadu ... hadu an je pršu speka ta na krožado. Alore je šu pa te druze pot an Škrat ga je zapeju au Pedrozo. Vecenc se je abrnü nazaj spe na krožado Ato, tel boo mož je začeu borlat an klicat judi na pamuoč".

MORÀ, BALADANTI AN KRIVAPETA

ADA TOMASETIG TROGARJEVA

OREH OD MORE`

Ankrat je biu an mož, ki je meu nu ženu, ki je usaku nuoč ustajala an šla uoz kambre. An, kar drug dan, mož ju je uprašu, kje je bila je guorila, de je bla šla scat al po blaguo, ki je bluo ostalo uone an takuo.

Anta je teu pru videt, kan hode vse noči an takuo je uzeu an velik hlobac une an počasu, kar je spala, ji je zavezu nit oku noge.

Kar je ustala uoz pasteje an je šla, je počaku nu malu an potle je šu za nitjo.

An je paršu če pod an velik oreh, glih go za vasijo.

Njega žena je bla at, ki je objemala tel oreh an ga je cmukala.

Kar je tuole videu mu je tielu prit huduo an potle ju je uprašu:

– Ka tuole hodiš dielat use noči, ka te nie špot?

– Ne, – jala – takuo san bla stvarjena, san na Morà, pa nečin hodit maltrat judi an takuo usako nuoč hodin cmukat tel oreh.

(Tuole se je godilo gu Ruonc)

DAJ MU, DAJ MU!

Su pravli te stari, de Baladanti so hodil faglat go po čime od bregi, ta na križanu pot, an so se tukli s faglami, od zvičer do družega dneva.

Vsako lieto su se tukli, kar so ble Svete Noči.

Na vilju Svetih Treh Kraju, po vičerji, je biu šu an mož goz Marsina požegnuvat njive, ki je meu go za vasjo.

Anta je videu, gor deleč, Baladante, ki so se tukli s faglami, anta je zaueku:

– Daj mu, daj mu!

Anta je videu, de vsi su letiel dol pruo njemu s faglami.

Uštrašen, je leteu damu. Kar, vas usopjen, je prestopnu prag, Baladanti so bli že pred hišo:

– Srečan si, ki si paršu pod toju strieho, če ne si biu videu, ka je bluo naco s tabo!

Ku blisk su paršli gos čime brega do pred njega vrata.

(Sarženta)

PREKLETA KRIVAPETA!

Vsaka vas je miela nje Krivapete.

So živiele tu jamah, tu čelah, na samin. So an pomale juden, če so bli spoštljivi. Go za Mašerah, družina od moje mame ima an sviet, ki se kliče Go par krivapet, atu je na jama an notre so stale Krivapete.

An tu vas je bla umarla na žena mlada an je bla pustila no čičico an moža.

Mož jo je uozu za sabo, kar je hodu dielat če v njivo al pa gu host.

An dan na Krivapeta jo je vidla, ki je spala ta na jop an je bla vsa azčesana an narodna.

Takuo, zguoda, kar mož je biu ta v hlieve, Krivapeta je paršla an jo je umila an počesala. Vsak dan.

Anta mož je teu zastopit, duo čese njega čičico, an se je skru če za vrata.

An je videu, de je bla Krivapeta.

Je bla liepa, samuo je miela noge krevjaste: parste ta zad an peto ta spried.

Takuo an dan je paršu tu hišo an je jou:

– Oženi me an boš ti gaspodinja tele hiše. Si barka an čičica te če rada.

– Ja, – jala Krivapeta – pa me na muoriš maj klicat Krivapeta.

– Na buoj se, – jou mož.

Pa je paršu an dan, ki mož je biu šu du Sauodnjo za niešne opravila. Je bla ura za iti če v štalo an šele ga nie bluo doma.

Krivapeta je mešala pulento an je čula, de ta v hlieve krave so bulile.

Je pustila pulento an je letiela če v hliev. Jin je vargla senuo tu jaslo an je spustila tele če pod kravo.

Potle je hitiela nazaj če v hišo, pa pulenta se je bla že zasmodila.

Ju je zvarnila vsednu če na dasko an je šla pa muzt.

Kar je paršu damu mož, je biu no malo parpit. Se je usednu če za mizo an je začeu jest.

– Prekleta Krivapeta, – jou, – na znaš še kuhat, si zasmodila pulento!

Tu an žlah Krivapeta se je zubila an on je nie vič videu.

Poskrivš je hodila česat čičico. An ji je šivala biele kikje an pledla unaste hlače. An jo je učila vse, kar na žena muore viedet.

(Sarženta)

TRI PRAVŌCE

BRUNA BALLOCH

DAN BOO ZLUODI AN NAPOLEONI

Dan Porčijen je šu tæ od Uahna or na Porčinj: tebot se je hodilo po nouah or an dou po trojah. Je nesu dan koš reci or ... Je bjeu trudan, lačan, žejan an potan. Se je ustau za se opočit lih tæ pod ćeščelan tæn orenjæn. Je sednu tu dno sienco, pod dan kostanj an se je hladu ... kær je ču nacao, kæ a kliče:

– Duš, bæl tu rado oboatieti, ti?

– O, ver trjesk, se vje ... Ja san dan bo zluodi! ... – je jau mož an je doluožu – Ma ke me pozna tla u te hosti? Nič!

– Sæ dan človek koražan, Duš?

– San rat koražan, kær se ne bojin maj dnaa!

– Pomerki se uoku an uoku ...

Dna stvar štrašna, tej dan drago se je miešala ubi tje ... Očæ so ble tej žarjavica, usta odprte an tu onju dan kjuč.

– Uzomi te kjuč! – je ču te las ... Tle je dan bank geljezan pouan napoleoni, kæ s tin kjučan moreš odprieti!

– Se vie, pou tæ jeh bon muoru datæ tebe, ni ries, barabar!

– Nejcøn ... niman potriebe soudo ja! ... Ti me daš tuo dušico an boš te ubi boate človek tla na tæn svetu.

Kær je ču tuo, te Porčijen je skočnu or, je uzeu nja koš an je šu, kæ je žgau damou pruot. San sabo je uoru:

– Buojši buožac, ko prez dušice! Buojši buožac, ko prez dušice!

Vietar uli etu, kær se re po nouah an se posluša zemjo, kæ pahti an vietar, kæ pravi usien tuo, kæ je ču te dan: – Buojši buožac, ko prez dušice! Buojši buožac, ko prez dušice!

MATERE ZLUODJAE PEJĆ

Tje u Čädade je dielu or muost na Nediže dan človek, kə ni tu za plačo palank təh aureneh, kə Čädajc mo so ponujal: jeh je uprašu družaa!

Tla te čudni inženir je obeču nardit muost tu dno samo nuojć. Čädajc mo so jalə, də mo čo dat tuo, kə upraša. Za se venest, to nuojć mo so muorlə pomat usi zluodji: je pršla pomaat še njaa mat. Je hodila po patokah pobierat tu rəmau, kə je bieu velel, tej dna plahuta, te narbuj debele pejći, kə so ble zuajane etu tod orah dou an jeh je nosila tje na Nedižo. Je pəršla pobierat kamunje še tu patok te maljiski, ou Malino. Kər se je vebrala uon s patoka, ta narbuj debela pejć, kə je miela tu rəmale, je je uon padla an se je zuajala spe nazaj dou patok. Se je dielu dan an ni blo vić kadà hodit za njo tako, zluodjaua mat jo je etu pustla.

Te pejći diejo uši "Ta je matere zluodjaua pejć". Mi kər smo ġijal də uijsko, se smo uarual od te pejćə, zatuo, kə jo se smo bali.

ŠTRIJE

Dan ospuot je viedu, kə štrije so ble še tla u Səbide, tej poušen. So dielale njuh kongrege dan bot po tiedne an on ni tu taa, ni tu ni dielajo slabo judan. Ni viedu, perə, ke so te štrije za jen potrucat an jeh mendat. Je ledu fin tə na libnah tej tə na Breviarji, kako jeh morjet obriest.

Je ledu ... ledu, obraću paġəne nuojć an dan ... Je bieu žej avəlid, kər mo je padlo oko tə na te besiede, kə je ledu (rank Tinić jeh je poznu, ma ja se ne naordan vić).

Ospuot je jau:

– Enje uas man, uas čon jeti tu skapce!

Vəčernca se je fənila an on je prebrau to rijo besied.

Judje so šlə uon, ma dan liep trop žen se so blodile naprej ... nazaj ... dou ... or ... Niso mole obriest urat od cierkue za jetə uon še one. So muorle stat etu celo nuojć zatuo, kə ospuot ni mu obriest tə na Breviarjo te drue besiede pər latin, za jeh liberat dan bot, kə je zdoviedu, ke so te štrije od naše uasə. Je zuonila jutrəncə an ospuot je šu tas sakrəštije tu cierku: etu so ble šnje use te štrije. So dale uoku njaa an a so usaa rəzprale: an mo so zele še Breviarij, kə ni ostanu cieu nencr čarton, kə je držu use čarte kop. Tebot štrije so obrjedle urata an dna po bot se so sfulile uon an so šle damou. Od tebot san, tla u uasə ni blo vidat vić štrij!

V SPOMIN

DINO DEL MEDICO

RENZO MATTELIG

Če bi mu človek sam odločit, kadà se rodit, za šigurno ne bi izbrau lieta 1940. Glih, kar so možje an puobi hodil na fronto brez, de bi viedel al se bojo varnil, miesca setemberja zvičer glih po rožarju, v Bardu se je rodiu Dino Del Medico. Ku vsi otroc v vasi je hodu v šuolo, pomagu doma an v gruntu an služu par maši. Za parslužit kako palanko je predaju po hišah "Matajur" an "Vita Cattolica". Po peti elementar Dino je "čaku". Čaku na kaj? Na nič, ku vsi drugi v tistih lietah. Kruha je bluo malo al nič, pa glava je bla bistra. Famoštar je tuole lepuo viedu an pošju k očetu dva delegacija: adnò iz seminarja v Vidnu an drugo pa manihu iz Padove. Očetu nie šlo po godu an iz tiste moke nie bluo kruha. V Vidnu je biu "Collegio Di Toppo", šuola za sinuove bogatih an za kajšnega riedkega saromaka: nie šlo, more bit Barjeni nieso bli zadost saruote. Pokazala se je možnost iti v Gorico, v slovienske šuole. Oča nie viedu, kaj pride reč "zaveden", je pa biu Slovenj an je Dina pošju v Gorico. Tam je bluo puno študentu iz vsieh kraju Furlanije Juliske krajine an Dino se je sreču z "manjšino". Spoznu je našo skupnost an nje zgodovino, se naučiu brat an pisat po sloviensko. Nie pa še zaviedu, de v tistih cajtih v Bardu an po vsi Benečiji se pokazat za Slovienja je biu smartni grieh. Kar je paršu damu za Božič, je šu, ku po navadi, k maš an se je parbližu utarju za Sveto Obhajlo. Famoštar ga je preskoču. Takuo je zviedu, de je biu "škomunikan". V pridgi gospuod nunac je pred celo vasjo oznanu, de Dino an vsa družina ne morejo bit kristjani, zatuo ki so Slovienj an tuole pride reč komunist brez boga, viere an špotà. Vse viernike je opozoriu, de naj se daržjo deleč od tiste hiše, kjer se odperjajo vrata paklà an če marliče denejo tu karsto, ki jo je nardiu Dinov tata, maringon, Slovenj an komunist, dušica ne bo mogla v nebesa. Parjateljju je ostalo malo an še malo pa diela.

Dino se je varnù v Gorico an tam, v Dijaškem domu, preživeu no malo liet. Kar je imeu sedamnajt liet je muoru pustit šuolo an nazaj iti v Bardo. Sudu nie bluo ne za treno, ne za korjero, kaj pa za "collegio".

Ku je dopunu osamnajtso lieto, skuoze adnegà znanca iz Terske doline, je ušafu dielo v Švici an začeu njega emigrantsko pot.

Na diele je zlagù an poviedu, de je karpentier, saj kajšan cvek je biu zabu v očetovi maringonariji.

Od sparvič je biu v niemški Švici. Drug jezik, druge navade, druga hrana. Ku vsi emigrant, tiste lieta venč part Italijani, je biu samuo mlada an močna dielovna sila. Spat v barakah, jest v menzi od impreže, puno dužnost an malo pravic. Vsako lieto se je muoru vračat damu an nimar imiet strah, de bi ga na zagnal proč za vsako malenkost, ki nie šla po godu gospodarju al pa policiji.

Dobre volje nie manjkalo, takuo de ponoč se je veštudiù an ratu kapokantier. Impreža ga je potlè pošjala v francuosko Švico za začet nove diela v kraju Orbe.

Tja se je preseliu, kupe z drugimi emigranti v zadost lepo hišo, kjer so živiel, skriti žena an an pober, ki nie smeu iti v šuolo zatuo ki je biu "klandeštin". Dino ga je učiu za kar je mu.

Lieta so šle napri, diela nie manjkalo an Dino se je skazu pru dobar dielovac. Odparla se mu je pot do dovoljenja za celo lieto. Pride reč, de nie bluo vič trieba vsako lieto se varnit damu an znovič napravv vse karte an dovoljenja.

Narljeuš rieč pa je bla, de si mu parklicat k sebe družino. Po dugih liet so bli spet vsi kupe.

Tenčas Dino se je izkazu ne samuo mojster v svojim diele, puno se je zanimu an za socialne probleme, v parvi varsti tiste od emigrantu. Ratu je parvi italijanski sindakalist v gradbenem sektorju. Skarbeu je za pobuojšat barake, hrano an pravice tujih dielucu. "Šiopero" je biu prepoviedan, pa vsedno je nimar ušafu parmierno rešitev. Smo bli že par koncu šestdesetih lietih an v Švici, kjer so bli nimar buj napri ku v Italiji, v dobrih an slavih rečieh, se je začelo preganjanje emigrantu, posebno italijanskih an španskih, češ de kradejo dielo (an žene) domačinom. Pobrali so podpise an sklicali referendum, za vegnat vse emigrante.

Cajt je biu se diet kupe an se borit za soje pravice. Italijanske "Colonie Libere" an druge društva so ustanovile tudi v Orbe društvo "Circolo italiano". Dino je biu imenovan za sekretarja. Organizal so pogoste obiske par italijanskim konzulate v Lausanne, de bi seznanili pristojne organe o težkih razmierah italijanskih dielucu. Ustanovil so ekipo "Azzurri", kjer je puno beneških puobu cabalo balon,

srečevali so se za reševat socialne probleme, pa an za preživiet kupe tiste riedke momente počitka.

Na srečo večina Švicarju je odvarгла referendum, tudi zatuso, ki je viedela, de brez emigrantu ne bli mogli živiet bogato življenje an so se bli muorli parjet težkega diela, ki ga nieso vič marali.

Med tavžinti an tavžinti Italijanov je bluo an puno beneških Slovienju. Vsi, Dino med te parvimi, so že doma pokusli grankuobo besiede "Sclav". Tekrat, an v Švici, so bli že ustanovlieni "Fogolars Furlans".

Pa tam se je le zapielo kako furlansko, se je tuklo na karton an, kar je kajšan paršu iz Italije se je potožilo po Furlaniji an polilo kako suzo. Socialne pravice nieso tekrat imiele prestora v tisti organizaciji.

Tuole ne zatuso, ki Furlani nieso imiel iste probleme an težave ku te druž, samuo oni so se čul buojš ku ostali emigranti, so gledal vse od varhà, posebno "Sclavs".

Če Furlanija nie skarbiela za nje emigrante, Rim pa še manj. Kje naj bi ušafali dielo doma za emigrante, kam iti po zlate "rimesse", ki so vsak miesac pitale italijanske banke?

V tistih razmierah Dinu an drugim beneškim parjateljам se je rodila ideja, de bi ustanovil društvo, ki naj bi zbrala kupe emigrante iz Nediških an Terskih dolin an iz Rezije.

Parpričani so bli, de je trieba ohranit kar se da ohranit doma. Videli so potriebo, de ljudje, ki so šele živiel doma, se zganejo, de začnejo se otrest tistega strahu, ki so ga lieta an lieta italijanska an krajevna politika zabile v glave "Sclavam".

Parvi dan vošta 1968, nacionalni praznik v Švici. "La Charrue", hotel gostilna v Orbe. Niekih dvanajst Benečanov je bluo zbranih v gostilni. So bli že zbral no malo direcjonu slovienskih parjatelju an znancu.

"Je paršu cajt, de ustanovimo naš asocijacion. Če se ne bomo sami pomagali, še Buog nam ne bo pomagu!" Vsi so z veseljem sparjel idejo.

Tisti dan se je rodila Zveza Beneških Emigrantu.

Za začet so zbral parvi komitat. Dino nie mu bit notar, zatuso ki je dielu za šindikate an mu je bluo prepoviedano.

Marco Petrigh, je ratu parvi predsednik, sekretar Renzo Del Medico, podpredsednik Elio Vogrig an Silviu Feletigu so zaupal kaso (prazno).

Po stari navadi, izvoljeni so sparjel an plačal za pit.

Malo potlè v gostilni je odmievala slovienska piesem. Švicerji, ki so bli v gostilni za njih praznik so začudeni pošlušal an ploskal. Ankul nieso kaj takega pošlušal.

Na dan Švicerskega nacionalnega praznika, nie bluo vič "Sclavs". Je bla skupina mladih an kuražnih Slovienju.

Novica se je subit arzšerila po cieli daželi. Ku v kietni Svetega Antona, parjateu je poklicu parjatelja, vasnjan vasnjane, Slovenj Slovenija.

Zveza je močnuo rasla, v Švici an po cieli Evropi, kjer so dielal an živiel Benečani. "Stagionali", ki so se pozime vračal damu so od hiše do hiše preguarjal ljudi, de naj bojo ponosni na njih jezik an na njih kulturo, de naj ne obupajo, zatuo, ki nie napisano v Svetem Pismu, de Benečija muore umriet, de naš otroc se nieso rodil de bojo nimar emigrant. An tle par nas se more an se muore imiet dielo an šuole v našem jeziku.

Začel so se srečuvat na Dnevu emigranta, ki šele donas nose tisto ime an je narguorš slovienska iniciativa na Videnskem.

V Švico an v druge dažele Evrope je začeu parhajaj slovienski kulturni materjal. V družtvih Zveze so gostil domače skupine an kulturnike.

Tiste Slovienje, ki jih nieso maral, so začenjal vabit v Viden, v Tarst an celuo v Rim, kjer Benečani so se predstavil celuo parvemu Ministru, ki jim je odguoriu de imajo ražon, pa ... problem je zlo delikaten.

Zveza je rasla an ratavala nimar buj močna po sviete.

Dino se je odloču, de se varne damu. Tle je ustanoviu soje podjetje an puno parpomagiu za obnovitev hiš an hramu, ki jih je biu potres podaru al pa poškodovau.

Spet Slovenj med Slovienji.

Puno an puno liet je biu med voditelji Slovenske kulturno-gospodarske zveze.

V zadnjih lietih se je posvetiu pisanju. Pisu je puno bukvih, predvsem o domači hrani an domači barski kulturi.

Adnè bukva so mu parnesle veliko veselje: lieta 1997 v Pekingu so mu podelil "Gourmand World Cookbook Award". Med vič ku petdeset taužint bukvi so izbral njega "Tartufi in vino", ki ga je izdala Mladinska knjiga iz Ljubljane.

Zadnje lieto ga je boliezan huduo tarpinčila.

Njega duh sada se sprehaja po barskih hribih an dolinah, ki jih je takuo imeu rad an, ki jih je muoru takuo mlad zapustit.

PISMO IZ TUJINE

DINO DEL MEDICO

PISMO IZ TUJINE

Mama
domov hočem,
v naso kočo,
v naso bajto:
tam bil je raj,
tudi če včasih
bil sem lačen;
tam vse bo lepo,
mama!
Jaz ne morem več
tu ostati.
Mati, oh mati,
tu jaz umiram ...

MRAK V VASI

Večer nad vasjo,
hladen in tih.
Mogočne, težke
skale zro
v mrzlo dolino.

Noč, tišina.
Sneg rahlo pada.
Od časa do časa
vran črni zakraka
in voda govori.

Veter zapiha.
Po strmi stezi
mož truden stopa.
Pocasi stopa,
ker lačni ga čakajo
otroci doma,
on pa prazno malho
k domu nosi.

(Trinkov koledar za prestopno leto 1964)

ZDRAVKO REVEN JE BIL "NAŠ GOSPUOD" V BELGIJI

IOLE NAMOR

V Ljubljani je leta 2010 v visoki starosti umrl nekdanji izseljenski duhovnik, urednik in publicist Zdravko Valentin Reven (1921 – 2010), ki je bil pomemben tudi za Slovence v Benečiji. Poznali so ga naši emigranti v Belgiji, posebno tisti, ki so živeli v krajih Charleroi, Tamines in Mons, ki jih je kot slovenski misijonar pogosto obiskoval.

»Ko sem v letih 1948 – 1960 zbiral in obiskoval slovenske rudarje po zahodnem delu Valonije, sem bil tudi za Benečane "naš gospuod", medtem ko je italijanski dušni pastir kmalu začutil, da so ti ljudje z meje države nekaj posebnega«, je Reven pred leti zapisal v Trinkov koledar. Poznali so ga naši ljudje tudi drugod v Belgiji (v Franciji in Švici), saj je bil prav njim namenjen Slovenski glas Beneških Slovienju v Belgiji, ki ga je izdajal v letih 1952–1960. »Sredi tujega okolja sem jim skušal prinašati nekaj domačega, da bi jih dvigalo in bodrilo, pa tudi vedrilo po težkem in naporsem delu 800 in 1.000 metrov pod zemljo«.

Skušal je povezati beneške ljudi z rodnimi kraji, z versko in kulturno tradicijo Benečije in seveda širiti med njimi slovenski jezik. Poznali so ga tudi beneški duhovniki iz vasi, od koder so prihajali beneški emigranti, saj se je obrnil nanje in jih prosil, naj mu pošiljajo novice iz domačih krajev. Najbolj tesno in plodno pa je bilo njegovo sodelovanje z Antonom Cuffolom, ki je bil duhovnik v Lazah pri Podbonescu.

Marca 1951 mu je Reven poslal tri izvode poskusnega lista za Benečane. Cuffolo je zelo pohvalil pobudo in obljubil, da mu bo poslal »vse bolj važne novice iz lepe Nediške doline in vmes tudi kako lepo beneško ljudsko pesmico iz moje zbirke. Zainteresirati moramo naše izseljence za domače kraje in zato tudi pisati čimbolj mogoče

v tukajšnjem narečju in o domačih zadevah. Žal, da ne znajo čitati slovensko, ker se niso nikoli učili in ker to jim je bilo zabranjeno pod fašizmom in po fašizmu. Se bodo navadili. Tudi veselja do čitanja imajo premalo. Vzgojeni so bili v šolah v šovinističnem duhu in v sovražstvu do vsega, kar ni italijansko. Zlasti so nahujskani proti sosedom oziroma Jugoslovanom. Zato se mora ravnati z njimi previdno.«

Takrat se je začelo dopisovanje in redno sodelovanje med Revnom in Cuffolom. Iz podatkov, ki mu jih je posredoval lažanski duhovnik, je Reven pripravil ciklostirano brošuro (imenovali so jo boletin) na štirinajstih straneh z naslovom "Boj beneških Slovencev za svoje pravice", ki je izšla leta 1952. V njej so bili manjši in večji zemljevid, opis naše deželice pod Matajurjem in njenih znamenitosti, njena zgodovina, socio-ekonomske razmere in seveda stanje na jezikovnem področju. Po podatkih, ki mu jih je poslal Cuffolo, je Reven med drugim napisal, da je bilo leta 1952 v Benečiji kar triinpetdeset slovenskih duhovnij »in da le v štirinajstih od teh se v cerkvi govori slovensko«. Razumljivo je torej, zakaj je slovenščina že kmalu po vojni začela izginjati iz beneških dolin.

Po tej publikaciji so beneški emigrantje v Belgiji začeli redno dobivati še Slovenski glas. Izšlo je triinštirideset številok in sicer šest vsako leto v obdobju 1953 – 1959. Tem je treba dodati prvo v letu 1960, ki je bila tudi zadnja, saj se je takrat po dvanajstih letih dela med Slovenci v Belgiji Reven vrnil v Ljubljano. Slovenski glas je izhajal v 420 izvodih. Kot dokazujejo pisma, ki jih je prejemal od beneških izseljenec, je bila publikacija med našimi ljudmi po svetu zelo priljubljena.

Skoraj sočasno s Slovenskim glasom je nastajal Trinkov koledar. Junija leta 1952 je Cuffolo Revnu napovedal, da namerava izdati Trinkov koledar, julija pa ga je že prosil za "emigrantski prispevek" za prvo številko. Torej sta tudi pri tem zelo pogumnem kulturnem projektu tesno sodelovala.

»Po iznajdbi atomske bombe je to gotovo najvažnejši dogodek povojnih let. Presenečenje v nebesih in na zemlji!«, je napisal Cuffolo Revnu ob izidu prvega Trinkovega koledarja, ki je izšel v čast Ivanu Trinku ob njegovih devetdesetletnici.

Ko je Trinkov koledar izšel, je bil v njem Valentin - Zdravko Reven zapisan kot založnik (Rev. Val. Reven in delavci Beneške Slovenije v Belgiji) in tako je ostalo do leta 1960.

»Cuffolo je kar na svojo roko brez predhodnega vprašanja ali obvestila napisal, da sem izdajatelj koledarja jaz,« je pred leti v članku za Trinkov koledar napisal Reven. »Zaradi razmer se je pač skrnil za mojim imenom. Moj je le članek, ki sem ga tedaj napisal«.

Reven je bil torej pomemben sodelavec, velika opora lažanskemu duhovniku in protagonist pri prvih korakih slovenske izdajateljske in kulturne dejavnosti v Benečiji. Tudi zaradi tega smo mu zelo hvaležni.

IVAN VOLARIČ FEO:
PA ČE PRIDEJO VSE LASTOVKE / ONE NE PRINESEJO POMLADI¹

ŠPELA MRAK

Če bi dejali, da Feo o smrti ni razmišljal, bi lagali, če ne lagali, bi bila to vsaj pomota. V pesmi *Jaz* se je nedavno naslikal takšnega, kakršen je še vedno. Tudi danes, čeprav ga od 9. avgusta 2010 ni več tukaj.

JAZ

Nesrečni veter ki se vije skozi dimnike
to sem jaz
polh ki škreblija izza tramov
to sem jaz
oblak bežeč pred sonca žarki
jaz

v tesnobnih sanjah me srečuješ
to sem jaz
zapadli sneg na osamelih poljih
sem jaz
kaplja padajoča v reko
jaz

in ko sanjaš da sem živ
z rezilom prebodeš meso
niti kapljice krvi
sem jaz²

Ivan Volarič Feo je bil izjema, ki ni štel generacijskih lukenj, sledil stilistični modi bivanja in ustvarjanja, ki je govoril glasneje, če je bilo potrebno sporočati v (v)eter, in se tudi ni branil ponaredkov novega časa, navidezno je utiril nekaj vagonov, a preden si preveril, ga že ni bilo več na obzorju. Zbrala sem nekaj spominov nanj, ker so ti po mesecih, ko Feo manjka tukaj&zdaj, prav tako živi kot zgornja pesem, zgovornejši od biografij in fotografij in v neposredni intimnosti najresničnejša podoba, ki nas bo na najlepši način spet vračala v trenutke, ki smo jih vsak zase preživeli z njim – Sužijcem, avantgardnim pesnikom, nekdanjim hipijevcem, umetnikom širokih krajev, kmetom iskrene soške duše in improvizatorjem v kalejdoskopu življenjskih situacij, ki jih nima pomena spet in spet naštevati.

Ivan Volarič Feo: rojen 4. 9. 1948 v Sužidu pri Kobaridu kmečkim staršem. Osnovno šolo je obiskoval v Kobaridu in bil leta 1961 kot pionir določen za obisk pri takratnem maršalu Titu na dan mladosti 25. maja. Šolanje je nadaljeval na gimnaziji v Novi Gorici, v tem času pa se je začel ukvarjati z literaturo. Po srednji šoli se je vpisal na arheologijo in primerjalno književnost na Filozofski fakulteti v Ljubljani. Študija ni dokončal, ukvarjal pa se je s pisanjem poezije in se družil s takratno avantgardo v Ljubljani (Vojin Kovač Chubby, M. Hanžek, B. Ogorevc, grupa OHO ...). V letih 1971–1974 je urednikoval pri študentskem glasilu Tribuna, reviji Problemi, bil stalni sodelavec radia Študent. V letih 1971–72 je živel v prvi hipijevski komuni v Tacnu. Pesniški prvenec *Desperado Tonic Water* je izdal leta 1975 in istega leta odšel na služenje vojaškega roka v Čačak, kjer je bil sourednik DIS-ovega glasnika. Po vojski se je vrnil na Primorsko, živel v Sužidu in opravljal raznovrstna občasna dela ter kmetoval. Po dolgotrajni bolezni je v 62. letu v bolnišnici umrl 9. avgusta 2010. Pokopan je na pokopališču v Kobaridu.

Feo je pisal zmerno, posnel je precej glasbenega in filmskega materiala in se javnosti neštetokrat predstavil na odrih.

V intervjuju³ za Radio Študent je dejal, da noče biti kot Šalamun, njemu je sedem pesniških zbirk dovolj. V literarno zgodovino se je leta 1975 vpisal z zbirko *Desperado Tonic Water*, ki je bila ponatisnjena leta 1998. Leta 1984 izide druga *Oj božime tele dolince*, 1990 *Četverovprega za njene sanje*, *Despotov – Volarič* leta 1992, *Met kopja* 1995, zbirka kratke proze *Antofagasta* 1998, zbirka *Kratkice* leta

2000, katalog *Never Green Enough* 2005, *Žalostna sova* pa kot zadnja leta 2006. Ob Feotovi 60-letnici je pri Cankarjevi založbi leta 2009 izšla še antologijska zbirka *T'guwrš od t'grš (Ta lepše od ta grdih)*. Tedaj mu je bila v celoti posvečena tri-dnevna prireditev *Lukatelce* v Volčah pri Tolminu (pripravilo Kulturno društvo Myra Locatelli), pesniku pa so se takrat pridružili številni prijatelji: Tomaž Pengov, Jani Kovačič, Zlatko Zajc, Marko Breclj, Vlado Kreslin, Edi Stefančič, Andrej Trobentar, Zdravko Duša in drugi.

Feo je sodeloval z najpomembnejšimi slovenskimi bendi; aktivno z ansamblom Buldožer, od 1979 do 1983 je nastopal z Markom Brecljem kot Duo Zlatni zubi, kasneje s Hišnim bendom iz Kopra. Po letu 1990 je v svoji skupini "Feo & The Schmidt's" nastopal do 1998 (plošča IX. Korpus Delicti). Ob mnogih priložnostnih nastopih je sodeloval tudi s klaviristom Jožetom Zupanom, nazadnje pa s skupino Salamandra Salamandra iz Čadrga.

Feo je sodeloval v skoraj dvajsetih filmskih projektih, med bolj znanimi so *Butnskala* (1986), *Najlepša jutra so zjutraj* (režija F. Slak), ki je bil posnet med njegovim prestajanjem kazni zaradi prometne nesreče, *Kruh in mleko* (režija Jan Cvitkovič, 2001), *Desperado Tonic* (2004).

Najlepše spomine na Feota hranimo vsi, ki smo kdajkoli trčili ob njegovo nemirno, najraje vijugasto, še raje diskretno umaknjeno in spet presenetljivo opazno življenjsko pot nestandardiziranega sodobnika. Drznem si dodati svoj droben spomin nanj. Pred desetimi leti smo nastopili na popotresnem humanitarnem pesniškem večeru v Beli sobi Kobariškega muzeja. Feo je nekaj časa bral, se naveličal, pomečkal papir in ga zamenjal za orglice ... to je bilo igranje te vrste, da je postala Bela soba znosna ... Kasneje smo potovali z gospo Marto Filli in prof. Tomažem Pavšičem v Čedad na literarni večer prevedene Leopardijeve poezije v prostore KD Ivan Trinko. Feota bi pobrali v domači vasi, a smo naleteli le na dan odprtih vrat njegove hiše. Kasneje se je prepoten, s koso na rami, prismejal okoli vogalov, spili smo malo belega. Proti Benečiji pa odrinili sami, brez zavzetega kosca. Kasneje sva se srečevala pogosteje, vedno nepredvidljivo – kakor vsi – a vedno z razlogom, za klepet, posnetek, eno misel.

Ivan Volarič Feo je ignoriral sodobno tlačanstvo: »... zakaj biti človek / če sem raje ptica // zakaj v tem velikem zaporu / a ne na prostranstvih svobode // zakaj pod težo stresa / namesto lahkotnih korakov // zakaj odhajaš / če si raje tu«⁴ A ni bil ujetnik in podložnik hitrejših, bolj čuječih in komolčarskih – znal je biti to, kar je bil najraje, kar mu je bilo obenem usojeno: »mukoma sem se rodil / odsoten do odraslosti / po nesreči postal pesnik« in ob tughah in veseljih, ki mu jih življenje nameče, ohrani najpristnejše – igrivost in humor: »mojstru bom naročil / da mi na ograjo pred hišo / izdelava prelepo tablo / na kateri bo pisalo / POZOR / HUD / PES / NIK«.⁵

Kdor je Ivana Volariča Feota poznal dobro ali pač le naključno in bežno, ima kakšno zgodbo o njem in z njim. Živel je na kupe teh zgodb, s prijatelji, znanci, občudovalci in nasprotovalci. Feota bo zato vedno moč recitirati, citirati ali pa ignorirati.

Peter Pavletič, slovenist, knjižničar, ki je diplomiral na temo *Umetniško delo Ivana Volariča Fea*⁶, spremno besedo pa prispeval za antologijsko zbirko *T'guwrš od t'grš: O njem in njegovih duhovitih odrskih domislicah so mi v najstniških letih pripovedovali mnogi Posočani. Dokler ga nisem nekega dne tudi sam uzrl v živo – v klubu K4 ob njegovi 50-letnici in ponatisu Desperada tonic waterja. In bil mi je všeč. Čez nekaj let je čisto po naključju vstopil v moje življenje in za moj ljubi kruhek postal raziskovalni predmet diplomskega dela. Sem ter tja mi je prinašal zaprašene stvari – fotografije, plakate, plošče. Pa se mi je zgodil deja-vu. Vonjale so kot plošče, ki mi jih je nekoč podaril oče. Po rock n' rollu in šestdesetih. Ko so se bližala Feotova šestdeseta, sem zopet pričel brskati po njegovih rečeh. Prikradel se je ponovno tisti vonj, ki me še dandanašnji spomni nanj – na živega poeta z glasbo v duši, ki mi je dvakrat na poti v Ljubljano, kolikor sem se imel priložnost voziti z njim, kazal v eno rovtarskih grap nad Idrijo. V njej stoji stara hiša in do nje vodi le pešpot. Tam so snemali Feo & The Schmidt's.*

Matej Magajne, glasbenik (električna kitara), član zasedbe Salamandra Salamandra, ki se ji je pridružil tudi Feo: *Feo! Zame je bil najbolj normalen človek in hkrati največji posebnež med posebnimi. Vedno je bilo prijetno v njegovi družbi. Čeprav ga zelo pogrešam in me je njegov odhod zelo ranih, mi spomini nanj dajejo veliko poguma in moči, da lahko živim tako, kot si sam želim.*

Matjaž Hanžek, sociolog in književnik, nekdanji varuh človekovih pravic v RS, Feotov življenjski prijatelj, je v objavo odstopil kratka telefonska sporočila, ki sta si jih s Feotom pošiljala nazadnje.

Sm na Ukc, 4.nadst.

Odd. A. soba 3 in

čakam na operacijo.

Lp F

14 Jul. 2010 12:07

Od : Feo

Sem na Hvaru. Se vracam. Te

obiscem

jutri. Na zdravje! M

14 Jul. 2010 12:29

Za : Feo

Kako si?

26 Jul. 2010 18:52

Za : Feo

O. K. Mirujem do

jutri. Ajt

27 Jul. 2010 16:02

Od : Feo

Drzi se!

28 Jul. 2010 09:04

Za : Feo

Kako si dans?!

29 Jul. 2010 13:20

Za : Feo

Počasi in zanesljivo

gre na bolje. Thank's

29 Jul. 2010 13:26

Od : Feo

Navijam zate! Na zdravje! M

30 Jul. 2010 11:22

Za : Feo

Ja, na zdravlje-nje.

Matr sm nor.ajt

30 Jul. 2010 12:32

Od : Feo

Kako si? Lp m

18 Jul. 2010 16:08

Za : Feo

Pogojno kul. Vajo iz
petka bomo ponovili.

Več ustno. Aaaaajt

18 Jul. 2010 16:14

Od : Feo

Zalostna vest. Feo je

umrl. Pozd vlado k

9 Avg. 2010 21:54

Od : KRESLIN

Vlado Kreslin, slovenski kantavtor. Kreslinovo pesem, posvečeno Feotu, je ob otvoritvi festivala Poezija in vino letos na Ptuju Feotu v spomin recitirala ministrica za kulturo RS **Majda Širca**:

Fejotu

*Spokojno, tiho je morjé,
še bog bi metal žabice.
In ni je sape niti vala,
vse od Korčule do Hvara !*

*Potem pa se pripelje gliser
in vse razčeplizne,
pička mu materna !
(2005)*

Jože Štucin, pesnik, publicist, glasbeni pedagog, ki je s Feotom uprizoril več literarnih performansov, o njem pisal članke in spremne besede, je obupoval in mi pisal: »*Feo mi na da miru, že nekikrat sm se lotu, pa se mi vedno gromko smeje za hrbtom. nč na bo, ne bom ga zajebaval s posmrtnicami.*« Kasneje sva ga našla med pesmimi iz Štucinove zbirke *Na drugem bregu*. Ta ni posmrtnica, Štucin mi jo je poslal s privoljenjem: »*Feo te pesmi ni nikoli videl, pa še marsikdo drug ne. Če hočeš, jo lahko objaviš.*« Zatorej ...

NAJLEPŠI DNEVI SO PONOČI
(Feotu)

*Meso ujeto v kamen,
mrtva mavrica deževna,
klavska tema pod oblakom.*

*Seštevek mor je marmoren –
na jugu frajle, na severu friki,
šejtan v raju pije čas.*

*Pijan od nemih bonbonov,
zmeden od teme,
zablodel od hoje
se pokregam:
Bo že vendar dan!*

Jan Cvitkovič, režiser in scenarist, je v manj kot pol strani dolgi spremni besedi k Feotovi zadnji zbirki (pred antologijsko) *Žalostna sova*, 2006, zapisal: »*Da je Ivan Volarič Feo eden največjih pesnikov, na katere sem naletel, mi je končno postalo jasno, ko mi je v roke prišla Četverovprega za njene sanje (1990). Kristalno čisto, nežno, silovito. To so bile pesmi, ki so me zadele, prizadele in potem potolažile. Tako da sem hotel še. In tu je zdaj končno Žalostna sova. To je čarovnija človeka, ki je odrgel vso navlako.*«⁷

Feo je odšel, načrtuje se ustanovitev sklada Ivana Volariča Fea, ki bi omogočal nagrado za najbolj globokega mladega pesnika ali performerja. Tako zanj ni konca. čeprav je tudi o koncu eno napisal: »tudi konec koncev je le konec / je tam kjer se končajo vsi konci.«⁸

1 - Oj božime tele dolince, 1985, str.

2 - *Žalostna sova*, 2006, str. 14

3 - <http://www.radiostudent.si/article.php?sid=18482>

4 - *Žalostna sova*, 2006, str. 15

5 - *Žalostna sova*, 2006, str. 37

6 - P. Pavletič: Umetniško delo Ivana Volariča Fea. Tolmin, Filozofska fakulteta Ljubljana, 2003.

7 - Spremn beseda Jana Cvitkoviča k zbirki *Žalostna sova*

8 - *Desperado Tonic Water*, 1998, str. 82

PROFESOR NIKOLAI MIKHAILOV

CINZIA PECAR

Žalostno novico o nepričakovani smrti mojega bivšega univerzitetnega profesorja Nikolaia Mikhailova sem zvedela v trenutku, ko je zazvonil šolski zvonec in še nisem vstopila v razred. Takoj sem poklicala nekatere prijateljice, ki so mi potrdile, da je profesor Mikhailov umrl v torek, 25. maja 2010 v Vidmu. Ko sem prišla po pouku domov, sem takoj vzela v roke njegovo knjigo *Jezikovni spomeniki zgodnje slovenščine* (Trst, 2001). Ob ponovnem branju sem se povrnila v leto 1998, ko sem profesorja spoznala na videmski univerzi; z velikim zanimanjem sem sledila njegovim predavanjem o rokopisni dobi slovenskega jezika od Brižinskih spomenikov do Trubarjevega Katekizma iz leta 1550. Profesor je natančno analiziral rokopise in večkrat poudarjal, da je bilo to obdobje razvoja slovenščine zelo pogosto podcenjeno. Veliko pozornosti je posvečal tudi baltski in slovanski mitologiji, poudarjajoč pomen, ki ga ima ljudsko izročilo pri vsakem narodu. Bil je poliglot, saj je obvladal slovenščino, italijanščino, nemščino, ruščino, litovščino in francoščino. O jezikovnem aspektu sem se z njim večkrat rada pogovarjala, saj sem prav takrat vodila tečaje slovenskega jezika za odrasle v Špetru. To je postala tudi glavna tema moje diplomske naloge.

Nikolai Mikhailov (Nikolaj Mihajlov) se je rodil 11.6.1967 v Moskvi; leta 1984 je diplomiral iz francoščine, opravil magisterij iz klasične filologije na moskovski univerzi (l. 1989), doktorat o jeziku zgodneslovenskih spomenikov na univerzi v Leidnu na Nizozemskem leta 1998 (knjiga *Frühslowenische Sprachdenkmäler. Die handschriftliche Periode der slowenischen Sprache (XIV. Jh. bis 1550)* je izšla istega leta pri založbi Rodopi v Amsterdamu). Na osnovi njegove doktorske disertacije je nastala knjiga *Jezikovni spomeniki zgodnje slovenščine – Rokopisna doba slovenskega jezika od XIV. stol. do leta 1550* (Trst, Založba Mladika, 2001), ki ne predstavlja prevoda zgoraj omenjene knjige, temveč popravljeno, deloma spremenjeno

slovensko verzijo monografije o zgodnjeslovenskih jezikovnih spomenikih rokopisne dobe – od Brižinskih spomenikov do prve slovenske tiskane knjige (Trubarjevega Katekizma iz leta 1550).

V monografiji so objavljeni in obravnavani naslednji rokopisi (po kronološkem redu): pozdrav Ulricha von Li(e)chtenstein(skeg)la (1227), Celovski oz. Rateški rokopis (1362-1390), dve tako imenovani "večjezični pesmi" Oswalda von Wolkensteina (1416-1417), Stiški rokopis (1428, 1440), Kranjski rokopis oz. Kranjske prisege (1440(?)-1556), Videmski rokopis (1458), Škofjeloški rokopis (1466), Starogorski rokopis (1492-1498), Černejški oz. Čedajski/Čedadski oz. Beneškoslovenski rokopis (od l. 1497 naprej), Auerspergov rokopis (konec XV. – začetek XVI. stol.), t.i. "Slovenski načrt za pridigo" (konec XV. stol. – prva polovica XVI. stol.), slovenski "refren" iz "Ain neues lied von den kraynerischen bauren" (1515), rokopisni stavek W. Praunspergerja iz Turnirske knjige Gašperja Lambergerja (1544).

V uvodu avtor utemeljuje cilj in glavni motiv tega dela, poudarjajoč nujnost nadaljevanja raziskav v tej smeri.

V prvem poglavju na kratko predstavi vse zgoraj navedene rokopise; avtor tudi navaja, kje se nahajajo in kako se navadno datirajo, nato pa sledi shematičen pregled glavnih del t.i. "dobe rokopisov".

V drugem poglavju so objavljeni zgoraj omenjeni rokopisi.

V sklepu avtor navaja zaključke in nekaj še ne rešenih problemov v zvezi z zgodovino slovenščine in izraža upanje, da se bo preučevanje rokopisnih spomenikov nadaljevalo bodisi na praktični kot na znanstveni ravni.

Čisto na koncu knjige so priloženi: seznam literature, kazalo oblik, bogata avtorjeva bibliografija (iz katere izstopa tudi Italijansko-slovenski in slovensko-italijanski žepni slovar, Milano, Vallardi, 1996 – ponatisa 1997, 1998) in reprodukcije spomenikov. Kratka življenjska pot je Nikolaia Mikhailova leta 1990 vodila v Italijo, kjer je živel najprej na Južnem Tirolskem. V letih 1992–1998 je poučeval ruščino na univerzi v Pisi, kjer je istočasno predaval slovansko mitologijo. Od leta 1993 do 1995 je poučeval ruščino na univerzi v Trentu. Novembra 1998 je postal profesor slovenščine in predstojnik katedre za slovenistiko na univerzi v Vidmu. V študijskem letu 1999/2000 je predaval slovansko filologijo tudi na univerzi v Veroni. Na njegovo pobudo je leta 1998 v Ljubljani in Pisi (od leta 2000 v Ljubljani in Vidmu) začela izhajati mednarodna znanstvena revija *Studia Mythologica Slavica*. Na znanstveni in raziskovalni poti sta ga usmerjala velika strokovnjaka Nikita Tolstoj in Vladimir Toporov, s katerima je imel tudi prijateljske stike.

Šolski zvonec je ponovno zazvonil. Vstopila sem v razred in pričela svojim dijakom pripovedovati o važnosti zgodnjeslovenskih jezikovnih spomenikov. Dijaki so me radovedno poslušali, kot sem jaz pred leti poslušala svojega najmlajšega univerzitetnega profesorja Nikolaja Mikhailova, ki je nedvomno pustil pečat v zgodovini slovenskega jezika.

IZ DELA

IZ NAŠEGA DELA

KULTURNO DRUŠTVO IVAN TRINKO

6.1.2010

Čedad, gledališče Ristori
Dan emigranta

28.1.2010

Špeter, Slovenski kulturni center
predstavitve Trinkovega koledarja
in Novega fotografskega vodnika po Ljubljani
Sodelovali so: učenci Glasbene šole GM Špeter

19.2.2010

Špeter, Slovenski kulturni center
Mednarodni dan maternega jezika
predstavitve pesniške zbirke Alda Klodiča
Duhor an luna
Sodelovali so: Irena Popov-Novak
(Univerza v Ljubljani),
Lucia Gazzino (pesnica in prevajalka),
Mladi Beneškega gledališča, Davide Klodič

26.2.2010 – 28.2.2010

Kobarid 2010: Skupni slovenski kulturni prostor
Organizacija: Kulturno društvo Stol Breginj,
Občina Kobarid, Fundacija Poti miru v Posočju,
JSKD Ol Tolmin, Inštitut za slovensko kulturo
Špeter

26.2.2010

Kobarid, sedež Fundacije Poti miru v Posočju
pogovor z Aldom Klodičem ob izidu pesniške
zbirke Duhor an luna
otvoritev fotografske razstave Daria Simaza Beneč
ija v fotografiji
Sodelovali so: Davide Klodič in Mladi beneškega
gledališča, Oktet Bardo,
Oktet Simon Gregorčič

27.2.2010

Kobarid, Dom Andreja Manfrede
predstavitve knjižnih novosti in sodelovanja Posoč
ja in Benečije

Sodelovali so: učenci Glasbene šole Špeter,
Glasbene šole Tolmin-oddelek Kobarid,
Moški pevski zbor Matajur iz Klenja

26.3.2010

Breginj, osnovna šola
Spoznajmo naš skupni kulturni prostor ob Nadiži
predstavitve Trinkovega koledarja in pesniške
zbirke Alda Klodiča Duhor an luna
Organizacija: Kulturno društvo Stol Breginj,
OŠ Kobarid - PŠ Breginj, Občina Kobarid,
Kd Ivan Trinko, Kd Naše vasi Tipana
Sodelovali so: zbor Naše vasi iz Tipane, Ženska
vokalna skupina Breginj, Etno skupina Vika
Podgorska iz Sedla, učenci podružnične šole Breginj

27.5.2010

Murska sobota (SLO)
prvi festival slovenske narečne književnosti
Dialekta
Sodelovanje pri okrogli mizi
»Melodija in verz slovenske narečne poezije«
in simpoziju »Globaliteta – lokaliteta – identiteta«
Organizacija: Murskosoboška založba Franc-Franc

4.-27.6.2010

Čedad, Chiesa S. Maria dei Battuti
antološka samostojna razstava umetnice
Lorette Dorbolò
Lo deciderà il vento_Odločil bo veter
Organizacija: občina Čedad, Kd Ivan Trinko
Sodelovanje: Beneška galerija,
Inštitut za slovensko kulturo, ZSKD

4.6.2010

Čedad, Cerkev S. Maria dei Battuti
otvoritev razstave umetnice Lorette Dorbolò
Lo deciderà il vento_Odločil bo veter

10.6.2010

Čedad, Cerkev S. Maria dei Battuti
srečanje z umetnico Loretto Dorbolò,
večer glasbe in poezije
Organizacija: Kd Ivan Trinko, Inštitut
za slovensko kulturo, Beneško gledališče
Sodelovali so: gledališka igralka Franca Lovino,
Mladi Beneškega gledališča,
učenci Glasbene matice Špeter

4.-27.6.2010

Špeter, Beneška galerija
antološka samostojna razstava umetnice
Lorette Dorbolò
Lo deciderà il vento_Odločil bo veter
Organizacija: Beneška galerija, Kd Ivan Trinko,
Inštitut za slovensko kulturo
Sodelovanje: ZSKD

12.6.2010

Kambreško (SLO)
VIII. Kulturni dnevi pod Globočakom
predstavitve Trinkovega koledarja, nastop
Beneškega gledališča z igro Weekend na morju
Organizacija: TRD Globočak – Kambreško,
občina Kanal ob Soči
Sodelovanje: Kd Ivan Trinko, Beneško gledališče

27.6.2008

XVII mednarodni pohod prijateljstva Čeniebola-
Robidišče-Podbela – III Memorial Ado Cont
Organizacija: društvo Lipa in Združenje Alpincev
iz Čeniebole, Kamp Nadiža iz Podbele, Fundacija
»Poti miru v Posočju«
Sodelovanje: Kd Ivan Trinko, SKGZ Čedad
Pokroviteljstvo: Občini Fojda in Ahten, Občina
Kobarid, Upravna Enota Tolmin.

16.7.2010

Topolove – Postaja Topolove
predstavitve projekta Koderjana in knjige
Fabia Franzina:
Rosario de siénzhi_Rožni venec iz tišine
Sodelovanje: Društvo Topolove, Postaja Topolove

29.7.2010

Čedad, Palača Costantini
Kapljice zgodovine in kulture
konferenca: Imenitni Costantini na območju
Severnega Jadrana v 1. polovici 20. stoletja
(Franco Fornasaro): Zgodovinske in človeške
povezave med Idrijo in Čedadom (Tomaž Pavšič)
fotografska razstava: Immagini che raccontano ...
Cesare Costantini (1882-1960) (Kd Trinko)
kulturni program: glasbeni duo Marta Vigna -
Stefano Fornasaro, mešani pevski zbor
Tre valli_Tri Doline iz Kravarja
Organizacija: Družina Giovanni Costantini,

KD Trinko, Univerza za tretje obdobje
Sodelovanje: E.R.A.P.L.E. F.V.G.,
Slovinci po svetu, S.O.M.S.I.
Pokroviteljstvo: Občina Čedad

2.-15.9.2010

Gorica, Kulturni dom
antološka samostojna razstava umetnice
Lorette Dorbolò
Lo deciderà il vento_Odločil bo veter
Organizacija: Kd Ivan Trinko, Kulturni dom Gorica
Sodelovanje: Beneška galerija, Inštitut za
slovensko kulturo, ZSKD, SKGZ

28.9.2010

Špeter, Slovenski kulturni center
Dan evropskih jezikov
Filmski večeri: "Kaplan Martin Čedermac"
Organizacija: Inštitut za slovensko kulturo,
Kd Ivan Trinko

5.10.2010

Špeter, Slovenski kulturni center
Filmi iz Benečije
Organizacija: Društvo Srebrna kapja v sodelovanju
Laboratorio audiovisivi friulano
Sodelovanje: Kd Ivan Trinko

19.11.2010-12.12.2010

Čedad, Cerkev S. Maria dei Battuti
razstava umetnika Klavdija Palčiča
Prehajanja_Traversamenti
Organizacija: SKGZ, Kd Ivan Trinko
Pokroviteljstvo: Dežela Furlanija Julijska krajina,
Občina Čedad

5.12.2010

Čedad, Cerkev S. Maria dei Battuti
srečanje z umetnikom in vodeni obisk razstave
Klavdija Palčiča Prehajanja_Traversamenti
Organizacija: Kd Ivan Trinko, SKGZ

10.12.2010

Čedad, Cerkev Santa Maria dei Battuti
Poseben večer Film Video Monitor
Organizacija: Kd Ivan Trinko
Sodelovanje: Kinoatelj, Zavod Kinoatelj

29.12.2010

Subid, center Al tiglio
Predstavitve knjige Mlada lipa - Pravace domah
narete (izbor besedil iz publikacije Mlada lipa)
Sodelovali so: prof. Danila Zuljan Kumar,
prof. Roberto Dapit
Pokroviteljstvo: Občina Ahten, Gorska skupnost
Ter, Nadiža, Brda, Pro loco iz Subida

Publikacije:

Sotočja 8

(v sodelovanju: Inštitut za slovensko kulturo,
JSKD Ol Tolmin)

Velikonočne navade – Pierhe Dreškega kamuna

(v sodelovanju: Društvo Kobilja glava)

Odločil bo veter_Lo deciderà il vento

(katalog razstave)

Rožni venec iz tišine_Rosario de siénzhi

(Zbirka Koderjana, IV)

Mlada lipa, Pravece domah narete

(izbor besedil iz publikacije Mlada lipa)

Trinkov koledar za leto 2011

Koledar 2011

(v sodelovanju: Kulturno društvo Rečan)

Spletna stran www.kries.it

Spletni katalog **knjižnice Kd Ivan Trinko**

je dostopen na naslovu:

<http://www.winknj.si/OPAC/10005>

**SLOVENSKA BIBLIOGRAFIJA VIDENSKE POKRAJINE
LETO 2009**

KŠENIJA MAJOVSKI
(NARODNA IN ŠTUDIJSKA KNJIŽNICA, TRST)

Slovenska bibliografija videnske pokrajine upošteva serijske in monografske publikacije, ki govorijo o Slovencih s tega območja, dela slovenskih avtorjev in založnikov iz videnske pokrajine ter dela v slovenščini ali v slovenskem narečju, ki so nastala na obravnavanem ozemlju. Kriterij izbora gradiva za bibliografijo je dokaj širok, saj smo k monografijam prišteli tudi stenske koledarje z besedilom, kartografsko gradivo, glasbene tiske ter gradivo razmnoženo kot tipkopolis oz. računalniški izpis (npr. besedila uprizoritev Beneškega gledališča).

Popis je urejen po strokah univerzalne decimalne klasifikacije z dodatkom naslovnega in imenskega kazala. V bibliografijo smo vključili tudi starejše tiske (do 5 let nazaj), ki so izostali iz prejšnjih bibliografij zaradi težav pri pridobivanju gradiva. Odločili smo se, da objavimo njihov popis, saj bi sicer te enote izpadle. Označene so z zvezdico (*).

Bibliografija je izdelana z računalniškim programom COBISS, ki povezuje v omrežje skoraj 400 slovenskih knjižnic. Narodna in študijska knjižnica je vključena v to omrežje. Baza podatkov COBISS je dosegljiva v celoti ali pa tudi kot katalog posamezne vključene knjižnice prek spleta internet, in sicer tudi na naslovu spletne strani Narodne in študijske knjižnice <http://www.nsk-trst.sik.si>.

O ZNANOST IN ZNANJE NA SPLOŠNO

1.

DVATISOČDESET

2010 : agenda = agjende = rokovnik : Notizkalender. - Pontebba : Comunità montana del Gemonese, Canal del Ferro e Val Canale, 2009 (Tarvisio : Tipografia Tarvisiana). - [82] str. : ilustr. ; 27 cm

Vzpor. besedilo v it., slov., nem. in furl.

COBISS.SI-ID 3965676

05 SERIJSKE PUBLIKACIJE

2.

ALL'OMBRA del Canin = Ta pod Canynowo sinco : bollettino parrocchiale di Resia . - Udine : Parrocchia di Resia, [196]- 82 (2009), 2 [i. e. 1]-3

Četrtletnik. - Popis po Anno 66, No. 1 (primavera 1993). - Vzp. nasl. se spreminja. - Večkrat spremeni štetje letnikov

COBISS.SI-ID 3369522

3.

BENEŠKI dnevnik. - 2005-. - Čedad = Cividale del Friuli : Cooperativa Most, 2005-2009

Letnik. - Nadaljevanje stenskega koledarja Beneški koledar

COBISS.SI-ID 54486785

4.

DAL "San Martino" : bollettino parrocchiale . - [Ljesa : župnija, 1962?-]

7 (2009), n. 1-3

Trikrat letno. - Popis po štev. 1, letn. 12 (1973)

COBISS.SI-ID 2758124

5.

DOM : kulturno verski list . - Cividale : Dom, 1966-

44 (2009), št. 1-22

Štirinajstdnevnik

ISSN 1124-6472

COBISS.SI-ID 30191873

6.

EMIGRANT : časnik Slovencev po svetu = periodico bimestrale dell'Unione emigranti Sloveni del Friuli-Venezia Giulia . - Čedad = Cividale : [Zveza Slovenskih izseljencev iz Furlanije-Julijske Krajine], 1969-

26 (2009), n. 1-2, 3/4-5/6

Dvomesečnik. - Emigrant ni izhajal med leti 1975-1980. - Pril. k št. 5/6; Koledar 2010

COBISS.SI-ID 29808641

7.
GALEB : mladinska revija. - Letn. 1, št. 1 (1954/1955)- . - Čedad : Zadruga Novi Matajur, 1954-55 (2008/2009), št. 5-10
 56 (2009/2010), št. 1-4
Mesečnik (10 št. letno). - Do letn. 39(1992/1993), št. 2 založnik: Trst : Založništvo tržaškega tiska
 ISSN 1124-6480
 COBISS.SI-ID 29761793
8.
GALEBOV šolski dnevnik : [priloga mladinske revije "Galeb"]. - 1983/1984- . - Trst : Založništvo tržaškega tiska, 1983
 2008/2009
 2009/2010
Letnik. - Izdajatelj: leto 1997/1998 - Sergio Schiberna editore; leto 1993/1994 - Gruppo Stampa Editoriale; od leta 1994/1995 dalje (razen leta 1997/98) - Zadruga Novi Matajur
 COBISS.SI-ID 28987904
9.
NAŠ glas = La nostra voce : semestrane del Circolo culturale Resiano "Rozajanski dum". - Anno 5 [i. e. 1], no. 1 (dic. 2005)- . - Prato del Resia : Circolo culturale Resiano "Rozajanski dum", 2005-5 (2009), n.1-2
Dvakrat letno. - Ov. nasl. - Pril. k št. 2: Naš kolindren 2010 : šule an školerji
 COBISS.SI-ID 231738112
10.
NOVI Matajur : tednik Slovencev videmske pokrajine. - Leto 1, št. 1 (1974)- . - Čedad : ZTT, 1974-2009, št. 1-49
Tednik. - Besedilo v slov., it. in beneškoslovenskem narečju
 COBISS.SI-ID 29265409
11.
SLOVIT : Sloveni in Italia : bollettino di informazione = informacijski bilten Slovencev v Italiji. - Anno 1, No. 1 (1999)- . - Cividale del Friuli : Most, 1999-11 (2009), n. 1-12=135-146
Mesečnik
 COBISS.SI-ID 100705024
12.
TRINKOV koledar . - Špeter : Zadruga Lipa, [1952]- . - Špeter : Zadruga Lipa ; Čedad : Kulturno društvo Ivan Trinko, 2009
Letnik. - Naslov prvotno: *Trinkov koledar za Beneške Slovence za leto ... - Popis po 1992 (izšlo 1991).* - Priloga: *Rezija je naša*
 ISSN 1124-6790
 COBISS.SI-ID 28988160

13.

La VITA cattolica : settimanale del Friuli . - Udine : La Vita cattolica

87 (2009), n. 1-51

Popis po št. 5, letn. 78 (2000). - Vsako prvo ali drugo št. v mesecu stran v slov.

ali beneškoslovenskem narečju z nasl. Po slovensko

ISSN 1120-9399 = La Vita cattolica (Udine)

COBISS.SI-ID 30742272

14.

VITAINSIEME = Življenjekoje : bollettino delle parrocchie di s. Leonardo AB. (S. Leonardo)

e di s. Paolo (Stregna). - Anno 1, n. 1 (dic. 2001)- . - San Leonardo : [Parrocchia], 2001-

Trikrat letno. - Letn. 2, št. 2 ima slov. naslov Življekoje, od letn. 2, št. 3 dalje slov. nasl.

Življekoje. - Je nadaljevanje: Bollettino parrocchiale di San Leonardo. - Napačno štetje letnikov

COBISS.SI-ID 2226156

31 SOCIOLOGIJA. DEMOGRAFIJA. STATISTIKA

15.

GUZIRANJE : dalla Schiavonia veneta all'Ongheria con le stampe dei Remondini = z Beneškega na Ogrsko s tiskovinami Remondini = from Venetian Schiavonia to Hungary with the Remondini prints / [coordinamento, uredništvo, coordination Associazione Topolò, Donatella Ruttar,

Alba Zanini ; traduzioni, prevod, translations Katie Forrest (inglese), Ivana Placer (sloveno). - Stregna : Comune ; [s. l.] : Regione autonoma Friuli Venezia Giulia, Centro di catalogazione

e restauro dei beni culturali : Comunità montana del Torre, Natisone e Collio, 2009 (Cormons :

Poligrafiche San Marco). - 381 str. : illustr. ; 24 cm

Besedilo uvodnih sestavkov v it., slov. in angl., besedilo drugega dela pa v it. z vzpor. prevodom v angl. - Bibliografija: str. 360-361. - Kazalo

COBISS.SI-ID 3927788

16.

KALC, Aleksej

Deriva en los continentes : el valle del Natisone y los lugares de emigración en los archivos

fotográficos de familia = Odplavljanje na celine : Nadiške doline in destinacije izseljevanja v

družinskih fotografskih arhivih / [autores, avtoriji [!]] Aleksej Kalc, Michela Predan, Alvaro Petricig ;

traducción en castellano Isabel Topatigh ; la muestra y el catálogo es producción del Centro

Estudios Nediza = razstavo in katalog uredil Študijski center Nediža. - [Čedad] : Zveza slovenskih

izseljenec FJK = Unión de Emigrantes Eslovenos del FVG, 2009 (Pasian di Prato : Lithostampa). -

184 str. : ilustr. ; 22 cm

Vzpor. besedilo v slov. in špan. - Izšlo ob 40-letnici ustanovitve Zveze slovenskih izseljencev

Furlanije Julijske krajine

COBISS.SI-ID 3863532

37 VZGOJA. ŠOLSTVO. IZOBRAŽEVANJE. POUK. PROSTI ČAS

17.*

URATE. - Resia : Coro Monte Canin Val Resia, [2006] (Udine : La Tipografica). - 62 str. : ilustr., note ; 30 cm

Ov. nasl. - Besedilo v it., pesmi tudi v rezijanščini

COBISS.SI-ID 4097516

39 ETNOLOGIJA. ETNOGRAFIJA. FOLKLORA

18.*

GRUPPO folkloristico "Val Resia" (Udine)

Plešamò wkop od lèta 1838! = Balliamo insieme dal 1838! : storia del gruppo folkloristico "Val Resia" dal 1991 al 2008. - Resia : Gruppo folkloristico "Val Resia" ; [s. l.] : Comitato per la conservazione del Folclore Resiano, 2008 (Paluzza : C. Cortolezzis). - 227 str. : ilustr. ; 28 cm

Besedilo v it. in delno tudi v rezijanščini

COBISS.SI-ID 538952

19.

TAKO so peli = Così cantavano / [avtor, autore [i. e. urednik] Manuel Figheli ; transkripcija govorenega besedila in prevod v knjižni jezik, trascrizione del testo narrato e traduzione in lingua letteraria Karmen Kenda Jež ; slike, fotografije Errath Osvaldo]. - Kanalska dolina = Val Canale : Glasbena matica, Šola Tomaž Holmar : Slovensko kulturno središče Planika = Centro culturale sloveno Stella Alpina ; [Trst] : SLORI, [2009] ([s. l. : Tipografia Tarvisiana]). - 48 str. : ilustr., note ; 23 cm

Besedilo pretežno v slov., spremni besedi in pesmi tudi v vzpor. prevodom v it. - Publikacija je dopolnilo k zgoščenki z istim nasl., ki je izšla leta 2008

COBISS.SI-ID 3978988

6 UPORABNE ZNANOSTI

20.

DEL Medico, Dino

Jesti na Matajurju : 153 starih ricet sauonskega kamuna = A tavola sul Matajur : [153] antiche ricette del comune di Savogna / Dino Del Medico ; [prevod v slovensko narečje, traduzione nel dialetto sloveno Ezio Gosgnach ; skice, bozzetti Zvest Apollonio]. - Cividale del Friuli = Čedad : Združenje / Associazione don Eugenio Blanchini : Most, 2009. - 237 str. : ilustr. ; 22 cm

Vzporedno it. besedilo in prevod v beneškoslov. narečje

COBISS.SI-ID 14115634

21.

KOLENDAR 2010 [Slikovno gradivo] / realizzazione Margherita Trusgnach Tarbjanova, Aldo Clodig Te Dolenjeh. - [S. l.] : Circolo culturale Rečan = Kulturno društvo Rečan, [2009]. - 1 koledar (8 listov) : barve ; 40 x 25 cm

Besedilo v beneškoslovenskem narečju. - Koledar z opisom zdravnih rastlin, ki rastejo v Beneški Sloveniji, s pregovori o njih ter fotografijami zdravnih rastlin in vaščank
COBISS.SI-ID 4079084

22.

LONGHINO, Antonio

La latteria di San Giorgio di Resia e le malghe della Val Resia / Antonio Longhino. - [S. l.] : Regione autonoma Friuli Venezia Giulia ; Resia : Comune ; [s. l.] : Parco naturale Prealpi Giulie, 2009 (UD [i. e. Udine] : Marioni). - 183 str. : ilustr. ; 23 cm

Bibliografija: str. 180-182

COBISS.SI-ID 3977196

71/72 PROSTORSKO UREJANJE. ARHITEKTURA

23.

CASA Trusgnach/Vogrig = Hiša Arnjeiova-Tuostova : Plataz - Valli del Natisone / a cura di Francesco Chinellato ; [fotografie di Francesco Chinellato]. - Udine : Ecoistituto del Friuli Venezia Giulia, 2009 (Pasian di Prato : Lithostampa). - 93 str., [33] str. pril. : ilustr. ; 24 cm. - (Quaderni dell'Ecoistituto del Friuli Venezia Giulia ; 6) (Casi di studio per una ricerca sull'architettura spontanea nella regione Friuli Venezia Giulia ; 2)

Gl. stv. nasl. dvojezičen, besedilo samo v it.

COBISS.SI-ID 4250348

73/77 KIPARSTVO. RISANJE. SLIKARSTVO. GRAFIKA. FOTOGRAFIJA

24.

CIEGLCI : podobice iz far Device Marije an Štuoblanka v Dreki : Občinska dvorana na Razpotji v Dreki, 9.8.2009-16.8.2009, Špeter, Beneška galerija, 24.8.2009-5.9.2009 : katalog razstave = santini delle parrocchie di S. Maria Assunta e San Volfango di Drenchia : Sala consigliare di Cras di Drenchia, [9.8.2009-16.8.2009], San Pietro al Natisone [Beneška galerija, 24.8.2009-5.9.2009] : catalogo mostra / uredila, a cura di Emanuela Cicigoi, Fabio Bonini. - Čedad = Cividale : Kulturno društvo Ivan Trinko ; Dreka = Drenchia : Društvo Kobilja glava ; Špeter = San Pietro al Natisone : Beneška galerija, 2009 (Pasian di Prato). - 36 str. : ilustr. ; 21 cm

Vzpor. besedilo v it. in beneškoslovenskem narečju

COBISS.SI-ID 3823084

25.

DORBOLÒ, Loretta

Loretta : equilibristi senza rete : Castello dei Pico, Mirandola, 10 ottobre-6 dicembre 2009 : [opere dal 1977 al 2009] / stralci di testimonianze Ferdinando Anselmetti ... [et al.] ; [organizzatori [della mostra] Comune di Mirandola, Il Castello dei Pico]. - [S. l. : s. n., 2009] (Mirandola : Grafiche il Dado). - 40 str. : ilustr. ; 30 cm

Tretji podnasl. na ov. - Na zavihku slikarkina biobibliografija s fotografijoj

COBISS.SI-ID 3971564

26.

POSTAJA (16 ; 2009 ; Topolove)

[Šestnajsta]

XVI [!] Postaja Topolove = [XVI] Stazione di Topolò : [4>19 luglio 2009] / [traduzioni Ivana Placer - sloveno, Cosimo Miorelli - inglese ; disegno di Giorgio Vazza, Cosimo Miorelli ; fotografie D. R. ... et al.]. - Topolò = Topoluove : Associazione, [2009] (Cormons : Poligrafiche San Marco). - 127 str. : ilustr. ; 21 cm

Besedilo v it. ter delno tudi slov. in v angl.

COBISS.SI-ID 3786988

27.

TOMASETIG, Luisa

Funamboli = Ekvilibristi : ovvero appesi a un filo, chi galleggia, chi precipita, chi vola --- = nekateri plujejo, drugi strmoglavljajo, tretji letijo --- : i partecipanti al convegno di Cividale del Friuli = udeleženci simpozija v Čedadu : [Chiesa di Santa Maria dei Battuti, Borgo di Ponte, Čedad, Cividale del Friuli, 7-22 XI 2009] / Luisa Tomasetig ; [besedila, testi Marko Sosič, Jasna Merù ; prevod, traduzione Živa Gruden]. - [Čedad] : Kulturno društvo Ivan Trinko = Circolo di cultura Ivan Trinko, 2009 (Pasion di Prato : Litho stampa). - 31 str. : ilustr. ; 22 cm

Simpozij je razstava, udeleženci simpozija so razstavljene umetnine

COBISS.SI-ID 3880172

79 ZABAVE. IGRE. ŠPORT

28.

PETRICIG, Alvaro

Mala apokalipsa = Minor apocalypse / directed, režija, regia [in besedilo] Alvaro Petricig. - Gorica : Kinoateljje ; [Čedad] : Kulturno društvo Ivan Trinko, [2009]. - [8] str. : ilustr. ; 20 cm

Ov. nasl. - Vzpor. besedilo v slov., it. in angl. - Leto izida ugotovljeno pri založniku

COBISS.SI-ID 3841516

29.

GLIHA Komac, Nataša

Slovenščina med jeziki Kanalske doline / Nataša Gliha Komac. - 1. natis. - Ljubljana : Fakulteta za družbene vede ; Ukve : Slovensko kulturno središče Planika Kanalska dolina ; Trst : SLORI, 2009 ([Trzin] : NTD). - 336 str. : graf. prikazi ; 24 cm. - (Knjižna zbirka Stičišča)

Podatek o natisu naveden v CIP-u. - 250 izv. - O avtorici na sprednji notr. str. ov. - Bibliografija: str. 311-332. - Povzetek ; Riassunto / traduzione Patrizia Vascotto ; Summary / translation Darja Teran. - Kazalo

COBISS.SI-ID 248866304

30.

SPINOZZI Monai, Liliana

Il Glossario del dialetto del Torre di Jan Baudouin de Courtenay / Liliana Spinozzi Monai ; [revisione linguistica dei testi sloveni Peter Weiss e Karmen Kenda-Jež ; traduzione dal polacco Andrzej Litwornia]. - Udine : Consorzio Universitario del Friuli ; [San Pietroburgo] : St. Petersburg Branch of the Archive of the Russian Academy of Science ; Ljubljana : Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, 2009 (Pasian di Prato : Lithostampa). - 697 str., [7] str. pril. : zvd. ; 24 cm

"Nell'80. anniversario della morte di Jan Baudouin de Courtenay" --> str. 5. - O avtorici: str. [703]. - Bibliografija: str. 79-87. - Kazala

COBISS.SI-ID 30409517

82(100) KNJIŽEVNOST RAZNIH NARODOV

31.

BARBARINO, Gilberto

Lastavizze : racconto resiano / Gilberto Barbarino. - [S. l.] : Identità e tutela Val Resia, 2009 (Tavagnacco : Graf 80). - 92 str. : ilustr. ; 21 cm

Nad nasl. oznaka: Provincia di Udine, Comune di Resia

COBISS.SI-ID 3977452

32.

FIRMANI, Roman

Lidia e il cosacco : racconto / Roman Firmani ; a cura di Ferruccio Clavara. - Camposampiero : Edizioni del Noce, 2009 (Villa del Conte : Bertato). - 141 str. : ilustr. ; 21 cm. - (Letteratura dell'altra Italia. Narrativa)

Presentazione / Piergiorgio Domenis: str. 5-18. - Bibliografija: str. 88

COBISS.SI-ID 4236780

33.

BIRTIČ, Valentin, 1909-1994

Spomin na dom : poklon zvestemu beneškoslovenskemu duhovniku in pesniku ob 100-letnici rojstva : 1909-2009 / Valentin Birtig-Zdravko. - Faks. ponatis 1. izd. - Čedad = Cividale del Friuli : Most, 2009 (Pasian di Prato : Lithostampa). - 84 str. ; 17 cm

Na zavihkih avtorjeva slika in spremna beseda z biografskimi podatki, ki jo je napisal Marino Qualizza. - Prva izd. izšla l. 1983 v Podbonescu pri Zadrugi Dom
COBISS.SI-ID 3995628

34.

CLODIG, Aldo

Duhoor an luna : težave, ljubezan, narava, življenje / Aldo Klodič ; [prevod v italijanščino, traduzione in italiano Lucia Gazzino ; slike, fotografie Mario Dario Simaz]. - Čedad : Kulturno društvo Ivan Trinko = Cividale del Friuli : Circolo di cultura Ivan Trinko, 2009 (Pasian di Prato : Lithostampa). - 43 str. : ilustr. ; 21 cm

COBISS.SI-ID 3953644

35.

GEISTER, Iztok

Piccoli animali selvatici delle Valli del Natisone = Zverinice iz Nadiških dolin / Iztok Geister ; in collaborazione con, sodelovala je Kristina Kamberi ; [traduzione, prevod Michele Obit ; disegno, risba Giorgio Vazza]. - Topolò : Associazione = Topoluove : Društvo ; [Cividale] : Circolo di cultura Ivan Trinko = Kulturno društvo [Ivan Trinko], 2009 (Cormons : Poligrafiche San Marco). - 39 str. : ilustr. ; 21 cm. - (Collana = Zbirka Koderjana ; 2009, 3)

Vzpor. slov. besedilo in it. prevod. - Z oznako: Stazione di Topolò-Postaja Topoluove, XVI edizione. 16. izvedba

COBISS.SI-ID 3829484

36.

KAC-Marn, Štefka

Koliščarji / Štefka Kac-Marn ; ilustrirala Ana Zavadlav. - [S. l.] : Revija Galeb ; Čedad : Zadruga Novi Matajur, 2009 (Trst : Graphart). - 35 str. : ilustr. ; 27 cm

COBISS.SI-ID 3879660

37.

KOKALJ, Tatjana, 1956-

Gaja in dedek / Tatjana Kokalj ; ilustrirala Erika Cunja. - [S. l.] : Revija Galeb ; Čedad : Zadruga Novi Matajur, 2009 (Trst : Graphart). - 26 str. : ilustr. ; 27 cm

COBISS.SI-ID 3879916

38.

SREČANJE med pesniki, pisatelji in drugimi ustvarjalci (2009 ; Liesa)

V nebu luna plava : literarni večer, Liesa (Garmak) : serata di poesia, Liessa (Grimacco) : 05.09.2009 / [Srečanje med pesniki, pisatelji in drugi [!]] ustvarjalci = Incontro tra scrittori, poeti ed altro] ; Luigina Lorenzini ... [et al.] ; [uredila Margherita Trusgnach-Tarbjanova]. - Liesa : Kulturno društvo Rečan = Circolo culturale [Rečan], 2009. - [22] str. ; 21 cm
Ime korporacije na ov. - Besedilo slov., v beneškoslovenskem narečju, furl. in it. - Ostali avtorji: Fernando Gerometta, Claudia Salamant, Zlatko Smrekar
COBISS.SI-ID 3863788

908 DOMOZNAVSTVO

39.

C'ERA una volta --- Vernasso = Kajšan je biu ankrat --- Barnas / [hanno realizzato questa iniziativa Viviana Snidaro ... et al.]. - [Vernasso] : Associazione culturale "Insieme per Vernasso", 2008- <2010> (Buttrio : Tecno copy Buri). - Zv. <1-3> : ilustr. ; 30 cm
Besedilo pretežno v it., v vsakem zvezku en prispevek v beneškoslovenskem narečju
Vol. 2. - 2009. - 120 str.
COBISS.SI-ID 3434220

40.

ČENIEBOLA [Slikovno gradivo] = Canebola : kalendar lieto 2010 anno / foto Associazione "Lipa" Canebola - Čeniebola, Kulturno društvo "Monte Joanaz" - Čeniebola. - Canebola = Čeniebola : Associazione "Lipa" : Kulturno društvo "Monte Joanaz" ; Čedad = Cividale del Friuli : Združenje don E. Blanchini = Associazione [don E. Blanchini], [2009] (Salt di Povoletto (UD) : Grafiche Civaschi). - 1 koledar (8 listov) : barve ; 34 x 24 cm
Besedilo v it. in beneškoslovenskem narečju. - Stenski koledar s starimi fotografijami vaščanov in prispevkom o nemških sposojenkah v beneškem narečju. - Vsebuje tudi: I prestiti tedeschi nel dialetto del Natisone / Božo Zuanella
COBISS.SI-ID 3998956

41.

DVA tisoč deset

2010 [Slikovno gradivo]. - Sant'Andrea di Cravero = Sv. Štandri : Circolo ricreativo e culturale, [2009] (Salt di Povoletto (UD) : Grafiche Civaschi). - 1 koledar (8 listov) : č-b ; 44 x 20 cm
Besedilo v beneškem narečju in delno tudi v it. - Koledar s starimi fotografijami vaščanov ter domačimi pregovori in reki
COBISS.SI-ID 3998700

42.*

GARIUP, Mario

Comunità di Ugovizza : carestie, pestilenze, razzie, guerre, incendi, terremoti, alluvioni : 31 agosto 2008 : consacrazione della chiesa parrocchiale di Ugovizza dopo cinque anni dalla terribile alluvione del 29 agosto 2003 / Mario Gariup. - Ugovizza : [s. n.], 2008 (Basaldella del Cormor : Designgraf). - 218 str. : illustr. ; 24 cm. - (Comunitas Conica)

COBISS.SI-ID 4106220

43.

IAINICH - Jagnjed 2010 [Slikovno gradivo] : gente di Iainich = jaginski ljudje. - Iainich : Circolo culturale amici di Iainich - San Nicolò = Kulturno društvo Jaginski parjatelj - Svet Šinklauž, [2009]. - 1 koledar (8 listov) : barve ; 44 x 21 cm

Besedilo v ital. in beneškem narečju. - Stenski koledar s starimi fotografijami prebivalcev vasi Jagnjed v Beneški Sloveniji

COBISS.SI-ID 4078828

44.

LIETO 2010 [Slikovno gradivo] : vidim vas an čakam, bele souze plakam. - Bardo : Center za kulturne raziskave = Lusevera : Centro di ricerche culturali ; Čedad : Združenje don E. Blanchini = Cividale del Friuli : Associazione [don E. Blanchini], [2009] (Salt di Povoletto : Grafiche Civaschi). - 1 koledar (8 listov) : barve ; 34 x 24 cm

Tersko narečje. - Koledar s portretnimi fotografijami prebivalcev Terske doline in pregovori

COBISS.SI-ID 3999212

45.

MI smo tu : --- tuka, --- izdē, --- kle, --- tle : slovenska jezikovna skupnost v Videnski pokrajini : preteklost, sedanjost, bodočnost = la comunità linguistica slovena della Provincia di Udine : passato, presente, futuro / [besedila, testi Giorgio Banchig ... [et al.] ; uredili, a cura di Marina Cernetig, Luigia Negro ; prevodi, traduzioni Jadranka Križman ; fotografije, foto Centro Studi Nediža ... et al.]. - Špeter = San Pietro al Natisone : Institut za slovensko kulturo = Istituto per la cultura slovena ; [Trst] : SLORI ; v Vidnu = Udine : Univerza = Università, [2009] (Pasian di Prato : LithoStampa). - 91 str. : ilustr. ; 22 X 23 cm

Vzpor. besedilo v slov. in it.

COBISS.SI-ID 539976

46.

PELLARINI, Paolo

A Lipovaz c'è il paradiso : aneddoti sulla Slavia / Paolo Pellarini. - [S. l.] : Identità e tutela Val Resia, 2009 (Tavagnacco : Graf 80). - 82 str. : ilustr. ; 21 cm

Besedilo v it. s posameznimi besedami in kiticami pesmi v rezijanščini. - Bibliografija: str. 79-80. - Glossario

COBISS.SI-ID 3969516

47.

VAL Resia = Rozajanska dolina : 2009/2010 : Prato di Resia, San Giorgio, Oseacco, Gniva, Stolvizza, Ucea, Lischiazze, Coritis / [testi Associazione turistica Pro loco Val Resia ; traduzioni Luigia Negro ... [et al.] ; fotografie Archivio fotografico Parco delle Prealpi Giulie ... et al.]. - Prato di Resia : Associazione turistica "Pro loco Val Resia", [2009] ([s. l.] : Rossografica). - [40] str. : ilustr. ; 15 cm

Besedilo v it. in delno prevedeno tudi v nem., slov., angl.

COBISS.SI-ID 3655404

91 ZEMLJEPIS

48.

COLLIO e Goriziano [Kartografsko gradivo] : Gorizia : carta topografica = Brda in Goriška : Gorica : izletiški zemljevid = Cuei e Gurizan : Guriza : cjarte topografiche / coordinamento E. Bergnach ; toponomastica slovena a cura di Vlado Klemše, toponomastica friulana a cura di Franco Finco = urednica E. Bergnach ; slovensko toponomastiko je oskrbel Vlado Klemše, furlansko toponomastiko je oskrbel Franco Finco = coordinamento E. Bergnach ; toponims slovens par cure di Vlado Klemše, toponims furlans par cure di Franco Finco = coordinato E. Bergnach ; slovenian toponymy by Vlado Klemše, friulan toponymy by Franco Finco. - 1a ed. - 1:25.000. - Tavagnaco : Tabacco ; San Pietro al Natisone (UD) : Comunità Montana del Torre, Natisone e Collio = Gorska skupnost Ter, Nediža in Brda = Comunità Montane Tor, Nadison e Cuei, 2009. - 1 zvd. : barve ; 88 x 105 cm, zložen na 13 x 21 cm

Na plastičnem ov. koordinatomer in grafično merilo. - Kratek opis Brd in oznake v it., slov., furlanskem in angl. jeziku

COBISS.SI-ID 4073452

49.

VALLI del Natisone [Kartografsko gradivo] : Cividale del Friuli : carta topografica = Nadiške doline : Čedad : izletiški zemljevid = Valadis dal Nadison : Cividât : cjarte topografiche / coordinamento E. Bergnach ; toponomastica slovena a cura di Natale Zuanella, toponomastica friulana a cura di Antonio Buiani con revisione per l'edizione 2009 a cura Franco Finco = urednica E. Bergnach ; slovensko toponomastiko je oskrbel Natalino Zuanella, furlansko toponomastiko je oskrbel Antonio Buiani in Franco Finco jo je pregledal za izdajo 2009 = coordinamento E. Bergnach ; toponims slovens par cure di Natalino Zuanella, toponims furlans par cure di Antonio Buiani cun control per edizion 2009 di Franco Finco = coordinato E. Bergnach ; slovenian toponymy by Natalino Zuanella, friulan toponymy by Antonio Buiani revised by Franco Finco in 2009. - 4a ed. - 1:25.000. - Tavagnaco : Tabacco ; San Pietro al Natisone (UD) : Comunità Montana del Torre, Natisone e Collio = Gorska skupnost Ter, Nediža in Brda = Comunità Montane Tor, Nadison e Cuei, 2009. - 1 zvd. : barve ; 101 x 126 cm, zložen na 13 x 21 cm

Na plastičnem ov. koordinatomer in grafično merilo. - Kratek opis Nadiških dolin in oznake v it., slov., furlanskem in angl. jeziku

COBISS.SI-ID 4074476

50.

VALLI del Torre [Kartografsko gradivo] : Tarcento : carta topografica = Terske doline : Čenta : izletiški zemljevid = Valadis de Tor : Tarcint : cjarte topografiche / coordinamento E. Bergnach = urednica E. Bergnach = coordenament E. Bergnach = coordinator E. Bergnach. - 3a ed. - 1:25.000. - Tavagnaco : Tabacco ; San Pietro al Natisone (UD) : Comunità Montana del Torre, Natisone e Collio = Gorska skupnost Ter, Nediža in Brda = Comunitât Montane Tor, Nadison e Cuei, 2009. - 1 zvd. : barve ; 88 x 116 cm, zložen na 13 x 21 cm
Na plastičnem ov. koordinatomer in grafično merilo. - Kratak opis Terske doline in oznake v it., slov., furlanskem in angl. jeziku
COBISS.SI-ID 4073708

51.

VERTOVEC, Marco

Belgrado / di Marco Vertovec ; [fotografie archivio Libreria turistica internazionale Odos]. - 1a ed. - Udine : Odos libreria editrice, 2009 (stampato in Italia). - 204 str., [16] str. pril. : zvd. ; 17 cm. - (Versoest)
Zvd. na notranjih str. ov. - Kazalo
COBISS.SI-ID 3788780

52.

VERTOVEC, Marco

Lubiana / di Marco Vertovec ; [fotografie archivio Libreria turistica internazionale Odos]. - 1a ed. - Udine : Odos libreria editrice, 2009 (stampato in Italia). - 191 str., [16] str. pril. : zvd. ; 17 cm. - (Versoest)
Zvd. na notranjih str. ov.
COBISS.SI-ID 3601900

53.

VERTOVEC, Marco

Sarajevo / di Marco Vertovec ; [fotografie archivio Libreria turistica internazionale Odos]. - 1a ed. - Udine : Odos libreria editrice, 2009 (stampato in Italia). - 190 str., [16] str. pril. : zvd. ; 17 cm. - (Versoest)
Zvd. na notranjih str. ov.
COBISS.SI-ID 3602156

54. *

VIDEM : vodnik po mestu / [cartografia L. A. C. Firenze ; fotografije turistični fotografski arhiv FVG]. - Udine : Turismo FVG, [2006?]. - 13 str. : ilustr. ; 21 cm
Ov. nasl. - Zvd. na zadnjem spojnem listu. - Besedilo v desnem spodnjem kotu nasl. str.: Friuli Venezia Giulia, pri edinstvenih ljudeh. - Na hrbtni str. platnic: Informazioni turistiche = Tourist information = Turistiche Auskünfte = Informations touristiques = Turistične informacije
COBISS.SI-ID 12555570

55. *

GARIUP, Mario

Alfonso Della Mea : alpinista, rocciatore : [le montagne della Val Canale, i loro alpinisti, le loro vittime, il soccorso alpino] / Mario Gariup. - Valbruna : [s. n.], 2007 (Basaldella del Cormor : Designgraf). - 142 str. : ilustr. ; 24 cm. - (Communitas conica)

Drugi podnasl. naveden na ov.

COBISS.SI-ID 4083436

56.

PASKVAL Gujon, očak z Matajurja : poklon pokončenemu Čedermacu ob 100-letnici njegovega rojstva = Pasquale Gujon, il patriarca del Matajur : omaggio a un coraggioso difensore dei diritti della sua gente nel 100° anniversario della nascita / izdajatelj, a cura di Kulturno društvo/Circolo di cultura Ivan Trinko, Čedad ; [uredila, coordinamento editoriale Lucia Trusgnach ; avtorji slovenskih tekstov, autori dei testi in sloveno Evgen Bavčar ... [et al.], avtorji italijanskih tekstov, autori dei testi in italiano Giorgio Banchig ... [et al.] ; prevodi, traduzioni Giorgio Banchig ... [et al.] ; slike, fotografie Arhivi/Archivi Dom, Zdravko Likar, Novi Matajur]. - Čedad : Most : Novi Matajur ; Kobarid : Fundacija Poti miru v Posočju, 2009 (Pasian di Prato : Lithostampa). - 273 str. : ilustr. ; 20 cm
Vzpor. besedilo v slov. in it.

COBISS.SI-ID 3541740

NASLOVNO KAZALO

- A Lipovaz c'è il paradiso 46
 A tavola sul Matajur 20
 Alfonso Della Mea 55
 All'ombra del Canin 2
 Balliamo insieme dal 1838! 18
 Belgrado 51
 Beneški dnevnik 3
 Brda in Goriška 48
 Canebola 40
 Casa Trusgnach/Vogrig 23
 C'era una volta --- Vernasso 39
 Cieglci 24
 Collio e Goriziano 48
 Comunità di Ugovizza 42
 Così cantavano 19
 Cuei e Gurizan 48
 Čeniebola 40
 Dal "San Martino" 4
 Deriva en los continentes 16
 Dom 5
 Duhor an luna 34
 2010 41 , 1
 Ekvilibristi 27
 Emigrant 6
 Funamboli 27
 Gaja in dedek 37
 Galeb 7
 Galebov šolski dnevnik 8
 Il Glossario del dialetto del Torre
 di Jan Baudouin de Courtenay 30
 Guziranje 15
 Hiša Arnjeiova-Tuostova 23
 Iainich - Jagnjed 2010 43
 Jesti na Matajurju 20
 Kajšan je biu ankrat --- Barnas 39
 Kalendar 2010 21
 Koliščarji 36
 Lastavizze 31
 La latteria di San Giorgio di Resia
 e le malghe della Val Resia 22
 Lidia e il cosacco 32
 Lieto 2010 44
 Loretta Dorbolò 25
 Lubiana 52
 Mala apokalipsa 28
 Manoscritti 30
 Mi smo tu 45
 Minor apocalypse 28
 Nadiške doline 49
 Náš glas 9
 La nostra voce 9
 Novi Matajur 10
 Odplavljanje na celine 16
 Paskval Gujon, očak z Matajurja 56
 Pasquale Gujon, il patriarca del Matajur 56
 Piccoli animali selvatici delle valli
 del Natisone 35
 Plešamò wkop od lèta 1838! 18
 I prestiti tedeschi nel dialetto del Natisone 40
 Rozajanska dulina 47
 Sarajevo 53
 Slovenščina med jeziki Kanalske doline 29
 Sloviti 11
 Spomin na dom 33
 XVI (!) Postaja Topolove 26
 Ta pod Canynowo sinco 2
 Tako so peli 19
 Terske doline 50
 Trinkov koledar 12
 Urate 17
 V nebu luna plava 38
 Val Resia 47
 Valadis dal Nadison 49
 Valadis de Tor 50
 Valli del Natisone 49
 Valli del Torre 50
 Videm 54
 La Vita cattolica 13
 Vitainsieme 14
 [XVI] Stazione di Topolò 26
 Zverinice iz Nadiških dolin 35
 Življenjekupe 14

IMENSKO KAZALO

- Al glej Clodig, Aldo
 Anselmetti, Ferdinando (avtor) 25
 Apollonio glej Apollonio, Zvest
 Apollonio, Z. glej Apollonio, Zvest
 Apollonio, Zvest (ilustrator) 20
 Apolonijo, Zvest glej Apollonio, Zvest
 Archivio dell'Accademia delle scienze russa.
 Sezione di San Pietroburgo 30
 Associazione culturale (Topolò - Topoluove) 26
 Associazione "Lipa" (Canebola) glej
 Associazione "Lipa" (Čeniebola)
 Associazione "Lipa" (Čeniebola) 40
 Associazione Topolò - Topoluove 15
 Associazione turistica Pro loco (Val Resia) 47
 Banchig, Giorgio (avtor) 45
 Banchig, Giorgio (prevajalec, avtor) 56
 Barbarino, Gilberto 31
 Baudouin de Courtenay, G. glej Baudouin
 de Courtenay, Jan Niecistaw Ignacy
 Baudouin de Courtenay, I.A. glej Baudouin
 de Courtenay, Jan Niecistaw Ignacy
 Baudouin de Courtenay, J. glej Baudouin
 de Courtenay, Jan Niecistaw Ignacy
 Baudouin de Courtenay, Jan I. N. glej
 Baudouin de Courtenay, Jan Niecistaw Ignacy
 Baudouin de Courtenay, Jan Niecistaw glej
 Baudouin de Courtenay, Jan Niecistaw Ignacy
 Baudouin de Courtenay, Jan Niecistaw Ignacy
 (oseba ali ustanova, ki ji je knjiga (rokopis)
 posvečena) 30
 Bavčar, Evgen (avtor) 56
 Bergnach, E. (urednik) 48 , 49 , 50
 Birtič, Valentin (1909-1994) 33
 Birtig, Valentin glej Birtič,
 Valentin (1909-1994)
 Birtig, Valentin-Zdravko glej Birtič,
 Valentin (1909-1994)
 Boduen de Kurtene, I. A. glej Baudouin
 de Courtenay, Jan Niecistaw Ignacy
 Boduen de Kurtene, Jan glej Baudouin
 de Courtenay, Jan Niecistaw Ignacy
 Boduzen de Kurtenz, I. A. glej Baudouin
 de Courtenay, Jan Niecistaw Ignacy
 Bonini, Fabio (urednik) 24
 Buiani, Antonio (drugo) 49
 Centro Estudios Nediza (Špeter) glej
 Centro studi Nediža (San Pietro al Natisone)
 Centro studi Nediža (San Pietro al Natisone) 16
 Cernetig, Marina (urednik) 45
 Chinellato, Francesco (urednik, fotograf, avtor) 23
 Cicigoi, Emanuela (urednik) 24
 Circolo culturale Resiano "Rozajanski dum" 9
 Circolo di Cultura Ivan Trinko (Cividale) glej
 Kulturno društvo Ivan Trinko (Čedad)
 Circolo ricreativo e culturale (Sant'Andrea
 di Cravero) glej Circolo ricreativo
 e culturale (Sv. Štandri)
 Circolo ricreativo e culturale (Sv. Štandri) 41
 Clavora, Ferruccio (urednik) 32
 Clodig, Aldo 34
 Clodig, Aldo (urednik) 21
 Cunja, Erika (ilustrator) 37
 D. R. (fotograf) 26
 Del Medico glej Del Medico, Dino
 Del Medico, Dino 20
 Domenis, Piergiorgio (avtor dodatnega besedila) 32
 Dorbolò, Loretta 25
 Errath, Osvaldo (fotograf) 19
 Fighele, Manuel (urednik) 19
 Finco, Franco (drugo) 48 , 49
 Firman, Roman 32
 Forrest, Katie (prevajalec) 15
 Gariup, Mario 42 , 55
 Gazzino, Lucia (prevajalec) 34
 Geister, Iztok 35
 Gerometta, Fernando (avtor) 38
 Gliha Komac, Nataša 29
 Gosgnach, Ezio (prevajalec) 20
 Gruden, Viviana glej Gruden, Živa
 Gruden, Živa (prevajalec) 27
 Gruppo folkloristico "Val Resia" (Udine) 18
 Incontro tra scrittori, poeti ed altro (2009 ;
 Liessa) glej Srečanje med pesniki, pisatelji
 in drugimi ustvarjalci (2009 ; Liesa)
 Jež, Carmen Kenda- glej Kenda-Jež,
 Karmen
 Jež, Karmen Kenda- glej Kenda-Jež,
 Karmen
 Ka., A. glej Kalc, Aleksej
 Kac Marn, Štefka glej Kac-Marn,
 Štefka
 Kac-Marn, Štefka 36

- Kalc, Aleksej 16
 Kalc, Aleksij glej Kalc, Aleksej
 Kamberi, Kristina (avtor) 35
 Kenda Jež, Karmen glej Kenda-Jež, Karmen
 Kenda-Ež, K. glej Kenda-Jež, Karmen
 Kenda-Jež, Carmen glej Kenda-Jež, Karmen
 Kenda-Jež, K. glej Kenda-Jež, Karmen
 Kenda-Jež, Karmen (avtor, redaktor prevoda) 30
 Kenda-Jež, Karmen (prevajalec) 19
 Klemše, Vlado (drugo) 48 , 49
 KLmeše, Vladimir glej Klemše, Vlado
 Klodič, Aldo glej Clodig, Aldo
 Klodič, Aldo glej Clodig, Aldo
 Kokalj, Tatjana (1956-) 37
 Komac, Nataša glej Gliha Komac, Nataša
 Komac, Nataša Gliha glej Gliha Komac, Nataša
 Kovačov glej Bonini, Fabio
 Križman, Jadranka (prevajalec) 45
 Kulturno društvo Ivan Trinko (Čedad) 12 , 56
 Kulturno društvo "Monte Joanaz" (Canebola) glej Kulturno društvo "Monte Joanaz" (Čeniebola)
 Kulturno društvo "Monte Joanaz" (Čeniebola) 40
 Lipa (Čeniebola) glej Associazione "Lipa" (Čeniebola)
 Litwornia, Andrzej (1943-2006, prevajalec) 30
 Liukin iz Topolovega glej Gariup, Mario
 Livin glej Longhino, Antonio
 Longhino, Antonio 22
 Lorenzini, Luigina (avtor) 38
 Ma glej Trusgnach, Margherita
 Marn, Štefka Kac glej Kac-Marn, Štefka
 Marn, Štefka Kac- glej Kac-Marn, Štefka
 Merkù, Jasna (avtor dodatnega besedila) 27
 Merkù, Jasna glej Merkù, Jasna
 Miorelli, Cosimo (prevajalec, ilustrator) 26
 Monai, Liliana Spinozzi glej Spinozzi Monai, Liliana
 Monai, Liliana Spinozzi- glej Spinozzi Monai, Liliana
 Monai, Liliane Spinozzi glej Spinozzi Monai, Liliana
 Negro, Luigia (prevajalec) 47
 Negro, Luigia (urednik) 45
 Obič, Michele (prevajalec) 35
 Obič, Miha glej Obič, Michele
 P. W. glej Weiss, Peter (1959-)
 Pellarini, Paolo 46
 Petricig, Alvaro 28
 Petricig, Alvaro (avtor) 16
 Placer, Ivana (prevajalec) 15 , 26
 Plamen glej Geister, Iztok
 Plamen, I. G. glej Geister, Iztok
 Postaja (16 ; 2009 ; Topolò) glej Postaja (16 ; 2009 ; Topolove)
 Postaja (16 ; 2009 ; Topolove) 26
 Predan, Michela (avtor) 16
 Qualizza, Marino (avtor dodatnega besedila) 33
 Ruttar, Donatella (urednik) 15
 Salamant, Claudia (avtor) 38
 Simaz, Mario Dario (fotograf) 34
 Smrekar, Zlatko (avtor) 38
 Snidar, Viviana (urednik) 39
 Sosić, Marko glej Sosić, Marko
 Sosić, Marko (avtor dodatnega besedila) 27
 Sossi, Marco glej Sosić, Marko
 Spinozzi Monai, Liliana 30
 Spinozzi Monai, Liliane glej Spinozzi Monai, Liliana
 Spinozzi-Monai, Liliana glej Spinozzi Monai, Liliana
 Srečanje med pesniki, pisatelji in drugimi ustvarjalci (2009 ; Liesa) 38
 Srečanje med pesniki, pisatelji in drugimi ustvarjalci (2009 ; Liessa) glej Srečanje med pesniki, pisatelji in drugimi ustvarjalci (2009 ; Liesa)
 Stazione (16 ; 2009 ; Topolò) glej Postaja (16 ; 2009 ; Topolove)
 Študijski center Nediža (Špeter) glej Centro studi Nediža (San Pietro al Natisone)

Tarbianova glej Trusgnach, Margherita
Te dolenjih glej Clodig, Aldo
Tedoljenjih glej Clodig, Aldo
Teran, Darja (1984-, prevajalec) 29
Tomasetig, L. glej Tomasetig, Luisa
Tomasetig, Luisa 27
Topatigh, Isabel (prevajalec) 16
Topolovčan glej Gariup, Mario
Trusgnach, Lucia (1955-, urednik) 56
Trusgnach, Margherita (urednik) 21 , 38
Unione emigranti Sloveni
 del Friuli-Venezia Giulia glej
 Zveza Slovenskih izseljencev
 iz Furlanije-Julijske Krajine
Università degli Studi di Udine.
 Centro Internazionale sul Plurilinguismo 30
Vascotto, Patrizia (prevajalec) 29
Vazza, Giorgio (ilustrator) 26 , 35
Vertovec, Marco 51 , 52 , 53
Weiss, Peter (1959-, avtor,
 redaktor prevoda) 30
Zanini, Alba (urednik) 15
Zavadlav, Ana (ilustrator) 36
Zavdlav, Ana glej Zavadlav, Ana
Zdravko glej Birtič, Valentin (1909-1994)
Znanstvenoraziskovalni center SAZU.
 Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša 30
Zuanella, Božo 40
Zveza Slovenskih izseljencev
 iz Furlanije-Julijske Krajine 6

KAZALO

6 **KOLENDAR**

- 18 • LUCIA TRUSGNACH - CEKOVA,
Leto 2011

ZGODOVINA, JEZIK, IZROČILO

- 23 • BOŠTJAN ŽEKŠ,
Pozdrav Trinkovemu koledarju
- 25 • IOLE NAMOR,
V ospredju skrb za slovenski jezik
- 31 • TAMARA BLAZINA,
Razmišljanje ob 10-letnici zaščitnega zakona
- 35 • RUDI PAVŠIČ,
Desetletnica kot izziv
- 37 • BOJAN BREZIGAR,
Vloga Paritetnega odbora pri izvajanju zakona o zaščiti slovenske manjšine
- 42 • LUIGIA NEGRO ŠIMILJONAWA,
Ta pyrwa wridna rič to jě, da isa lěč na nes rikonjošina
- 44 • GIORGIO BANCHIG,
Risorgiment in 'nacionalna' zavest beneških upravitelju
- 50 • SUZI PERTOT,
Projekt *Jeziklingua*
- 54 • ZDRAVKO LIKAR,
Dvajset let Kobariškega muzeja in deset let Fundacije "Poti miru v Posočju"
- 61 • LUISA BATTISTIG,
Dorn na Matajure ima 10 liet
- 65 • IGOR CERNO,
Žuan an Tone na raju
- 67 • MIHA OBIT,
Dialekta 2010
- 69 • MIRJAM MUŽENIČ,
Pogled čez

- 76 • CARLI PUP,
Plamen, ki še vedno gori
- 82 • TOMAŽ PAVŠIČ,
Zgodovinske in človeške povezave med Idrijo in Čedadom
- 88 • FRANCO FORNASARO,
Bratranca Costantini: podjetnik in kardinal
- 91 • BRANKO MARUŠIČ,
Potovanje Matije Majarja po Beneški Sloveniji leta 1843
- 94 • JANKO MLAKAR,
Prva svetovna vojna še ni šla v pozabo
- 97 • JOŽICA STRGAR,
Muoj an tuoj jezik
- 100 • ALOJZ JERONČIČ,
Vahte in vsisveti
- 102 • MARTA MAZORA,
Skrivnostni običaj breginjskega škrajanja
- 105 • RUDI BARTALOTH,
Identiteta in folklor v tradicionalnih nošah na tromeji
- 109 • DINO CRAGNAZ,
Spe po pot teh staroh
- 111 • IRENA NOVAK POPOV,
Srečanje s pesniško luno in beneškim duhuorjam
- 117 • GIULIA CRISSETIG,
Ljudsko izročilo v zgornji Rečanski dolini
- 123 • DANILA ZULJAN KUMAR,
Srečevanja
- 126 • ROBERTO DAPIT,
Zakladnica Subiških pripovedi
- 132 • BRUNA BALLOCH,
Svete Marije so ukradle Krištuša ...

- 133 • FRANCE BEVK,
Marija v Landarski jami
- 136 • SILVANA PALETTI,
Batabuj
- 138 • ANNA MARIA CENCIGH,
Mačoleta peta, Magonik an Škrat
- 142 • ADA TOMASETIG,
Morà, Baladanti an Krivapeta
- 145 • BRUNA BALLOCH,
Tri pravece

V SPOMIN

- 149 • RENZO MATTELLIG,
Dino Del Medico
- 153 • DINO DEL MEDICO,
Pismo iz tujine
- 155 • IOLE NAMOR,
Zdravko Reven, je bil "naš gospuod" v Belgiji
- 158 • ŠPELA MRAK,
Ivan Volarič Feo
- 166 • CINZIA PECAR,
Profesor Nikolai Mikhailov

IZ DELA

- 171 • KULTURNO DRUŠTVO IVAN TRINKO
Iz našega dela
- 177 • SLOVENSKA BIBLIOGRAFIJA VIDENSKE POKRAJINE
KSENIJA MAJOVSKI (NARODNA IN ŠTUDIJSKA KNJIŽNICA, TRST)

3 omara I.Trinko
knjižnica

TRINKOV KOLEDAR 2011

Inv. št.
7678

KD Ivan Trinko

